Cardinalul Paul Poupard convorbiri cu Patrick Zbalchiero
CREDINŢĂ ŞI CULTURĂ
la cumpăna dintre milenii
e 2001 Editions C.L.D.
Titlul original: Foi et cultures – au tournant du nouveau millénaire
e 2006 Galaxia Gutenberg, pentru ediţia în limba română
Coperta: FIRMAN
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
POUPARD, PAUL
Credinţă şi cultură: la cumpăna dintre milenii
Cardinalul Paul Poupard; trad.: Cristian Şiomuşan şi Cornelia Cistelecan; ed: pr. Silviu Hodiş.
— Târgu-Lăpuş: Galaxia Gutenberg, 2006
ISBN 973 – 7919 – 85 – 8
I. Şoimuşan, Cristian (trad.)
II. Cistelecan, Cornelia (trad.)
III. Hodiş, Silviu (ed.)
28
Tehnoredactare Galaxia Gutenberg
Cardinal Paul Poupard convorbiri cu Patrick Zbalchiero
CREDINŢĂ ŞI CULTURĂ
la cumpăna dintre milenii
Traducerea din limba franceză:
Cristian Şoimuşan şi Cornelia Cistelecan
Galaxia Gutenberg 2006
INTRODUCERE
Miza vitală pentru Biserică şi pentru lume
Patrick Zbalchiero:
Unul din paradoxurile majore ale acestui sfârşit de

secol rămâne setea de Dumnezeu, în lumea occidentală pradă golirii bisericilor şi reculului pietăţii. De mai bine de douăzeci de ani, sondajele mărturisesc despre o îndepărtare a credincioşilor de practicile religioase, care, până prin anii şaizeici păreau a merge de la sine. Scădere a frecventării liturghiei duminicale, cădere a vocaţiilor, dezinteres în creştere faţă de manifestările de credinţă: toţi indicii de măsurare a trăirii religioase arată deficitul ori absenţa interesului faţă de sacru. Dacă Europa dă impresia aţipirii într-o letargie spirituală, America de Nord cunoaşte şi ea la rându-i profunde răsturnări în acest domeniu. Şi totuşi, mijloacele media tot repetă faptul că piaţa supranaturalului este în plin avânt: practici divinatorii, horoscoape, magie albă, neagră sau roz. Spiritualitatea omului contemporan se limitează ea doar la încercarea de a ghici sau de a modifica prezentul imediat? Dacă bisericile se golesc, cabinetele de prevăzători sunt pline până la refuz de clientelă în căutare de miraculos sau de încurajare. Aceste realităţi au determinat considerarea reculului treptat, dar inexorabil al creştinismului drept ceva incontestabil.

Şi totuşi statisticile nu scot totul la iveală. Potrivit lor, la fel ca în cazul oricărui obiect ştiinţific, dacă nu păstrează o distanţă critică, observatorul riscă să aibă o viziune deformată a faptelor. Astfel, unii l-au văzut pe Dumnezeu şi religia «schimbându-se» în societăţile post-industriale. Această constatare sub forma unui diagnostic pesimist ne rezistă analizei. Dacă frecventarea locurilor de cult şi practica liturghiei duminicale au scăzut, cum să înţelegem, în schimb, neobişnuita admiraţie, niciodată dezminţită, produsă de fiecare dintre deplasările papei Ioan Paul al II-lea? Cum să înţelegem cererea unui tot mai mare număr de laici în materie de teologie? De ce oare

atât de mulţi tineri adulţi cer să fie botezaţi câtă vreme nimic nu-ipredispune la un angajament religios?

Suntem noi oare îndepărtaţi de Dumnezeu? Nu trecem noi oare printr-o boală adâncă al cărei simptom este cel al unei anxietăţi metafizice? Aflaţi în derivă, la bunul plac al ideilor şi valorilor dominante, oamenii sunt dezorientaţi, neliniştiţi în faţa întrebărilor pe care fiecare persoană şi le pune din negura vremurilor, cu privire la sensul vieţii, al morţii şi al răului. Pradă unui subiectivism exacerbat care-l face să dea îndărăt, omul aflat la cotitura celui de-al treilea mileniu suferă de o lipsă de repere. Se vede agitat după bunul plac al modelor şi opiniilor. Niciodată ca până acum nu au strâns societăţile noastre mijloacele tehnice capabile a înregistra, a filma, a fotografia şi, deci, a păstra şi a transmite memoria. Niciodată ca până acum nu a fost trecutul obiectul atâtor măsuri de conservare. Şi atunci de ce oare s-a atrofiat memoria noastră religioasă? Ameţeala dinaintea «tăcerii veşnice a spaţiilor infinite», care-l cuprindea pe Pascal, lasă locul strigătului umanităţii aflate pradă angoasei sfârşitului.

Fiecare generaţie îşi pune întrebări fundamentale cu privire la Dumnezeu, la lume, la viaţă, la pace. Dar gradul de indiferenţă religioasă, care a caracterizat sfârşitul secolului XX, reprezintă un fapt nou în istoria umanităţii. Civilizaţiile care ne-au precedat nu au eliminat niciodată, fără excepţie, sacrul şi nu au separat religia de cultură. Până în anii ’60, cultura religioasă rămânea în ochii majorităţii una din componentele majore ale activităţii spiritului uman. Evanghelia făcea parte integrantă din patrimoniul cultural. Semnele şi simbolurile de credinţă erau transmise de-a lungul timpurilor prin intermediul societăţii şi a instituţiilor sale. Pentru mulţi, în ziua de

astăzi, divorţul dintre credinţa creştină şi cultură s-a produs deja.

Scena pe care se joacă drama ateismului contemporan, mascată de indiferenţa spirituală, este cea a unei rupturi între credinţă şi cultură. Şi totuşi, după «moartea lui Dumnezeu» anunţată de către maeştrii scepticismului, după proclamarea sfârşitului religiei şi a victoriei ateismului în Statele care se reclamă ca trăgându-şi învăţăturile din filosofia marxistă, după noaptea umanităţii orchestrată de către regimul nazist, căutarea lui Dumnezeu răsare mai puternică decât oricând, în inimile colectivităţilor. Se aminteşte o întoarcere în forţă a sentimentului religios, o renaştere a divinului, ba chiar o «revanşă a lui Dumnezeu».

Dar care sunt aceste divinităţi pe care cultura de consuni le înalţă ca pe nişte idoli? La televizor se perindă de la vedete sportive, cântăreţi, actori, până la vizionari şi eseişti la modă. Nu mai ştim să găsim platforme de orientare în supermarketurile noastre de cultură.

Contextul occidental marcat cu pecetea pluralismului cultural suferă de explozia valorilor, de o diversificare a comportamentelor religioase. Lumea aceasta a intrat într-o fază de preschimbări care deschide spre o răsturnare culturală de o amploare necunoscută. Globalizarea îşi face simţite efectele: intensificarea schimburilor economice, ieşirea din enclavismul politic, uniformizarea felurilor de viaţă, venirea la putere a unei culturi mediatice, pe un fond de tehnologie şi de instantaneitate.

Acest aparent succes al neo-liberalismului nu ascunde deloc golul spiritual, anxietatea metafizică. Dacă cetăţeanul devine doar un simplu consumator anonim, atunci persoana lui este sacrificată pe altarul profitului şi al bucuriei materiale.

Cum să ignorăm, de altfel, sfidarea ce o presupune ecologia pentru viitorul umanităţii? Trebuie oare întreprinsă o gestiune raţională a resurselor naturale sau să ne lăsăm pradă exploatării furibunde a bunurilor noastre comune? Dumnezeu ne cere să le luăm cu înţelepciune şi să le transmitem cu nepărtinire.

Lumea creştină nu scapă acestei răsturnări. Solidari cu toţi oamenii şi cu istoria, credincioşii caută să aducă o reflecţie constructivă ca răspuns la desagregarea culturilor. Eminenţă, prima mea întrebare ar fi următoarea: după părerea dumneavoastră, cultura contemporană, cu diversificările ei de credinţe, sporirea indiferenţei spirituale, standardizarea obiceiurilor de gândire, relativizarea normelor etice, dificultăţile de transmitere a învăţăturilor religioase, reprezintă ea oare o miză pentru Biserica catolică la începutul noului mileniu?

Cardinalul Paul Poupard:

«Da, incontestabil. Aş dori mai întâi să reamintesc cuvintele papei Ioan Paul al II-lea care, încă de la începutul pontificatului său, în 1979, evoca locul esenţial al culturii în reflecţia creştinilor asupra lumii contemporane: «*cultura este domeniul vital unde se joacă destinul Bisericii şi al lumii la sfârşitul acestui secol XX*»[1]. Dar, ca să fim mai precişi, ce înţelegem noi oare prin cuvântul cultură în accepţiuni atât de diferite? Pentru Biserică, ea este sufletul personal al fiecărui grup sau societate umană. În acest sens, putem să afirmăm că există multiplicitate şi diversitate a culturilor. Pentru fiecare civilizaţie cultura sa proprie prin care persoana umană îşi exprimă raporturile

1 Ioan Paul al II-lea, Alocuţiune de închidere din timpul reuniunii plenare de la Colegiul Sacru, 9 noiembrie 1979, Documentation catholique, nr. 6, 1979, p. 1007.

cu universul fizic, lumea ideilor şi semenii săi. Aşa cum o sugerează conciliul Vatican II, cultura este ansamblul mijloacelor graţie cărora omul îşi afirmă, îşi rafinează şi îşi dezvoltă nenumăratele capacităţi ale spiritului şi ale trupului său.

În acest sens, fiecare cultură autentică este umanizatoare, deoarece face posibilă creşterea şi înflorirea. Ea deschide, aşadar, calea spre un umanism veritabil, spre o formare integrală a persoanei, spre promovarea ei socială şi morală. Cultura îi permite omului să devină mai uman. Ea este sinonimă cu ansamblul expresiilor, a manifestărilor spiritului omenesc, adică cu formularea materială şi intelectuală a raportului unui grup de fiinţe umane cu lumea, cu viaţa, cu sacrul, cu arta, grup localizat în spaţiu şi în timp. În definitiv, cultura este înainte de toate o anumită idee a omului.

Biserica n-ar putea să rămână indiferentă faţă de culturile contemporane. Din două motive: creştinii au fost dintotdeauna prezenţi în istorie şi solidari cu societăţile. De nimic nu putea să fie mai interesată Biserica decât de ceea ce determină umanitatea omului. În zilele noastre, creştinii nu mai fac singuri pe cavalerii. Credinţa catolică se înscrie într-o cultură a indiferenţei religioase şi a venirii la putere a individualismului ce ridică la rangul de normă morală Sinele, fără vreun alt referent exterior. În câteva decenii, am trecut de la o poziţie de înrădăcinare sociologică a credinţei creştine la o situaţie de minoritate culturală. Pentru mulţi contemporani, creştinii încă nu sunt nişte străini, ci nişte fiinţe străine. Adaug şi faptul că trăim într-un context cu adevărat nou. Am renunţat la pluralismul societăţilor industriale pentru o cultură a exploziei. Coerenţa şi unitatea trec drept nişte principii depăşite până la punctul în care puterile publice îşi pun

întrebarea – pe bună dreptate – asupra urgenţei «injectării» în programele şcolare a unei educaţii civice demne de acest nume. Cimentul social explodează sub loviturile date de un individualism aflat la jumătatea distanţei între replierea frivolă asupra sinelui şi exaltarea ego-ului. Această explozie culturală traversează spiritele şi inimile. Apar diviziuni în interiorul grupurilor umane, care, până atunci, rămăseseră strâns legate în privinţa esenţialului. Să luăm un exemplu: un anumit număr de credincioşi persistă în a striga cu voce tare că aparţin catolicismului. Cred ei oare în învierea lui Iisus, ce se află în miezul credinţei în Hristos? Nu este sigur.

În aceste condiţii, transmiterea credinţei a devenit dificilă. Odinioară, instituţiile ce reglau mecanismul societăţilor noastre asigurau, de bine, de rău, această trecere a credinţei în Iisus Hristos, întemeiată pe mărturia apostolilor, păstrată cu fidelitate de colegiul episcopal, în comuniune cu episcopul Romei, el însuşi succesor al lui Petru. În zilele noastre, enunţul tradiţional al credinţei este transmis cu dificultate. Cultura dominantă este prea puţin receptivă în această privinţă. Creştinismul sociologic[2] pare a fi dăinuit. Ateismul pare zdrobit. Dacă secolul XIX şi prima jumătate a secolului XX au fost era maeştrilor scepticismului, ultimele decenii au cunoscut pierderea vitezei, adică dispariţia sistemelor filosofice care împânziseră lumea înainte de 1940: marxism-leninismul ateu, freudismul, pozitivismul etc. Trăim sfârşitul ideologiilor marcat de o creştere a indiferenţei. De aici şi apariţia situaţiilor umane problematice. Izolarea provocată de dezvoltarea individualismului îl lasă pe fiecare om

2 D. Hervieu-Léger, La religion pour mémoire, Paris, Cerf, 1993, p. 239 sqq.

singur cu soarta lui, lipsit de mijloacele tradiţionale de integrare sau de sprijin. Dezagregarea ţesutului social este una din expresiile sale alarmante. Dorinţa de a trăi în comun este lăsată pe seama unui aşa-zis avânt al persoanei, care se confundă cu căutarea satisfacţiilor materiale fără perspectiva zilei de mâine. Cetăţeanul cedează locul consumatorului. Integrarea socială depinde de puterea de cumpărare, într-o colectivitate constituită din fiinţe lăsate pradă însingurării. Şi ce să mai vorbim despre megapolurile urbane? Nimeni nu ar putea rămâne indiferent în faţa acestei situaţii. Dacă, aşadar, cadrele instituţionale ale religiei sunt marginalizate, în ceea ce priveşte neliniştea omului, ea nu trece. Bisericile s-au golit, dar iraţionalul a invadat masiv categoriile religioase, în aceste condiţii, aşa cum subliniază şi papa, «*viitorul omului depinde de cultură*»[3], iar viitorul acesteia din urmă este tributar concepţiei pe care o avem despre fiinţa un» anã.

Orizontul cultural în zorii celui de-al treilea mileniu declanşează o mulţime de întrebări. Legătura între credinţă şi cultură nu mai merge de la sine; punerea sub carantină a religiosului în sfera privată, trage după sine atât lipsa de fraternitate trăită, cât şi o compensaţie morală sub forma replierii; mondializarea economiei, transmiterea internaţională a imaginilor şi a informaţiilor via Internet provoacă o sărăcire a gândirii prin diluarea valorilor şi a modelelor sociale. În faţa acestei mutaţii culturale, Biserica nu ar putea rămâne indiferentă, inactivă sau mută.»

— În ce fel înţelege Biserica Catolică să propună credinţa în Hristos într-un asemenea mediu? Sunt oare

3 Ioan Paul al II-lea, Discursul din data de 2 iunie 1980 de la sediul Unesco din Paris, Documentation Catholique, LXX - VII, 1980, p.

compatibile modernitatea şi credinţa creştină?

«Întrebările dumneavoastră sunt legitime. Ele-şi găsesc răspunsul în lumina raporturile dintre culturi şi religii de-a lungul istoriei, şi a legăturii originare şi fundamentale a Evangheliei cu culturile, ieri şi astăzi. În sfârşit, privirea asupra lumii culturii ne va permite să deschidem piste de reflecţie pentru o întâlnire reînnoită a credinţei şi a culturilor la cotitura celui de-al treilea mileniu. Este misiunea pe care a încredinţat-o papa Ioan Paul al II-lea Consiliului Pontifical pentru Cultură pe care el însuşi l-a creat şi cu care funcţie m-a însărcinat încă de la începutul pontificatului său: «credinţa în Hristos dă culturilor o dimensiune nouă, aceea a speranţei în împărăţia lui Dumnezeu. Creştinii au vocaţia de a înscrie în miezul culturii această speranţă a unui pământ nou şi a unui cer nou. Departe de a-i ameninţa ori de a-i sărăci, dimpotrivă, Evanghelia le aduce o sporire a bucuriei şi a frumuseţii, a libertăţii şi a sensului, a adevărului şi a bunătăţii».

CAPITOLUL I

Culturi, religii şi credinţă de-a lungul istoriei

1 – UNIVERSALITATEA FAPTULUI RELIGIOS

— Ne confruntăm cu sfârşitul unanimităţii culturale şi naşterea pluralismului, semnifică ele oare faptul că societatea de mâine ar putea supravieţui fără o referinţă religioasă colectivă?

«Nu, nu cred. Dintr-un simplu motiv: omul rămâne în mod intrinsec religios, «Homo religiosus». Ca să zic aşa odată cu Paul Ricoeur, el îşi pune mereu întrebări asupra «sensului sensului». Omenirea se deosebeşte de regnul animal şi vegetal prin această facultate extraordinară şi unică numită conştiinţa. Aceasta îl face capabil să reflecteze asupra destinului său, asupra sensului vieţii şi al

morţii. Omul se deosebeşte prin capacitatea lui de a-şi înţelege existenţa şi de a-şi reprezenta ceea ce este dincolo. În privinţa aceasta, arheologia preistorică ne lasă nişte indicii imposibil de ignorat. Primele monumente funerare, acele morminte votive cum le numesc preistoricii, constituie probele materiale ale vechimii acestei preocupări religioase. La fel, riturile funerare dau mărturie despre o dorinţă şi o căutare a supravieţuirii după moarte. Strămoşii noştri din paleolitic, grupaţi în comunităţi mici, nu au ignorat niciodată dimensiunea religioasă a existenţei. Dimpotrivă! Fiecare cultură ce se năştea îşi lua ca punct de sprijin o viziune colectivă şi reglatoare a divinului şi a omului. Integrarea persoanelor într-un grup social, încă din zorii umanităţii, a depins de factorul spiritual.

Mai mult chiar: nu a existat niciodată în istorie o singură civilizaţie[4] care să nu se raporteze în mod autentic la religios şi la sacru. Contrar a ceea ce sociologii pozitivişti şi marxişti au afirmat, religia nu este un anume moment al istoriei. Ea este o componentă esenţială a naturii omului, o exigenţă fundamentală, o dimensiune constitutivă a fiinţei sale. Dacă străbatem timpul şi continentele, observăm universalitatea faptului religios de mai bine de 100.000 de ani. Din perioada paleolitică, cu riturile ei funerare, de la culturile amerindiene cu templele sale sacre şi cu sacrificiile sale de oameni, de la continentul indian cu panteonul complex al hinduismului, din China imperială şi buddhistă până în Japonia shintoistă, din Golful persan până în zona sahariană cu prezenţa Islamului, lumea nu încetează şi nu a încetat niciodată să întrebe cerurile.»

4 Pentru o istorie a cuvântului «civilizaţie» a se consulta F. Braudel, Gramatica civilizaţiilor, Paris, Arthaud-Flammarion, 1987, pp. 33-68.

— Acest aspect universal al căutării religioase se însoţeşte cu o mare diversitate de practici. Modalităţile culturale ale religiei sunt foarte variate. Fiecărei culturi îi revine o expresie a sacrului proprie. Cultura şi religia au rămas legate până în secolul XX. Ce părere aveţi de aceasta?

«De fapt, aceşti doi poli existenţiali rămân indisociabili, dar problema este să le înţelegem motivul. Deseori noi avem o versiune trunchiată, reductivistă, a culturii. Dacă practicarea unor activităţi care ne fac plăcere, precum sportul sau călătoriile, este lăudabilă, ea nu constituie în sine o cultură veritabilă. Aceasta din urmă este mai mult decât o distracţie sau o formă de participare socială alături de altele. Ea constituie rădăcina expresiei inimii omului.

Prin ea, omul îşi afirmă umanitatea. Nu ne trăim cu adevărat viaţa de oameni decât prin cultură. îmi place să spun că, de fapt, cultura, de-a lungul multiplelor sale expresii concrete este cea prin care omul devine mai om în calitatea lui de persoană a unei comunităţi. Ea face posibil şi uneşte avântul personal şi colectiv. Ea răspunde aşteptări pitite în inima omului: cine suntem? încotro ne îndreptăm? ce trebuie să facem? întrebarea metafizică latentă nu lipseşte niciodată din gândirea şi din creaţia artistică. Aşa cum o sublinia în 1982 Ioan Paul al II-lea, cultura este «o modalitate de a exprima dimensiunea transcendentă a vieţii omeneşti» 1. Tot astfel şi noi suntem îndreptăţiţi să spunem că miezul oricărei culturi este făcut din apropierea de misterele existenţei, ale morţii, şi, nu în ultimul rând, «a celui mai mare dintre mistere, misterul lui Dumnezeu» 1. La conciliul Vatican II, Biserica a insistat cu tărie asupra locului esenţial al culturii în viaţa oamenilor şi a societăţilor. Obiectul constituţiei pastorale *Gaudium et*

spes cuprinde această formulă lămuritoare: «Omul nu poate fi cu adevărat om decât înserat într-o istorie care este cea a raporturilor sale cu natura şi cu semenii»[56].

— La începutul secolului XIX, Madame de Staël formulase în scrierile sale ideea că realizările cele mai de seamă ale omului, acesta le datorează sentimentului dureros de incomplet al destinului său. Iar poetul Senancour adăuga această frază luminoasă, în stil pascalian: «între ceea ce sunt şi ceea ce am nevoie să fiu se află infinitul».

«Omul care s-a întors de la Dumnezeu, abandonându-se în voia sa proprie, nu poate fi decât nefericit. Însă, Biserica îi poate aduce seva mereu nouă a Evangheliei, creatoare de cultură, sursă de umanitate cât şi promisiune a veşniciei».

2 – ANTROPOLOGIE ŞI CULTURĂ

— Putem noi oare să spunem că o cultură autentică nu s-ar putea întemeia decât pe căutarea binelui persoanei? Apără Biserica o concepţie antropologică a culturii?

«Fundamentul culturii este persoana umană şi, aş adăuga eu, ea singură: cultura în slujba omului, a avântului său, a fericirii sale, a sănătăţii sale spirituale şi materiale. Departe de a se opune una alteia, natura şi cultura sunt egale, cea de-a doua fiind în slujba primei. Universalitatea naturii umane se citeşte de-a lungul fiecărei culturi în parte. Conciliul Vatican II a promovat această concepţie antropologică a culturii. Cum ar putea

5 Ioan Paul al II-lea, Scrisoare autografa de instituire a Consiliului Pontifical pentru Cultură, 20 mai 1982, Documentation catholique, 1982, pp. 604-606.
Ibid. pp. 604-605.
6 Gaudium et spes, nr. 53, paragraful 1.

să fie altfel? Biserica, ce continuă ministerul lui Iisus Hristos, este înainte de toate în slujba oamenilor, aşa cum a fost şi Domnul. Este vorba despre un serviciu făcut persoanei mele în întregul ei, trup şi suflet, căci mântuirea adusă de Hristos, Cel care a devenit om prin Maria, priveşte toate dimensiunile vieţii noastre. Nimic din ceea ce este omenesc nu-i lasă indiferenţi pe creştini. Cultura întreagă beneficiază de mântuirea oferită de către Dumnezeu. Biserica nu învaţă altceva: capacitatea omului de a-şi dezvolta şi perfecţiona variantele sufletului şi ale trupului este considerată ca un bine cultural dorit de Dumnezeu, ca mijloc natural oferit harului sfinţeniei.

Creştinismul aduce în lume o viziune antropologică a culturii, adică o cultură întemeiată pe adevărul şi pe binele moral al umanităţii. Persoana este însuşi fundamentul culturii în unitatea sa substanţială. Unul din principiile discernerii valorilor aceluiaşi univers cultural stă în facultatea acestor principii de a realiza şi de a exprima unitatea omului, în integralitatea persoanei sale, care să cuprindă spiritualitate şi corporalitate. Efortul omului de a-şi ameliora condiţiile de viaţă, de a-şi proteja şi înfrumuseţa spaţiul înconjurător, de a studia mecanismul funcţionării legilor universului şi ale materiei cu scopul de a determina progresul ştiinţei şi al medicinei, răspunde pe deplin planului lui Dumnezeu».

3 – MISTERUL PERSOANEI ÎN SÂNUL SOCIETĂŢII

— Abuzăm de dihotomia natură / cultură, înnăscut / dobândit, trup / suflet. Revelaţia biblică stipulează unitatea fundamentală a persoanei umane, create de către Dumnezeu după Chipul său. Trebuie oare să prezentăm în continuare dualismul cultură religioasă / cultură materială?

«Cum să nu amintim, într-o perspectivă creştină a

culturii, de unitatea persoanei umane1, indisociabil trup şi suflet, materie şi formă. Hristos, prin întruparea sa, prin naştere să în trupul Mariei, a asumat totalitatea naturii noastre, adică facultăţile noastre intelectuale şi corporale. Persoana constituie o unitate indestructibilă. Fiecare cultură se vede astfel propunându-şi credinţa în Hristos, nu doar într-una din părţi, ci în integralitatea lui. Omul în întregime este creat după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu: inteligenţă, afectivitate, memorie. îi revine doar sarcina de a-L întrupa în stăpânirea pasiunilor sale precum şi în raporturile sale cu propriul trup. Evanghelizarea culturii înseamnă restituirea omului în deplinătatea lui de creatură a lui Dumnezeu. Adică superioritatea omului, a naturii sale dorite şi iubite de către Dumnezeu, în raport cu fiecare cultură în parte, istorică, succesivă. Ca să reiau titlul unei lucrări a lui Jean-Baptiste Duroselle: «*Orice imperiu va pieri*», [voi spune că] şi natura umană, prin fundamentul ei datorat actului creator al lui Dumnezeu, este imuabilă. Papa Ioan Paul al II-lea a exprimat într-o manieră deosebită această transcendenţă a naturii omului asupra particularismelor culturale în scrisoarea enciclică *Veritatis splendor*[7]».

— Secolul XX a dat naştere unor ideologii ce proslăvesc supremaţia societăţii asupra persoanei. Este de ajuns să ne gândim la modalităţile de propagandă orchestrate de nazism şi comunism pentru a ne da seama până la ce punct a fost fiinţa umană victimă a fenomenelor de masă, transferată la un rang subaltern, atunci când nu era eliminată, faţă de un colectiv anonim şi deconstructivist. În faţa relelor acestui secol de fier şi de

7 Ioan Paul al II-lea, Scrisoarea enciclică Veritatis splendor, 6 august 1993, nr. 53.

sânge, este oare cazul pentru Biserică să reabiliteze persoana cunoscând faptul că modernitatea noastră corespunde triumfului individualismului?

«A reduce persoana umană la noţiunea de individ înseamnă a o pune într-o situaţie primejdioasă. A vorbi despre pastorala culturii nu înseamnă deloc a defini omul ca un ego, un «eu» ce ar fi independent în opţiunile sale de viaţă şi de acţiune până la iresponsabilitate, şinele erijat în judecătorul suprem, normă infailibilă în materie de judecată etică. Această concepţie nu se potriveşte defel cu credinţa creştină. Mulţi bărbaţi şi femei suferă de această abandonare în seama subiectivismului. Sunt izolaţi în ei înşişi, căutând un sens al vieţii lor fără însă a ajunge să se emancipeze de o cultură creatoare de idoli ce înghite valorile şi transcendentul în perisabil. Un filosof a vorbit despre era vidului. Este cea a neantului. Modele vestimentare şi intelectuale se succed într-un ritm nebunesc. Viteza, ridicată la rangul de valoare morală, provoacă o eroziune a proiectelor de lungă durată, o renunţare la angajamentele durabile, un recul al memoriei sinonim cu uitarea moştenirilor. Devenim amnezici, prinşi într-un vârtej al consumului scăpat de – sub control, în slujba nu a omului, ci doar a profitului economic. Ca să zicem aşa odată cu Paul Ricoeur, secolul XX a dezvoltat hipertrofia mijloacelor tehnologice şi ştiinţifice, dar a provocat atrofia scopurilor. Însă, memoria este speranţa viitorului. Pierderea progresivă a unei transcendenţe autentice de câteva decenii încoace constituie, după părerea mea, o pierdere a identităţii persoanei umane. Formarea integrală a omului, care trece prin alfabetizare, dobândirea unei culturi valorizante, conformă proiectului de iubire dorit de către Dumnezeu, se află pusă sub semnul întrebării. Cultura vagului şi a zappingului ne invadează

ecranele şi sufletele, propagând valori aflate în opoziţie directă cu cele din Fericiri: Fericiţi cei bogaţi, fericiţi consumatorii, fericiţi senzualii… Trebuie să vorbim despre o pierdere a sensului, despre o bruiere a conştiinţelor. În acest secol, fiinţa umană a fost batjocorită în demnitatea sa de regimuri politice a căror ţinută morală se ocupa cu exaltarea voinţei de putere şi cu negarea existenţei Dumnezeului Bibliei. Astăzi, Occidentul, aţipit într-o letargie spirituală profundă, reduce persoana la rangul de agent economic, a cărui unică prerogativă constă în înavuţirea personală. Fiinţa trece pe plan secund. Şi Dumnezeu la fel.

Comunităţile umane nu pot să-şi asume riscul naturii şi a locului omului, nici a misterului persoanei în fiecare societate, nu mai mult decât în cazul pluralismului culturii, dublat de pluralismul conştiinţelor. Nu este de ajuns să posezi pentru a fi mai mult. Dacă Evanghelia propune evanghelizarea culturilor, această evanghelizare vizează avântul total al omului. Ioan Paul al II-lea l-a exprimat deseori în aceşti termeni: «*Omul este calea cea dintâi şi fundamentală a Bisericii*». Aş zice chiar că sanctificarea omului trece prin cultură. În acest mileniu nou, Biserica are o conştiinţă înnoită a dimensiunii culturale a mântuirii oferite de Dumnezeu omenirii. Una din marile sarcini ce se cere îndeplinită va fi aceea de a introduce credinţa în Iisus Hristos în miezul realităţilor omeneşti şi culturale. Nu este un program uşor. Dar credincioşii sunt nişte pânditori de speranţă. Secolul XVIII a prezis prăbuşirea Bisericii şi dispariţia credinţei. Secolul XIX a disertat asupra apropiatului sfârşit al religiei creştine, considerată ca depăşită din punct de vedere istoric. Secolul XX a anunţat moartea lui Dumnezeu, fie prin discursuri ideologice, fie prin implacabila şi diabolica nimicire a milioane dintre

fraţii noştri. Unii au pomenit despre o «*ieşire socială*» a religiei1 iar alţii despre o «*anumită dezinstituticnalizare a creştinismului*». În ce mă priveşte, sunt sigur de aceasta, fericirea fiecărui om trece prin calitatea spirituală şi morală a angajamentelor sale, dar şi prin cea a orientărilor societăţii în care este introdus. În ceea ce priveşte lumea occidentală, suntem moştenitorii unei istorii milenare, iar nu produsul unei societăţi întoarse spre hedonism, anemiată de pierderea sensului lui Dumnezeu. Suntemmarcaţi în profunzime de înrădăcinarea culturală a Revelaţiei iudeo-creştine, ciocnirea violentă dintre creştinismul ebraic, gândirea greacă şi organizarea romană. Evanghelizarea este întâlnirea dintre două culturi, dintre două lumi. Prin această confruntare, şi mulţumită lui Dumnezeu, acţiunea sa îşi va aduce rodul harurilor asupra comportamentelor colective ca şi asupra conştiinţei personale a fiecărei fiinţe».

CAPITOLUL II

Evanghelie şi culturi

1 – SOLUL FeRTIL AL BIBLIEI ŞI CULTURA EI SPECIFICĂ

Avem impresia că, într-un fel, credinţa creştină este percepută ca o religie printre altele, cu propriile sale rituri, instituţii şi poziţii doctrinale. Dar, originalitatea şi universalitatea mesajului evanghelic sunt golite de conţinutul lor, îndepărtate de ele însele. Aşadar, în profunzimea nevoii noastre de sens survine o întrebare: este oare credinţa în Hristos o simplă expresie istorică a religiosului?

«Credinţa părinţilor noştri este adeseori prost tratată deoarece este prost interpretată, sau insuficient înţeleasă. Această credinţă – care este înainte de toate încredere absolută în iubirea faţă de Dumnezeu cel revelat în Hristos

Iisus – se reduce la o practică religioasă, la un ansamblu de ceremonii al căror înţeles se pierde în negura vremurilor, mai rău chiar, la o serie de precepte, adică la o ideologie rigidă. Nimic din toate acestea. Ea este, înainte de toate, acceptare a tandreţei infinite a lui Dumnezeu faţă de persoana noastră. În limba latină *religare* înseamnă *a lega strâns*, a comunica cu puterile de dincolo. În acest sens, expresiile sacrului în cursul istoriei se constituie în religii, de la practicile animiste ale Africii negre sau ale Oceanici, până la exerciţiile divinatorii ale păgânismului greco-latin. Conceptul de religie, l-am înţeles mai bine pe când îmi pregăteam *Dicţionarul Religiilor1*, este de ordin analogic şi neunivoc. El exprimă multiplicitatea modurilor pe care le au societăţile de a intra în contact cu lumea sacrului. Religiile constituie nişte realităţi eterogene şi nenumărate. Să luăm de exemplu rugăciunea, care este comună unui mare număr de forme religioase. Putem noi oare compara rugăciunea vechii religii a romanilor cu aceea a creştinilor? Laudele evreilor aduse Creatorului universului cu formulele incantatorii ale spiritualităţilor orientale?

Religiile sunt nenumărate. Revelaţia iudeo-creştină constituie un fapt unic în istoria omenirii. Dumnezeu se revelează El însuşi oamenilor, cel dintâi, în mod liber, fără constrângere şi fără obligaţie şi, pentru a spune lucrurilor pe nume, unui anumit popor, Israel, cu care, dintr-o pură iubire, hotărăşte să facă o alianţă, adică un contract pe viaţă. Dumnezeu a ales o anume cultură pentru a se dărui lumii din iubire pentru fraţii noştri întru umanitate. Mesajul Revelaţiei «*se prezintă mereu înveşmântat într-o manta culturală de care nu poate fi despărţit*». Biblia, Cuvântul lui Dumnezeu transmis oamenilor prin profeţi de-a lungul istoriei, este arhetipul acestei întâlniri, al acestei

uniuni misterioase, între cuvântul său şi o formă de cultură specifică. Cultura bibl că este cea a poporului ales de către Dumnezeu în care Acesta s-a manifestat, iar apoi s-a revelat pe deplin în Iisus din Nazareth, născut dintr-o femeie, Maria, Mama oamenilor şi Mama credincioşilor. Ne apropiem aici de misterul Revelaţiei. Este frapant să observăm faptul că mesajul lui Dumnezeu a fost oferit nu unor societăţi omeneşti de prestigiu pe plan cultural şi politic, precum Egiptul faraonilor, ci unui popor mic pradă hărţuielilor, prea puţin strălucitor în raport cu politica[8]

prestigiului purtată de glorioşii săi vecini. Mântuirea este în mod prioritar oferită celor mici şi sărmani. Pentru a relua expresia lui Jacques Maritain, «*misterul lui Israel*» *2*, misterul Transcendentului, se exprimă într-o cultură anume, adică într-o limbă proprie, într-o viziune originală a lumii, într-un sistem politic şi social unic, cu artele şi tehnicile sale specifice. Dumnezeu se revelă în mai multe rânduri menţionate de tradiţia biblică.

Creştinismul nu reprezintă o rupere de iudaism, ci în raport cu credinţa, o continuitate şi o desăvârşire. Iisus din Nazareth – Crezul nostru o afirmă cu claritate – a trăit în secolul I, în ţinutul Palestinei şi a fost răstignit sub Ponţiu Pilat, într-un moment foarte exact al istoriei noastre şi într-un anume context cultural. Întruparea lui Dumnezeu în Iisus Hristos este de asemenea o «*întrupare culturală*» * în acelaşi timp cu cea trupească. Fiul lui Dumnezeu venit în această lume prin intermediul Spiritului Sfânt în Maria, şi-a vizitat poporul2. Nu a rămas departe de oameni, nici de preocupările lor. Nu şi-a trăit însărcinarea într-un dincolo de cultură, ci, dimpotrivă, a asumat realităţile existenţei noastre omeneşti, a împărtăşit concepţiile lumii şi

82 Cf. J. Maritain, Misterul lui Israel, Paris, Desclée de Brouwer, reeditare 1990.

idealurile religioase ale timpului său. S-a exprimat într-o limbă semitică, arameeana, care vehiculează o anumită idee a sacrului şi a relaţiilor omului cu Dumnezeu şi cu aproapele său. A trebuit să facă faţă opoziţiilor fariseilor, zeloţilor şi romanilor. A intrat în dialog cu responsabilii spirituali ai epocii sale încrucişându-şi spadele. A revelat universalitatea lui Dumnezeu, infinit, veşnic şi atotputernic, în particularismul unei culturi istorice.[9]

Hristos a venit să-şi asume umanitatea omului, afară de păcat. Spunând Dumnezeu şi mântuire pregătită tuturor, Iisus s-a exprimat prin cuvinte, prin imagini, minunatele parabole, prin concepte proprii culturii palestiniene din secolul I. Nimic din ceea ce aparţinea culturii timpului său, legile sale, codurile sale de comportament individual sau colectiv, resorturile sale psihologice, imaginarul său, nimic nu i-a rămas indiferent. Mesajul de iubire al Evangheliei s-a introdus mai întâi într-o cultură proprie. În acest sens, normal că a existat o inculturaţie, a faptului creştin».

2 – PARTICULARITATE A ÎNTRUPĂRII LUI HRISTOS ŞI UNIVERSALITATE A MESAJULUI – *Această abordare mi se pare revelatoare în privinţa universalităţii credinţei creştine*. *Dacă* Iisus *Hristos*, *pentru a se face înţeles*, *s-a folosit de figuri retorice şi de un vocabular familiar celor din jurul său*, *cuvântul lui exprimă şi înfăptuieşte promisiunea făcută de Tatăl către poporul lui Israel*.

Datorită mesajului său ancorat într-o tradiţie culturală specifică, oamenii primesc deplina revelaţie a iubirii nemărginite a lui Dumnezeu. Sunteţi de părere că

---

9 Ioan Paul al H-lea, Discursul de la Universitatea din Coimbra, 15 mai 1982, în Ioan Paid al II-lea universitarilor şi lumii ştiinţifice, Paris, Téqui, 1984, p. 116.
Ioan 1, 14.

este exact?

«Da, aveţi dreptat să formulaţi lucrurile în acest fel. Există un particularism al întrupării lui Dumnezeu, dar şi o universalitate a Mesajului său. Creştinismul este Hristos. A crede nu înseamnă a urma un corpus ideologic, a proclama un program politic sau a face filosofie despre tendinţele vremii. A crede înseamnă a-l urma pe Iisus din 26

Nazareth, a-i adopta cât mai bine posibil dispoziţiile interioare, a aduce lumii, altora şi nouă înşine o privire care să fie cât mai apropiată de a lui. Creştinismul nu este o idee, oricât de frumoasă ar fi ea, ci un praxis şi o mistică. Noi ne apropiem de Dumnezeu prin umanitatea lui Iisus, tânăr iudeu practicant, profund înrădăcinat în cultura secolului I, şi în acelaşi timp Hristos, Fiul lui Dumnezeu.

Hristos este astfel pentru credincioşii săi Cuvântul lui Dumnezeu făcut came. Este Cuvântul veşnic venit în umanitatea noastră, Logos ce transcende durata timpului şi culturile. Evanghelia este un fapt unic, şi particular în spaţiu şi în timp, dar prin natura Celui care îi este autor, ea transcende toate particularismele istoriei. Evanghelia nu este niciodată reductibilă la o formă culturală particulară. Iisus Hristos întâlneşte umanitatea omului în sânul fiecărei culturi. Şi totuşi, el nu a acceptat fără discernământ toate tradiţiile religioase şi culturale din epoca sa. Nu s-a lăsat închis în categoriile gândirii proprii culturii omeneşti cu care intra în dialog. S-a deschis la tot ceea ce era pozitiv pentru om şi a respins restul. Faimosul discurs cu privire la respectarea în întregime a sabbatului este în acest sens una din cele mai bune dovezi[10]. Hristos converteşte culturile.

— Eminenţă, un singur punct mi se pare important în

10 Mt 12,. 9-14; Mc 3, 1-6; Lc 6, 6-11.

cadrul acestei dezbateri: cum să înţelegem această universalitate a mesajului creştin faţă de înfăţişarea actuală a lumii, din care o mare parte încă mai refuză să primească Evanghelia?

«Este sigur că raţionăm de prea multe ori în vederea unui randament, al unei reuşite vizibile, pentru a avea un anumit număr de seminarişti şi de vocaţii religioase.

Evident, aceasta are o mare importanţă. Dar infinitul lui Dumnezeu este dincolo de previziunile noastre, de dorinţele noastre reductiviste şi de proiectele noastre pe termen scurt. După părerea mea, aceasta constituie o speranţă imensă. Dumnezeu, prin Iisus Hristos, a vorbit şi le vorbeşte oamenilor, iar nu unor entităţi abstracte rupte de orice tărâm cultural. El invită fiinţele făcute din came şi sânge să se întoarcă spre El. Nu face niciodată abstracţie de realităţile culturale, familiale, sociologice ale comunităţilor omeneşti. Mesajul Evangheliei este capabil să intre în contact cu întreaga umanitate, cu toate formele sociale, cu toate regimurile politice şi cu toate curentele intelectuale, economice şi artistice. Prin întruparea sa, iar apoi prin Patima sa, Iisus Hristos s-a făcut solidar cu fiecare formă de cultură. Inculturaţia Evangheliei, noţiune centrală asupra căreia vom reveni, face posibilă întâlnirea lui Hristos cu celelalte culturi omeneşti. În acest sens, fiecare inculturaţie are în mod necesar o importanţă ecclesială».

3 – DIMENSIUNEA CULTURALĂ A CREDINŢEI

— Dacă mesajul creştin priveşte toate familiile de oameni, există o dimensiune culturală a credinţei. Dar, putem noi oare să pretindem că într-un fel cultura creştină va fi desăvârşirea celorlalte culturi? Un fel de apogeu?

«Hristos este fundamentul mântuirii, alpha şi omega

credinţei noastre. El este sursa unei noi culturi, pe care pe bună dreptate o putem desemna cu expresia de cultură creştină. Ce este ea? Dacă recitim Evangheliile, ne vom da seama că Iisus nu caută o răsturnare a organizării cetăţii oamenilor. Proiectul său este altul: el doreşte convertirea inimilor. Această *metanoia*, veritabilă invitaţie de a ne 28

Întoarce la Dumnezeu şi de a face dovada fidelităţii noastre faţă de el, nu este niciun program electoral, nicio teorie elaborată pornind de la cugetările filosofilor din Antichitate asupra lumii divine. Ea este darul lui Dumnezeu făcut omului în infinita sa Libertate. Este rodul dialogului istoric între «Eu-ul» Veşniciei şi «Tu-ul» omului. La drept vorbind, nu este vorba numai despre o bună primire a valorilor. Înţelepciunile omeneşti ni le transmit adesea. Este vorba despre a trăi urmându-l pe Iisus din Nazareth, care s-a făcut om pentru ca omul să devină la rându-i copil al lui Dumnezeu. Astfel, ceea ce numim în general valori creştine nu este efectul unei gândiri, nici al unei etici particulare. Este expresia directă a Inimii lui Dumnezeu, care este Iubire aşa cum ne-o spune sfântul Ioan. Aceste valori sunt cele ale Fericirilor1. Nici nu s-ar pune problema să avem altele pentru credinţa noastră. Dar, Fericirile sunt propuse tuturor şi fiecărei societăţi. Ele semnifică sfinţenia lui Dumnezeu, dincolo de orice restricţie umană. În acest sens, creştinismul nu este reductibil la niciun fel de formă religioasă printre altele. Departe de a fi conservator, el se arată creator de cultură. Aşa cum o afirmau deja creştinii primelor secole, el este «Calea» prin care lumea şi culturile îl întâlnesc pe Dumnezeu. Credinţa în Iisus Hristos nu este garanţia unei reuşite sociale, a unui progres material, şi încă mai puţin cea a dominaţiei unui grup de oameni asupra altora; ea este darul prin care fiecare om poate, prin intermediul

acceptării dorinţei lui Dumnezeu asupra lui să resimtă prezenţa Celui care a venit să umple inima noastră şi să ne însoţească până şi în suferinţă şi moarte.»

— Mulţi cunosc Fericirile. Dar, în ochii multor contemporani, acest mesaj, oricât de frumos ar fi el, pare

Mt. 5.3 – 12; Lc. 6, 20 – 26.

edulcorat, fără o priză veritabilă asupra realităţilor existenţei. Cum aţi explica dumneavoastră un asemenea decalaj?

«Papa Paul VI a spus-o iată deja de câteva secole: «*ruptura dintre Evanghelie şi cultură este fără îndoială drama epocii noastre*»[11]. Şi eu la rându-mi, reiau această formulă. O consider foarte justă. Într-o epocă – a noastră – în care unii au putut afirma că niciun cetăţean nu mai poate tolera să fie «*condus de celălalt*», pentru că se zice că am fi devenit «*din punct de vedere metafizic democraţi*»[12], pare dificil să concepi înţelesul Fericirilor, şi mai ales să le trăieşti. Condiţionarea ambientului şi valorile la modă constituie o permanentă contestare a lor pe care le caricaturizează prezentându-le ca o constrângere moralizatoare, în timp ce ele sunt tocmai contrariul: un mesaj de iubire, de libertate şi de pace. Antropologia creştină ne prezintă o mare idee despre om, creat după chipul lui Dumnezeu, ca o fiinţă liberă şi responsabilă. Fericirile – mai este oare nevoie s-o zic, de vreme ce etimologia însăşi o exprimă – sunt vectori ai fericirii, indicându-i omului calea spre atingerea deplinătăţii sale de copil al lui Dumnezeu. Ele aduc răspuns întrebării ce se zbate în noi cu privire la sensul

11 Paul VI, Exhortaţia apostolică Evangelii Nuntiandi, nr. 20.

12 M. Gachet, Religia în democraţie, Parcurs al laicităţii, Paris, Gallimard, 1988, p. 8.

destinului propriu, întrebare la fel de veche precum omenirea şi care, contrar afirmaţiilor pozitiviste ale secolului XIX, nu încetează să macine conştiinţele, în ciuda însemnatei pierderi a sensului misterului, ce caracterizează postmodernitatea noastră. La urma urmelor, misterul omului nu-şi află un răspuns general şi coerent decât în profunzimile misterului lui Hristos. Existenţa creştină, viaţă de har în condiţia noastră umană, nu s-ar putea exprima în afara culturilor. O

persoană ruptă de legăturile ei culturale, de rădăcinile care i-au permis să crească în rândul umanităţii, este în pericol, iar mai devreme ori mai târziu riscă să se replieze în sine însăşi şi să renunţe la valorile dominante ale adevărului său ca fiinţă. Evanghelia, Vestea cea Bună pentru toate culturile, inclusiv cele ale lumii contemporane, are vocaţia de a o deschide spre Promisiunea lui Dumnezeu revelat în Hristos. Dar totuşi, ce observăm noi? A doua jumătate a secolului XX a propagat o indiferenţă crescândă în ceea ce priveşte spiritualul. Mai ales anii cuprinşi între 1963 şi 1975 au dat o grea lovitură credinţei şi expresiilor sale culturale tradiţionale[13][14]. Mitul progresului care i-a hrănit cu iluzii pe cei «Treizeci de Glorioşi», prelungit prin idolatria procentului în creştere şi vulgarizat prin afacerism şi o mare bufonerie, a destabilizat conştiinţele, întunecat minţile şi slăbit speranţele celor mai lipsiţi. În culturile dominante ale acestei lumi ce trece, omul precar, despre care vorbea André Malraux, pare uneori a-i lua locul lui *homo erectus*. Sloganurile publicitare lovesc în chipul

13 C f. E. Poulat, Era postcreştină, Paris, Flammarion, 1994; de acelaşi autor încotro se îndreaptă creştinismul? Paris, Plon-Mame, 1996, pp. 29-82.

14 Cf. J. Cl. Guillebaud, Tirania plăcerii, Paris Le Seuil, 1998.

omului care este reflexul inversat şi spart al umanităţii dorite de către Dumnezeu. Trebuie să fii puternic, frumos, rapid, rentabil, operaţional, tânăr, bogat şi, pe cât posibil, în formă bună. Vai de cei excluşi, de săraci, de persoanele în vârstă, de şomeri, de străini. Perfecţionismul tehnologic şi constrângerea reuşitei cu orice preţ sunt de prea multe ori la putere. «*Tirania plăcerii*» *1* coboară iubirea la rangul de simplu contact epidermic aducător de senzaţii fizice ce trebuie fără încetare şi cu orice preţ reînnoite. În acelaşi timp preocupările noastre mediatizate constituie o industrie mercantilă în care foot şi showbiz au devenit aliaţi de netăgăduit.

Să nu luăm aceste împopoţonări drept cultură faţă de care nu sunt decât o exagerare. Nu există cultură decât a omului şi pentru om. Astăzi, când marii maeştrii ai scepticismului, precum Nietzsche, Freud şi Marx sunt morţi sau pe cale de a deveni, iar ateismul militant s-a transformat în indiferenţă, din nou se ridică din profunzimile culturii noastre întrebarea: «Ce este omul?». Această întrebare ce se zbate în noi este o chemare sfâşietoare. Dacă certitudinile de ieri au făcut loc îndoielii corozive, acum, pentru creştini, este ora de a-şi împărtăşi credinţa ca un mesaj de viitor şi de a propune un nou umanism creştin pentru cel de-al treilea mileniu. Termenul de umanism a fost prea compromis. A trezi la viaţă un nou umanism înseamnă mai întâi a regăsi, în rădăcinile sale, antropologia teologică ce-l defineşte pe om în natura lui profundă dincolo de contingenţele culturale. Pe scurt, înseamnă a-i propune Evanghelia într-un limbaj contemporan cu scopul de a deschide inima omului dinaintea speranţei credinţei. Acest ideal de neînlocuit al umanismului a fost prea compromis sub formele unui

umanism ateu, ştiinţific, existenţialist[1516], marxist, cu preţul gulagului. Acest abuz criminal al limbajului nu putea provoca decât respingerea şi acest lucru făcut odată cu structuralismul. Câte abuzuri, deposedări, torturi au reuşit regimurile totalitare să camufleze sub acest cuvânt: umanism. Aşa cum scria cardinalul Henri de Lubac: «*Umanismul exclusiv este un umanism inuman*». Omul fără Dumnezeu poartă în sine o umanitate rănită. Datorită relativizării absolutului, lumea contemporană sfârşeşte prin a absolutiza relativul. Îndoiala carteziană – *cogito ergo sum* – a lăsat loc unei îndoieli neraţionale şi neraţionate. Îndoială asupra adevărului, îndoială asupra libertăţii. De prea multe ori smulşi din solul fertil şi hrănitor al culturii lor tradiţionale, numeroşi oameni suferă de o veritabilă pierdere de identitate. Individualismul narcisist ascunde adevăratul chip al omului. Aşa cum o vesteşte în felul său propriu Gilles Lipovetski, cultul exarcebat al Sinelui condiţionează existenţa contemporană: dar este un Sine «*care pluteşte fără fixare ori un punct de reper, o disponibilitate pură*»[17]. În schimb, Fericirile sunt purtătoarele unei identităţi puternice, paradoxale. Ele iau exact sensul invers al modelelor vehiculate de puternicele mijloace de comunicaţie, aceste formidabile instrumente la dispoziţia noastră. Ţine de noi să le utilizăm pentru a propune o manieră de a trăi şi de a gândi în mod radical diferit faţă

15 Cf. J. P. Sartre, Existenţialismul este un umanism, Paris, Gallimard, 1946.

16 Cardinalul H. de Lubac, Drama umanismului ateu, Paris, Spes, 1944, p. 12 şi reeditarea editurii du Cerf, 1999; citat de către Paul VI în Enciclica Populorum progressio, 1967.

32

17 G. Lipovetski, Era vidului, Paris, Gallimard, 1983, p. 63.

de idolii timpului nostru: Fericirile, dar al iubirii oferit libertăţii noastre pentru a ne conduce la bucuria adevărată».

— Mai mulţi observatori autorizaţi s-au întrebat cu privire la norma morală în societăţile de astăzi. Dar, după părerea dumneavoastră, această derivă etică nu este ea oare consecinţa imediată a respingerii credinţei?

«Ba da, în mare parte. Căci, dacă prin sine însăşi credinţa creştină nu este o etică, ea este totuşi purtătoarea unui anumit număr de valori morale transcendente indispensabile culturilor omeneşti care-şi trag originile de la Dumnezeu. Aşa cum afirma Ioan Paul al II-lea, îmi aduc aminte, pe data de 2 iunie la sediul Unesco: «*dimensiunea deplină şi fundamentală a culturii este sfânta moralitate*, *cultura morală*». În această privinţă, Fericirile sunt o sursă incomparabilă de morală. Ele luminează drumul propus fiecărei fiinţe umane pentru a-şi găsi fericirea încă de aici dar şi după moarte. Fericirile constituie într-adevăr o contra-cultură, ce depăşeşte cadrele înguste ale categoriilor noastre de reflexie şi de acţiune. Întrupate în Iisus Hristos, ele exprimă Fiinţa însăşi a lui Dumnezeu, care este iubire şi dar. Este una din sarcinile decisive pentru credincioşi de a prezenta creştinismul, nu ca pe un ideal admirabil dar inaccesibil, nu ca pe un substitut iluzoriu al fericirii pământeşti, nu ca pe o colecţie de legi arbitrare, ci într-adevăr ca pe o irumpere a Dumnezeului iubirii în istoria omenirii şi a fiecărei persoane. Prezentarea culturală a Fericirilor n-ar trebui să mai aibă de suferit din cauza falselor noastre perspective. Departe de a fi lăsate pe seama sfârşitului vremurilor, sau rezervate sfinţilor şi sfintelor recunoscuţi oficial de către Biserică, Fericirile se trăiesc aici şi acum, *hic et nunc*, în miezul vieţilor noastre. Credinţa este speranţa în acţiune, hrănită

de către Iisus Hristos, în care s-a deschis lumii Inima lui Dumnezeu».

— Istoricul Henri-Irenee Marrou a evocat realităţile lumii contemporane vorbind despre «Babelul ideologic». Noi ştim că acest edificiu biblic este reprezentarea ostentativă a trufiei omeneşti care încearcă, în zadar, să se lipsească de Dumnezeu. Vi se pare decisivă regăsirea rădăcinilor noastre spirituale la acest început de mileniu?

«Mai mult ca niciodată. Diverse semne arată faptul că multe persoane încearcă îndrepte o privire tot mai pozitivă asupra moştenirii culturale şi religioase a trecutului. E un aspect foarte promiţător. O mare speranţă se înalţă la orizontul acestui timp. Să ne fie limpede că nu este deloc vorba să exaltăm fără temei, să idolatrizăm epocile îndepărtate ale unui trecut iluzoriu. Este vorba despre o mai bună înţelegere a locului de unde venim pentru a şti încotro ne îndreptăm. Amnezia culturală îl alienează pe om deoarece îl lipseşte de rădăcinile sale. Sintagma: «*din trecut, să facem tabula rasa*», a fost visul aducător de moarte al marxismului ateu. Există o datorie faţă de memorie fără de care viitorul ar rămâne incert. Fără o percepţie clară şi pozitivă a rădăcinilor noastre comune, ţesutul social riscă să se destrame până la urmă. Începând cu sfântul Augustin, filosofia creştină şi-a pus insistent întrebarea asupra conceptului de timp. Este chiar un punct determinant al viziunii noastre despre lume. Timpul creştinilor este orientat după o axă. El are o direcţie, un început şi un sfârşit. În termeni biblici, el acoperă istoria mântuirii, această istorie în care Dumnezeu nu încetează să ne dea un semn, începând cu Creaţia, poetic descrisă în cartea *Facerii*, până la a doua apariţie a lui Iisus Hristos pe pământ. Întruparea lui Hristos marchează irumperea eternităţii lui Dumnezeu în

temporalitatea omului. Prin urmare, eu personal consider memoria drept o sursă inepuizabilă pentru imaginar şi fericirea omului. Acum când religiile orientale captivează Occidentul, cum să nu facem invitaţia de a regăsi odată cu Revelaţia iudeo-creştină o viziune a derulării temporale pe care eu o voi califica drept eliberatoare. Antichitatea păgână, la fel ca hinduismul şi buddhismul – exprimă istoria lumii sub forma unui timp ciclic, reluat la infinit, fără început şi fără sfârşit. Prins în interiorul ciclurilor temporale, faimosul *saṃsāra* al popoarelor din Asia, persoanele pot spera să iasă din el cu preţul unei lupte dârze contra pasiunilor proprii şi contra realităţilor acestei lumi percepute ca pure iluzii. Dimpotrivă, creştinii nu consideră iluzorii realităţile de aici, şi, mai ales, legăturile sociale graţie cărora persoana îşi află modul de dezvoltare. Omul este de asemenea o fiinţă socială. Aici este vorba despre o *exigenţă a naturii sale*, prin care-şi dezvoltă potenţialităţile, darurile, şi-şi răspunde vocaţiei de a accepta harul lui Dumnezeu în iubire şi adevăr. Departe de a se îndepărta de lucrurile temporale, creştinul lucrează în vederea promovării binelui comun şi participă la realităţile vieţii colective, ale comunităţii de oameni căreia îi aparţine. Cultura nu este o ocupaţie rezervată unor intelectuali norocoşi. Ea este patrimoniul comun, pe care trebuie să-l fructificăm pentru binele tuturor şi al fiecăruia în parte. Acest patrimoniu nu este de ordin genetic, este un tezaur istoric şi, ca atare, memoria unei moşteniri multiseculare. Cum s-a exprimat A. Peelman, cultura posedă o «*puternică încărcătură civilizatoare*». Ea este ansamblul unei concepţii despre lume şi existenţă împărtăşită social de către membrii unei comunităţi omeneşti determinate într-un anumit moment al istoriei. Omul nu se poate realiza pe deplin decât prin intermediul

grupului social căruia îi aparţine şi în slujba căruia îşi pune la contribuţie darurile şi talentele personale. Aşa cum scria cardinalul Garrone, fiinţa umană răspunde vocaţiei sale divine atunci când umanizează natura[1819], potrivit misiunii încredinţate lui de către Creator. Fericirile sunt harta fiecărei culturi autentic creştine. În această privinţă, este semnificativ să remarcăm faptul că altă dată termenul de cultură era rezervat pentru momentul când se vorbea despre omul cultivat, care înainte de toate era un absolvent al unor studii umaniste, cel care-şi făcuse «humaniora». Astăzi, termenul de cultură a ajuns să desemneze modurile de expresie şi categoriile gândirii într-un mediu social precis. Pe scurt, cultura este cea în care şi prin care omul ia parte în felul său propriu la binele comun şi la vocaţia spirituală a familiei umane.

Această dimensiune socială a culturii nu este niciodată alienare, ci, dimpotrivă, eliberare interioară. Fără orientare, nicio societate nu supravieţuieşte prea mult timp. Fiecare persoană în singularitatea ei nu ar putea evolua în afara unui cadru integrator constituit din valori recunoscute. Într-o epocă în care am trecut de la permanenţa culturală la instabilitatea ideologică, de la absolut la relativ, de la imuabil la provizoriu, cultura se descompune sub presiunile contrastante ale pseudo-valorilor menite unei dispariţii imediate. Fără un punct de sprijin cât de cât ferm, omul nu poate construi şi întreprinde nimic durabil. Idealul evanghelic, dimpotrivă, îl împinge înainte, în speranţa unui «*început din început*,

18 A. Peelman, Cultivarea. Biserica şi culturile, Paris, DescleeTNovalis, 1989.

19 Cardinal G.M. Garrone, în Educaţie, cultură, evanghelizare, Roma, 1986, pp. 45-53.

către începuturi fără sfârşit», sprijinit aşadar pe stânca numită Hristos, aşa cum o sublinia minunat sfântul Grigore de Nyssa[20].

CAPITOLUL III

Biserica şi culturile

1 – A CIVILIZA SAU A EVANGHELIZA? FUNDAMENTELE CULTIVĂRII [INCULTURAŢIEI]

— Cu acest capitol, vom aborda, Eminenţă, un punct vital pe care-l vom consacra raporturilor dintre Biserică şi culturi. O primă întrebare îmi vine imediat în minte. De ce s-a interesat mereu Biserica de culturi? A crede ar însemna oare să participi la o formă de cultură religioasă?

«Chestionarul dumneavoastră reprezintă o veritabilă mizăîn contextul actual. Mai mult chiar, el se face ecoul unei alte întrebări pe care aş formula-o în felul următor: are oare Biserica drept sarcină să civilizeze ori să evanghelizeze? Biserica, popor al lui Dumnezeu, a primit o misiune de la Hristos să trăiască şi să propună lumii aceeaşi credinţă, ce nu s-ar putea schimba în mod intrinsec, dar ale cărei întrupări istorice sunt supuse unor evoluţii. Credinţa creştină este prin esenţa ei universală – de fapt acesta este sensul cuvântului catolic – Vestea cea Bună a lui Dumnezeu pentru toate culturile. Biserica vesteşte mesajul evanghelic în mijlocul a tot felul de culturii. Această proclamare înseamnă evanghelizarea culturilor. Cine spune cultură, spune în acelaşi timp şi omenirea în întregul ei: mentalităţi, comportamente individuale şi colective, credinţe, expresii artistice, viaţă politică etc. în misiunea sa evanghelizatoare primită de la

Hristos, Biserica se ataşează de ideea de a converti, de a-i deschide mesajului său imensele domenii de

20 Cf. Hans von Balthasar, Prezenţă şi gândire. Eseu asupra filosofiei religioase a lui Grigore de Nyssa, Paris, Beauchesne, 1942.

activitare ale omului. Nicio sferă nu-i este străină. Încă o dată, aici, referinţa absolută este persoana lui Iisus, care a trăit aidoma contemporanilor săi pentru a-i sfinţi. Nimic din ceea ce este omenesc nu-i scapă. Domnul este întotdeauna solidar cu istoria noastră. Urmându-l, Biserica are drept datorie exorcizarea contra-valorilor şi, cu ajutorul Spiritului Sfânt, separarea grăuntelui de neghină în culturile omeneşti. În acest sens putem noi vorbi despre «evanghelizarea inculturată».

Este vorba despre a-i deschide lui Hristos «*imensele domenii ale culturii*»[21]. Altfel spus, Biserica este îndreptăţită să întâlnească culturile din ziua de astăzi, să intre în dialog cu ele, ca un câmp privilegiat al activităţii sale pastorale. Evanghelizarea presupune mereu o inculturaţie a Evangheliei».

— Dar, şi mai precis, ce înţelegeţi dumneavoastră prin termenul de inculturaţie?

Este vorba despre a însera mesajul etern al credinţei în Iisus Hristos în modalităţile istorice, şi, deci, schimbătoare, ale culturilor. Este efortul ce renaşte şi se reînnoieşte fără încetare de a traduce limba lui Dumnezeu în limba oamenilor. îmi place în mod special să spun că trebuie să devenim bilingvi, pentru a fi capabili să anunţăm vestea cea bună a Evangheliei în termeni care să fie acceptaţi de către contemporanii noştri. Scopul fiecărei pastorale este acela de a dilata inima omului şi culturile către suflul iubirii lui Hristos. Pastorala culturii înseamnă redescoperire a noutăţii creştinismului şi a cuvântului lui Dumnezeu, creatorul tuturor culturilor, prin faptul că este izvor ce ţâşneşte din iubirea fără de care persoanele şi

21 Ioarv Paul al Il-lea, Homélie de la messe d'intronisation du 22 octobre 1978, Documentation Catholique, 1978, nr. 5, p. 916 40

societăţile nu ar putea supravieţui. Lumea din ziua de astăzi constituie pentru credincioşi o provocare, dar cât de pasionantă! Trebuie să dezvoltăm pastorala culturii pornind de la mijloacele tehnice deosebite pe care mintea umană a ajuns să le inventeze: comunicări internaţionale, presă, informatică, etc. Nu serveşte la nimic să tot repetăm că traversăm un moment dificil pentru creştinism, dacă, pe de altă parte, refuzăm să ne înhămăm la această sarcină. La fel, este inutil să «dregem» canalizări, dacă nu încercăm să regăsim în aparentul deşert al credinţei, izvorul de apă vie care este Hristos. Noutatea mesajului creştin este cea care va reda speranţa lumii noastre dezabuzate. Hristos s-a făcut unul dintre noi pentru ca noi să devenim copii ai lui Dumnezeu. A venit într-o anumită cultură ca să cheme toate culturile omeneşti să devină evanghelice. Aici este sensul pastoralei culturii».

— A redescoperi mântuirea adusă de Iisus Hristos este, şi sunt de acord cu aceasta, sarcina prioritară pentru societăţile noastre secularizate în perioada acestei cotituri a mileniului. Şi totuşi, nu puţini sunt cei ce par a reduce creştinismul la o acţiune socială, la o frumoasă dar incompletă întreprindere caritativă. Rupându-se de sursa spirituală, viaţa religioasă este câteodată redusă la dimensiunea ei orizontală. Ce părere aveţi dumneavoastră despre aceasta?

«Operele de caritate sunt cele mai bune lucruri. Dar un umanism altruist decreştinat nu va înlocui niciodată darul Dumnezeului Iubirii manifestat pe deplin în persoana lui Hristos. Tendinţa de a reduce credinţa la un ansamblu de acţiuni caritative se revarsă în ceea ce Pierre-Henri Simion numea un «*creştinism decafeinizat*», golit de substanţă să vitală. În timpul marginalizării credinţei, în mod paradoxal, dimensiunea ei caritabilă nu încetează să

fie lăudată, până la a fi confundată cu alte întreprinderi umanitare, care, bineînţeles, posedă, şi ele la rându-le, înscrisurile lor de nobleţe şi utilitatea lor socială. Şi totuşi, nimic nu este nediferenţiat în acest domeniu. Observăm pe ecranele noastre de televiziune manifestările cele mai vizibile ale unei acţiuni caritabile organizate cu ajutorul unor mijloace financiare şi tehnice importante. Aceasta este ceva nobil şi merită stima şi contribuţia noastră. Aceste acţiuni constituie un semn de speranţă şi furnizează proba de netăgăduit a faptului că bună voinţa oamenilor poate transforma lumea. Dar, mijloacele media, din motive diferite, au tendinţa să aplatizeze realităţile reducându-le la numitorul lor comun. Nu le puteţi cere să vă arate în permanenţă rădăcina caităţii, care este credinţa în Hristos.

Viaţa spirituală se sprijină pe o anumită idee a omului, idee minunată şi unică: fiinţa umană este copilul lui Dumnezeu şi fratele lui Iisus, care din iubire faţă de noi a murit pe cruce. Prin Patima şi învierea sa, Domnul a făcut cunoscut adevărul ultim al omului. Adică faptul că, mulţumită Lui, moartea a fost învinsă, viaţa cea veşnică ne este promisă iar noi suntem iubiţi de către Dumnezeu, cu o iubire fără limită. «*Ecce homo*» exclama Pilat: iată omul; omul cel nou, vindecat de lipsurile sale de iubire de către un Dumnezeu care nu încetează să se dăruiască liber şi să ajungă până la a ne întâlni în umanitatea noastră instabilă.

Trebuie să adăugăm că prea plinul de informaţii mediatice atrage după sine două inconveniente: mai întâi, el ne umbreşte sensul critic prin faptul că deversează o enormă cantitate de date pe care mintea noastră nu le poate tria, asimila şi chiar discerne. Acum câţiva ani, sociologii americani au stabilit că locuitorul unui oraş mare din Statele Unite sau din Europa occidentală percepe

în fiecare zi peste 700.000 de semne diferite! A doua dificultate: supradoza de informaţii ne determină să uniformizăm mesajele primite. Toate ca una, şi una ca toate! încă o dată, recădem în denivelare culturală. Spectatorul îngropat sub acest torent de imagini şi de sunete sucombează datorită loviturilor năucitoare ale valorilor «cultural corecte». În cel mai rău caz, aşa cum o spune şi sloganul, este ceva «văzut la televizor» şi, prin urmare, oferă garanţia adevărului şi a binelui. La limită, crezul mediatic transformă conţinutul culturii reuşitei în cuvânt evanghelic. Eu sunt dintr-aceia care consideră că o creştere a ignoranţei religioase atrage după sine, dacă nu ne păzim, invazia discursurilor de tip gata-gândit Cotitura celui de-al treilea mileniu este în mod hotărât un moment excepţional care ne provoacă la o creativitate nouă în mijlocul culturii mediatice. «*Cum să nu fim prezenţi şi să nu utilizăm reţelele informatice ale căror ecrane ne împânzesc deja căminele, pentru a înscrie în ele valorile mesajului evanghelic*?»[22].

— Unii au pomenit incertitudinea, adică frica ce o producea în ei intrarea în secolul XX. Alţii rămân pesimişti în ceea ce priveşte însuşi viitorul religie creştine. Pesimism şi tristeţe nu au făcut niciodată casă bună cu Evanghelia! Cum înţelegeţi dumneavoastră această viziune pesimistă a viitorului?

«De fapt, tristeţea nu vine de la Dumnezeu: credinţa mută munţii din loc. Şi este foarte adevărat. Viaţa credincioşilor este plasată sub semnul bucuriei, bucurie ce nu trebuie niciodată confundată cu a fericire efemeră sau o exaltare trecătoare. Este vorba despre bucuria de a se şti iubit de către Dumnezeu pentru toată veşnicia. Întreaga

22 Pour une pastorale de la culture, op. cit., nr. 9.

existenţă, până în actele cele mai umile este transformată în aceasta. Dacă traversăm o perioadă nouă în istoria omenirii, aceasta nu este totuşi o eră de catastrofa. Historicii ne vorbesc despre terorile psihologice pe care apropierea anului 1.000 le-a stârnit în populaţiile de atunci. Creştinismul a cunoscut şi altele mai rele. Barca lui Petru a supravieţuit unor tulburări mult mai neliniştitoare. Departe de a se scufunda, ea a devenit astăzi o imensă corabie ce poartă mai bine de un miliard de oameni, iar la început nu avea decât doisprezece pasageri!

Bineînţeles, astăzi, credinţa după modelul bunurilor de consum etalate în supermarketurile noastre, ia loc de acum înainte alături de o mulţime de alte discursuri şi alte propuneri. Să repetăm: libertatea religioasă, dreptul la cuvânt şi democraţia nu sunt deloc nişte simple acceptări ale valorilor dominante, ci rodul unui dialog sincer şi al unei colaborări binevoitoare între diferitele expresii ale culturilor. O toleranţă de faţadă nu facilitează veritabila înflorire. De la acest tip de toleranţă, soră geamănă cu indiferenţa, trebuie, să trecem la un respect reciproc, întemeiat pe redescoperirea veştii celei bune a lui Dumnezeu şi pe transcendenţa mesajului său».

2 – ANTICHITATEA GR ECO-LAŢINĂ

— Eminenţă, dacă ne întoarcem în timp până la începutul erei creştine, vedem că Biserica, încă din primele secole, s-a străduit să deschidă un spaţiu de dialog, în adevăr şi iubire, cu ceea ce ar fi potrivit să desemnăm sub numele de cultură profană. Ca istoric, sunt frapat de această deschidere spre realităţile timpului, oricare ar fi, pe de altă parte, locul şi momentul. În câteva cuvinte, puteţi evoca dialogul dintre credincioşi şi acest fantastic creuzet cultural care a fost Antichitatea greco-latină?

«Aveţi dreptate. Mi se pare judicios să pornim cu începutul. Biserica – luată în sensul de adunare a discipolilor lui Iisus din Nazareth – nu a încetat niciodată să manifeste un interes capital pentru culturile omeneşti şi pentru treburile cetăţii. Aşa cum am pomenit, Hristos a asumat realităţile culturale ale mediului şi epocii sale. După exemplul său, primii apostoli au continuat să intre în contact cu persoanele timpului lor. Aceasta nu a avut loc fără oarecare neplăceri. Departe de a le fi lipsit! Să luăm cazul sfântului Pavel, evanghelizatorul culturilor păgâne, care a fost foarte repede nevoit să se lovească de ideile, concepţiile şi legile ce conduceau societăţile în mijlocul cărora el îşi mărturisea credinţa. În Scrisoarea întâi către Corinteni, Pavel vorbeşte despre marea dificultate de care se loveşte în activitatea lui misionară, şi anume, depărtare culturală dintre mesajul evanghelic pe care doreşte să-l planteze într-o cultură diferită de a lui şi propriile valori ale acestei societăţi, străină de concepţiile biblice. Pavel înţelege să asigure trecerea de la cultura iudeo-palestiniană la cea a universului elenistic[23]. Sarcina era foarte grea. Gândirea greacă nu înţelege să reţină din Evanghelie decât ceea ce concepea că ar fi fondat pe raţiune, iar restul era respins, şi înainte de toate miezul credinţei creştine, învierea lui Hristos şi «*nebunia Crucii*». Sfântul Pavel, conştient de această dificultate, ajunge să propună acceptarea discursurilor culturale străine de Revelaţia biblică, dar cu discernământ. Apostolul Neamurilor percepea acest dialog ca începutul unei rupturi spirituale şi culturale, o destrămare interioară, punct de pornire pentru o adevărată inculturaţie a Evangheliei. El s-a confruntat astfel cu un risc major, acela

232 II Cor, 5, 1-13; 6, 12-19.

de a nu Evangheliza decât în mod superficial. Efectiv, persistenţa curentelor gnostice ale secolului II o dovedeşte cu prisosinţă: în interiorul regiunilor prea puţin sau prea rapid convertite la creştinism, păgânismul antic supravieţuise şi putea să-şi facă din nou apariţia sub diferite forme. Găsim în acest sens numeroase exemple de-a lungul secolelor, atât în Occidentul latin, cât şi în restul lumii. Astăzi, în societăţile noastre postmoderne, reînvie treptat o gnoză insidioasă. În acelaşi timp, continentul african îşi păstrează tradiţiile animiste sub o cultură creştină autentică.

Felul de a proceda al lui Pavel este lămuritor pentru noi cei de acum. Să luăm un exemplu de discuţie între apostol şi oamenii timpului său: etica sexuală. Practica dominantă a lumii elenistice în acest domeniu conjuga laxismul permisiv2 cu dispreţul faţă trup. Pavel ajunge să-şi înscrie concepţia morală originală în raport cu aceste două curente opuse. Pentru creştini, afirmă el, se impune o condamnare fără menajamente a dezordinilor sexuale, nu în virtutea unui apriorism moral sau filosofic, ci pe fundamentul lui Hristos. În acelaşi timp, Pavel va reabilita căsătoria, desconsiderată ca stare de viaţă în lumea greacă, dar favorabilă, într-o optică creştină, realizării unei vieţi inspirate de modelul relaţiilor dintre Hristos şi Biserică[24].

Mai mult chiar, misterul Patimii Domnului scapă categoriilor culturale ale Antichităţii greco-latine. Scandal şi nebunie, în acelaşi timp, Crucea lui Iisus este piatra de încercare de care se lovesc odată cu cultura antică şi autorităţile religioase din Ierusalim. Căci răstignirea se întâlneşte direct cu mesianismul palestinian la fel de bine

24 II Cor, 5; Epistola 5, 31-33. 46

ca şi cu religiozitatea păgânismului. Asemenea lui Petru, Pavel s-a lovit de acest zid de netrecut din punct de vedere omenesc. Ceea ce i-a revoltat pe interlocutorii săi din Areopag, nu a fost faptul de a fi anunţat că Dumnezeu este iubire, sau că prin Iisus Hristos s-a manifestat Alianţa definitivă cu Dumnezeu; ci faptul de a fi mărturisit în public un Mesia răstignit! Nu ne aflăm noi oare, în zilele noastre, din acelaşi motiv în faţa unui refuz identic din partea culturii dominante? într-o manieră asemănătoare celor din Antichitate, un mare număr dintre fraţii noştri nu reuşesc să se deschidă dinaintea mesajului de mântuire a lui Hristos, deoarece acesta din urmă conţine o percepţie a existenţei şi a valorilor derutantă pentru universul nostru cultural. Mereu nou, mereu de actualitate, Cuvântul lui Dumnezeu îl plasează pe om dinaintea unei dezbateri dătătoare de libertate cu Hristos, Adevărul cel veşnic ce a luat chip de om. «*Cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi*»[25]. Cum va şti Biserica celui de-al treilea mileniu să propună această noutate radicală culturilor aflate în căutarea sensului? Exemplul sfântului Pavel la areopagul din Athena ne aduce aminte că încercarea era deja dificilă chiar şi acum două mii de ani. Cu harul lui Dumnezeu, ea a reuşit totuşi şi a transformat în mod durabil culturile în calea cărora a ieşit».

— Creştinismul a trebuit – fapt de netăgăduit – să se înfrunte cu numeroase teorii filosofice, precum şi cu un număr impresionant de regimuri politice. Ar fi obositor să trasăm în detaliu «areopagurile» culturale cu care a intrat Biserica în dialog de-a lungul istoriei. A existat o întâlnire între credinţa în Hristos şi neoplatonismul grec, juridismul roman, feudalitatea medievală, monarhia administrativă a

25 II Cor, 5, 17.

epocii clasice, revoluţia franceză, liberalismul burghez din secolul XIX, moralismul jansenist, fără a mai pune la socoteală dialogul interreligios cu iudaismul şi islamul. Eminenţă, după părerea dumneavoastră există o epocă istorică asemănătoare cu a noastră din punct de vedere al culturii religioase?

«Pentru mine, lumea secolelor IV şi V prezintă nişte analogii frapante cu perioada contemporană. Această apropiere a fost sugerată la vremea ei de către preafericitul Frédéric Ozanam. Sunt de părere că o veritabilă înrudire spirituală uneşte aceste două momente cheie ale istoriei omeneşti. Lumea Antichităţii târzii, cea a apariţiei Evului Mediu, a cunoscut o adevărată revoluţie culturală. Prăbuşirea Imperiului roman a atras cu sine o mutaţie determinantă pentru viitorul Occidentului. În mijlocul unor nenumărate propuneri religioase şi intelectuale – e de ajuns să ne gândim la diferitele mişcări gnostice, la înmulţirea ereziilor cristologice şi la loviturile date de tot felul de invadatori ce s-au abătut în valuri succesive asupra Europei –, credinţa în Hristos l-a făcut să meargă mai departe. Dar nu a fost o victorie ideologică, nici militară. Mesajul Evangheliei a pătruns din interior cultura greco-romană, convertindu-i valorile, convingerile intelectuale şi comportamentele politice, prin instaurarea de noi raporturi între oameni şi Dumnezeu, precum şi între oamenii înşişi. Şi totuşi, a supravieţuit o religiozitate sincretistă. Acest sincretism, în fobia lui de nivelare şi de adunare indistinctă poartă cu sine vestigiile disparate ale unei mentalităţi antice, fie ascunsă, fie camuflată sub un strat evanghelic. Epoca noastră cunoaşte o înviere a acestui sincretism religios care dizolvă credinţa creştină într-o magmă informă de propuneri pseudo-mistice. Oswald Spengler, iar apoi Henri-Irénée Marrou au

popularizat această expresie a noii religiozităţi.

Imperiul roman, ce se afla pe sfârşite, a fost marcat de reîntoarcerea ofensivă a unui sacru difuz, dezordonat, destructurat. Scepticismul raţionalist moştenit de la gândirea greacă a făcut încetul cu încetul loc unei atmosfere de misticism, de credulitate în materie de credinţă, cu intruziuni ale unor practici legate de ocultism, de magie, de astrologie, toate lucrurile respinse de Revelaţia biblică deoarece neagă libertatea omului. Păgânismul, pentru care New Age este una din expresiile contemporane, a prins totodată putere odată cu reapariţia unei religiozităţi orientate spre zeificarea elementelor naturii şi a spaţiului, pe care eu le desemnez cu numele de «*cultură a izvoarelor şi a pădurilor*»[26]. Cum să nu stabilim

O comparaţie cu epoca noastră, atunci când observăm admiraţia exagerată provocată de reîntoarcerea la natură, şi popularitatea unui anumit tip de discurs inspirat din teme împrumutate din ecologie, şi ale cărui metode de funcţionare şi parametrii de reflexie amintesc fără îndoială de o religiozitate clar păgână?

Însă, aşa cum sublinia într-o manieră atât de justă Ozanam, «*Biserica nu încetează să treacă la barbari*». Ea se adaptează şi inventează fără încetare noi posibilităţi de dialog în interiorul câmpurilor culturale noi. Credincioşii au ştiut să facă faţă acestei reveniri în forţă a religiozităţii neo-păgâne. Biserica a ajuns să pună în locul a ceea ce grecii numeau *paideia*, adică educaţia în sensul nobil al termenului aşa cum o concepea cultura lor, persoana şi

---

26B enedictini din congregaţia Saint-Maur, creată la Paris în 1618, n.t. Jean Mabillon (1632-1707), istoric francez. Călugăr benedictin, fondatorul diplomaticii latine şi editor de documente istorice eclesiastice (Dicţionar enciclopedic, Ed. Cartier, Chişinău, 2004, p. 1366) n.t.

mesajul lui Iisus Hristos. Începând cu sfârşitul secolului IV al erei noastre, credinţa în Hristos este cea care constituie miezul culturii vechiului Imperiu roman. Hristos, Logosul, Cuvântul lui Dumnezeu făcut trup, a devenit matrice culturală. Părinţii Bisericii au ştiut să mărturisească credinţă/a cu un asemenea geniu intelectual încât contemporanii lor au fost seduşi de importanţa culturală a creştinismului. Operele patristice au putut da satisfacţie aspiraţiilor celor mai elevate ale filosofiei greceşti cu privire la om şi la educaţia lui. Grigore de Nyssa, de exemplu, a ştiut să dezvolte tema asistenţei divine pe care gânditorii Antichităţii căutaseră s-o trateze încă de la

Platon. Pentru Părinţii latini, şi în special pentru sfântul Augustin, religia creştină nu este o nouă formă de spiritualitate, ci expresia însăşi a înţelepciunii lui Dumnezeu. Ea este filosofia supremă. După modelul ascezei intelectuale revendicate de *paideia* greacă, viaţa creştinului, a adevăratului înţelept, constă în contemplarea lui Dumnezeu şi-i deschide calea spre unirea cu El. *Scrisoarea către Diognet*, din secolul IV, arată că, de fapt, creştinii acestei perioade nu se deosebeau de ceilalţi prin niciun fel de semne particulare. Purtau aceleaşi veşminte precum concetăţenii lor, se supuneau aceloraşi legi, vorbeau aceeaşi limbă. Aceasta le-a permis să convertească treptat cultura dominantă adăugându-i cortegiul de noutăţi propriu creştinismului: respectul persoanei umane, protejarea celor mai slabi, consideraţia socială pentru cei săraci etc. Anunţul kerygmei a fost dintotdeauna măsura de drojdie din aluatul cultural al lumii. Iar astăzi este aşa mai mult ca niciodată.

Trebuie să măsurăm până la ce punct credinţa creştină a fost în aceste timpuri atât de valorizantă pentru lumea culturii. Să ne gândim numai la ce au realizat prin

munca lor specială călugării din Occident. Moştenitori ai monahismului oriental cultivat pe pământ latin, mai ales de către sfântul Ioan Cassian, fiii sfântului Benedict au reuşit să păstreze şi să pună în valoare, într-o manieră neegalată, patrimoniul ştiinţific şi literar lăsat nouă de Antichitatea greco-latină. Ei au fost depozitarii unei ştiinţe/i uriaşe. În mănăstirile medievale, credinţa umaniza cultura iar raţiunea se afla în slujba unei viziuni generale şi constructive a omului. Monahismul creştin, în iubire şi speranţă, a contribuit cu putere la transformarea individului în persoană şi a societăţii europene în comunitate spirituală.

3 – CULTURA MEDIEVALĂ

— Este adevărat că benedictinilor le-a fost tare dragă ideea de a asocia în viaţa lor retrasă rugăciunea şi munca, care astfel devine acţiune culturală, de la fasonarea peisajului prin mari lucrări de defrişare până la inventarea erudiţiei moderne, cu alaiul său de exigenţe, cu Mauriştii şi Don Jean Mabillon Dar, dacă ne oprim pentru o clipă la epoca medievală, constatăm incredibila forfotă produsă de mărturiile de credinţă în domeniul cultural. Raoul Glaber amintea faptul că spre anul 1.000, Occidentul se înveşmântase cu o manta albă de biserici. Eminenţă, credeţi dumneavoastră că Occidentul medieval a fost un exemplu unic de colaborare fructuoasă între credinţă şi cultură?

«În mod sigur. Evul Mediu oferă o puternică mărturie despre grandoarea mesajului creştin. Credinţa edifică culturile, dând omului şi societăţilor o sporire a sensului şi frumuseţii. Aşa a fost cu adevărat cazul între secolele X şi XIII, moment ce a marcat pentru totdeauna istoria occidentală prin bogăţia producţiilor sale intelectuale, religioase şi estetice. Arta medievală arată cât de tributar

este culturii creştine simţul frumosului. În aceste clipe de descompunere a simţului estetic şi de încercări de expresii artistice, ar trebui mai întâi să ne punem întrebări cu privire la finalitatea creaţiei artistice. Aceasta este înainte de toate mărturia unei căutări spirituale. Chiar şi creatorii aparent cei mai impermeabili faţă de credinţă, precum Picasso, Bacon şi atâţia alţii, au pictat reprezentări ale Patimii lui Hristos! Aventură înainte de toate interioară, arta traduce o căutare a sensului. Ca să reiau cuvintele lui Gabriel Marcel, ea depăşeşte verbul *sum* [*sunt* n.t.] pentru a tinde spre *sur sum* [*susur* n.t.]. În felul său, ea descoperă prin intermediul semnelor, simbolurilor şi a expresiilor picturale frumuseţea luminii inefabile a Creatorului tuturor lucrurilor. Arta medievală, de o imensă bogăţie spirituală, exprimă prin multiplele ei realizări, prodigioasă diversitate a sfinţeniei în unitatea catolicităţii. Să nu uităm: toate aceste minunăţii artistice au fost concepute într-o optică a credinţei. Sau mai bine spus, ele radiază din misterul euharistie, din acel *verum Corpus*, *natum de Maria Virgine* [*adevărat trup*, *născut din Fecioara Maria* n.t.]. îmi aduc aminte de un gând fulgerător al lui André Malraux, pe care Edmond Michelet, el însuşi un fost ministru al culturii din guvernul generalului de Gaulle, mi-l redase: «*Euharistia*, *dacă credeţi în ea cu adevărat*, *acest Dumnezeu ce se sacrifică pentru noi*, *şi a cărui moarte ne-a făcut să trăim*…». De la micile biserici din epoca romanică, ce împodobesc cu frumuseţea lor precisă spaţiul francez, până la catedralele gotice, aceste rugăciuni în piatră, corăbii mistice pe care s-au îmbarcat atâţia bărbaţi şi atâtea femei de mai bine de opt sute de ani, frumuseţea medievală fascinează şi atrage cu o aură de mister reînnoită fără încetare. Aşa cum o spune vechiul adagiu, suntem nişte pitici puşi pe umerii unor uriaşi iar

modernitatea noastră nu poate fi înţeleasă fără a nu scruta în depărtare moştenirea îndelungatului Ev Mediu. Să nu le fie cu supărare detractorilor trecutului socotit depăşit, dar noi rămânem totuşi datori celor ce ne-au precedat. Şi cum să nu fim cuprinşi de admiraţie dinaintea mănunchiului de frumuseţe a artelor acelui timp. Ernest Panovsky comparase mai demult stilul gotic şi teologia scolastică, aceste două forme expresive izvorâte din inima omului medieval pentru a afirma şi a vesti taina lui Dumnezeu. Fiecare catedrală este o povară culturală, un receptacul construit de mâini omeneşti pornind de la lumina Celui Preaînalt, primită prin revelaţie, întâmpinată cu inima şi înţeleasă cu intelectul. Această osmoză trăită între cultură şi credinţă a gravat pe frontoanele catedralelor povestea imaginată de istorie a mântuirii persoanei umane. Această construcţie de piatră este un sipet al iubirii şi speranţei de Dumnezeu. Sfântul Toma de Aquino, autor al celebrei *Summa Theologiae* ce a marcat reîntâlnirea dintre credinţa revelată şi gândirea lui Aristotel şi cu raţiunea discursivă, a spus esenţialul în câteva cuvinte: omul a dobândit prin Hristos «o *demnitate ca să zic aşa infinită*». Deplinătatea frumuseţii artei medievale semnifică infinitul darului lui Dumnezeu făcut umanităţii noastre. Cultura Evului Mediu ar fi de neînţeles fără referirea la religios. Mai mult chiar, orice tradiţie culturală europeană ar rămâne obscură fără o cheie de lectură mai întâi spirituală.

Aminteam de arta construirii de catedrale. Ce să spunem însă despre pictură, sculptură, literatură, muzică de-a lungul secolelor? De la cântul gregorian la polifonia cerească a şcolii de la Notre Dame, de la piesele sacre ale lui Josquin Des Prés la opera lui Palestrina, de la *Vesperele Fecioarei* de Claudio Monteverdi la cantatele lui Bach, de la oratoriile Renaşterii la muzica sacră bizantină, de la

Marc-Antoine Charpentier la Olivier Messian, de la Beethoven la Janacek, de la graţia pură a muzicii lui Mozart la puternica reculegere a *Recviem*-ului lui Gabriel Fauré, ce ar fi istoria creaţiei muzicale fără contribuţia creştinismului? La fel în domeniul pictural. De la duioşia îngerească a lui Fra Angelico, recent beatificat de către Ioan Paul al II-lea, la forţa stupefiantă a lui

Michelangelo, de la evocarea atotputerniciei harului în viaţa noastră de zi cu zi, a lui Caravaggio, la contururile evocatoare şi colorate ale lui Gaugin, cum să facem recenzia atâtor bogăţii de expresie picturală creştină? Cât priveşte domeniul literelor, ne-ar trebui cărţi întregi pentru a-l străbate[27]. De la Dante la Shakespeare, de la Goethe la Chateaubriand, de la Hugo la Péguy, de la Bernanos la Mauriac! Exemplele sunt atâtea încât le-am putea multiplica. A amputa cultura de dimensiunea ei religioasă înseamnă a-l reduce pe om mutilându-i memoria, care este sursă de imaginaţie creatoare, atât pentru persoane, cât şi pentru popoare. Intelectualul european, orbit de marxism în momentul ieşirii din bezna nazistă, este un orfan ideologic ce are o nevoie vitală de regăsire a identităţii sale culturale. Adică, necesitatea de a restabili legăturile cu finalităţile activităţii culturale în zorii celui de-al treilea mileniu. Cultura este mai întâi expresia în istorie a căutării spirituale a unui popor. O anumită sărăcie artistică dovedeşte în manieră proprie existenţa unei anemii a spiritului. Infantilizarea inimilor şi trupurilor vehiculată de o porţiune a culturii mediatice îngroapă libertatea spirituală dată gratuit fiecărui om care acceptă, după

27 Jean Duchesne s-a legat recent de această sarcină cu bunăvoinţă în monumentala lui Histoire chrétienne de la littérature, Paris, Flammarion, 1996.

modelul lui Hristos, izvorul ce ţâşneşte din perpetua noutate: a-ţi pune viaţa sub privirea lui Dumnezeu. În *Jurnalul* său, adesea uitat, François Mauriac îşi nota pe bună dreptate: «*Nimic nu are mai mare importanţă decât să pui pe seama vechilor doctrine ca greşeală, ceea ce Claudel numeşte eterna copilărie a lui Dumnezeu*».

4-RENAŞTEREA

— Renaşterea a fost o epocă de bulversări în toate domeniile, atât ştiinţific, cât şi artistic şi politic. După gândirea medievală, care vorbera mai întâi de Dumnezeu, iar apoi de om, cultura occidentală, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului XV a inversat raportul: mai întâi omul, şi apoi Dumnezeu. Persoana a devenit astfel, potrivit unei idei a lui Picco de la Mirandola, un univers pentru sine însăşi. Şi, de fapt, ea a început să constituie centrul întrebărilor metafizice şi miezul investigaţiilor ştiinţifice. Mai mult chiar, destrămarea eclesială provocată de Reforma protestantă, inventarea tiparului şi răspândirea pe scară largă a cărţii, descoperirea instrumentelor ştiinţifice ce au fost tot atâtea «multiplicatoare de sensuri» despre care vorbeşte istoricul Pierre Chaunu, ansamblul acestor factori a contribuit la bulversarea creştinismului european. Şi totuşi, credinţa creştină a supravieţuit acestor încercări uriaşe. Umanismul Renaşterii nu a însemnat niciodată un refuz categoric al mesajului evanghelic. Explorarea ştiinţifică a universului nu a intrat în conflict cu datele Revelaţiei biblice, iar procesul lui Galileo Galilei, despre care vom mai vorbi, a avut drept motivaţie altceva decât un aşa-zis şoc între Biserica romană şi ştiinţa modernă. Trebuie să aşteptăm secolul XX pentru a observa naşterea şi dezvoltarea unui curent de gândire hiper-raţionalistă, scientistă şi antireligioasă. Până atunci cultura occidentală nu cunoscuse nici ateismul

militant, nici indiferenţa. Renaşterea a fost înainte de toate o formidabilă aventură de restabilire a legăturii Evangheliei pure, eliberate de zgura ei istorică, cu idealul purităţii credinţei şi cu un vis cultural, acela al Antichităţii greceşti şi romane. Dincolo de acest şoc mental şi epistemologic al secolului XV, a existat o persistenţă a creştinismului graţie unui consens social rămas viu, şi aceasta în ciuda numeroaselor destrămări cunoscute de istorici. Subscrieţi la această scurtă analiză?

«În mare, da. Barca lui Petru a rezistat la numeroase furtuni şi a ocolit nenumărate recifuri mulţumită lui Dumnezeu precum şi unui teren cultural propice exprimării infinitei valori a omului, conjugării demnităţii persoanei sale cu măreţia Creatorului. Cu alte cuvinte, credincioşii au rămas ancoraţi în fondul cultural creştin. Sau, dacă preferaţi o altă imagine, pentru a nu fi duşi de vânturi puternice şi ameninţaţi la cea mai mică rafală, trebuie să avem picioarele bine înfipte în pământ! Acelaşi lucru este valabil în relaţiile dintre credinţă şi cultură. În perioada de trecere de la epoca medievală la Renaştere şi apoi la modernitate, discursurile asupra vieţii, omului şi universului, întreţinute de cercetări ştiinţifice şi de întrebări metafizice nu aveau drept scop să arate *cauza* lucrurilor, ci *modul* lor. Civilizaţia epocii moderne nu a uitat niciodată că Biblia, ca să reiau cuvintele cardinalului Baronius, nu ne învaţă modul cum funcţionează cerul, ci modul cum se ajunge la Cer. În această epocă ideea unui antagonism între credinţă şi ştiinţă nu avea niciun fel de sens. Amândouă erau o căutare a adevărului, însă în registre diferite. Antropocentrismul dezabuzat al culturii contemporane era de negândit pe atunci. Omul ocupa în univers locul pe care Dumnezeu i-l rezervase din iubire: primul în ordinea Creaţiei! Pe scară umană, această

antropologie este valorizantă şi sursă de liniştire. Pluralismul din zilele noastre şi subiectivismul alipit lui se însoţesc printr-o destindere a legăturii sociale, familiale şi comunitare. Pe termen lung, dispare treptat ideea de vocaţie şi aceea a sensului omului, odată cu abandonul căutării lui Dumnezeu.

În domeniul politic şi instituţional, Evul Mediu şi Renaşterea, ca de altfel şi perioada clasică au ştiut să încarneze, fiecare epocă în felul ei, valorile şi idealurile creştine. Unul ca sfântul Ludovic rămâne în această privinţă un ideal incomparabil. Ducând o viaţă personală de-a dreptul animată de credinţă, uneori apropiată de monahismul benedictin şi de spiritualitatea Ordinelor cerşetoare, şi o viaţă publică ale cărei acte au fost tot atâtea expresii ale căutării dreptăţii, păcii şi caritătii, acest rege al Franţei rămâne unul dintre simbolurile artei de a guverna după Evanghelie şi învăţătura Bisericii. Bineînţeles, drept urmare, sfântul Ludovic nu a cunoscut decât imitatori pioşi! Departe de a fi fost puţini! Din credinţa în Iisus Hristos au luat naştere în Occident casele de găzduire ale lui Dumnezeu, devenite spitale – această caritate instituţională faţă de cei mai săraci – sistem educativ, asistenţă socială pentru cei mai lipsiţi. Preocupările spirituale au determinat ca în miezul conflictelor să ia naştere armistiţiul lui Dumnezeu, îngrijirea răniţilor şi tratamentele umane pentru prizonieri. Din cultura evanghelică s-au ivit valorile respectului reciproc, ale fraternităţii, dialogului şi iertării. Renaşterea n-a fost o cădere, ci o etapă nouă în istoria culturii creştine a Europei. În ciuda nopţii sfântului Bartolomeu, în ciuda exceselor comise uneori în numele Evangheliei şi a persistenţei practicilor individuale şi colective nedemne de mesajul fericirilor, cultura creştină s-a pus în slujba

vocaţiei plenare a omului. Această epocă dă mărturie în mod incontestabil despre angajamentul creştin».

5 – EPOCA LUMINILOR

— Secolul XVIII şi, îndeosebi, gândirea franceză din această epocă a dat credinţei catolice nişte lovituri grele.

Ideea potrivit căreia Revelaţia şi adevărul omului n-ar fi indisociabile, a apărut sub pana enciclopediştilor. Pentru prima oară în istoria intelectuală a Occidentului a fost revendicată separarea totală între cetatea lui Dumnezeu şi cetatea oamenilor. Mai mult chiar, a lui Dumnezeu de Iisus Hristos, asimilat uneori cu marele ceasornicar al universului. Din gândirea epocii Luminilor au luat naştere deismul şi teismul care nu încetează să reapară sub un aspect ori altul, în sânul societăţilor noastre. Ce privire aveţi dumneavoastră asupra secolului XVIII?

«Aţi vorbit mai întâi despre adevăr. Aş dori în acest sens să-l citez pe sfântul Francisc de Sales cu stilul său incomparabil: «*Un adevăr care nu este iubitor provine dintr-o iubire care nu este veritabilă*».

Adevărul şi iubirea sunt inseparabile. Astfel, dacă binevoiţi, haideţi să ne întoarcem asupra consecinţelor contemporane ale prăbuşirii în Occident a sensului adevărului. Propriu-zis, secolul XVIII, secolul lui Ludovic al XV-lea, a fost cel care a delimitat clar pentru prima oară dubla legătură ontologică dintre adevăr şi conştiinţa individuală pe de o parte, şi dintre adevărul credinţei şi categoriile etice pe de altă parte. Putem reciti istoria, dar nu o putem travesti.

Tocmai geniul creştinismul a fost cel care a inventat ideea de persoană. Un consens pseudo-istoric, ce se manifestă viguros în zilele noastre, ar dori să demonstreze faptul că drepturile persoanei umane au fost rodul gândirii

contemporane, ca şi cum *Declaraţia drepturilor omului şi ale cetăţeanului* ar fi fost singura sursă de inspiraţie a Cartei *Drepturilor omului* promulgată de O.N.U. în 1948. Această genealogie intelectuală nu dă nicio socoteală emergenţei conceptului de persoană în Occidentul latin pornind de la Evanghelie. Sociologul Louis Dumont, specialist în India, a propus cu privire la acest punct o explicaţie pertinentă[2829]. Potrivit lui, sfântul Augustin a fost primul gânditor care a luat apărarea drepturilor persoanei în faţa presiunilor societăţii păgâne din perioada Antichităţii târzii, holistă în fundamentele şi organizarea sa. Ca urmare a prădării Romei de către vizigoţi pe data de 24 august 410, numeroase femei căsătorite, violate de invadatori au fost împinse să se sinucidă, conform regulii morale pe atunci în vigoare. În faţa acestui eveniment, episcopul de Hippo Rhegius s-a ridicat cu tărie, criticând aspru duritatea inumană şi contrară legilor lui Dumnezeu a acestor procedee. Această atitudine era de o mare noutate: pentru prima oară, fiinţa umană, în calitatea ei de subiect individual, era în măsură să-şi revendice nişte drepturi personale. Dar, mi se va spune, cu cetăţeanul unei cetăţi greceşti ce facem? Acesta posedă drepturi şi îndatoriri, dar numai în calitatea lui de cetăţean, de membru privilegiat în interiorul unui grup social. Regăsim acelaşi fenomen în alte forme de civilizaţie: sistemul castelor în India, organizarea tribală în Africa centrală şi Oceania, până la cultura noastră mercantilă a postmodernităţii, care face din apartenenţa la circuitele de producere şi de distribuire a bunurilor materiale, un factor de integrare socială. Dacă

---

281 Cf. L. Dumont, Essais sur l'individualisme. Une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne, Paris, Le Seuil, 1983, colecţia «Spirit».

29 Cf. Pour une pastorale de la culture, op. cit. nr. 3.

individualismul, ridicat la rangul de lege supremă este o invenţie contemporană, emergenţa ideii de persoană este legată de răspândirea idealurilor creştine. «*Receptarea mesajului lui Hristos provoacă astfel o cultură ale cărei două componente fundamentale sunt, într-un cuvânt cu totul nou, persoana şi iubirea*» *1*.

— Dacă tot veni vorba, contrar numeroaselor idei primite, trebuie să reamintim faptul că gândire augustiniană, la fel ca cea a Părinţilor Bisericii, nu a fost o condamnare a trupului şi a contactelor amoroase. Prea multă lume încă mai are tendinţa de a o gândi fără discernământ. Opinia e folosită pe post de analiză: prejudecăţile sunt ridicate la rangul de cod deontologic şi devine dificil să se facă lumină asupra realităţilor istorice. Această travestire a memoriei îşi găseşte teren de opţiune în poziţia teologică a sfântului Augustin asupra problemei păcatului originar, căreia o anumită presă, colorată de un anticlericalism virulent, nu încetează periodic să-i redeschidă dosarul. Ce părere aveţi dumneavoastră despre aceasta?

«Sunt de acord asupra acestui punct. A citi învăţătura Bisericii şi scrierile patristice numai cu ochii mass mediei contemporane comportă un risc. Dar şi mijloacele de comunicaţie actuale pot foarte bine să servească la o răspândire a tradiţiei creştine largă, serioasă şi reflectată. Sunt convins că noile suporturi informaţionale, internet, CD-Rom, etc., vor permite, într-un viitor apropiat, o mai bună înţelegere a operelor spirituale ale trecutului. Discernământul nu este o treabă ce ţine de tehnologie, ci de sensul moral. Am amintit de dezvoltarea tipografiei în secolul XVI. Instrumentul informaţional poate constitui un mijloc pedagogic extraordinar în materie de credinţă. Nu vedem oare deja Biblia disponibilă pe

software? Informaţia, care este întotdeauna o apropiere de adevăr, va fi ceea ce vom face noi din ea. De aici responsabilitatea noastră...»

— Pentru a încerca să evaluăm mizele culturii contemporane trebuie, aşadar, să urcăm în timp până în secolul XVIII, perioadă în cursul căreia s-au pus bazele, în Occidentul creştin, a ceea ce consider legitim să numesc secularizarea progresivă a culturii. Mai mulţi istorici au vorbit despre o «decreştinare». Este vorba despre o încetinire cuantificabilă a practicilor şi gesturilor tradiţionale ale poporului creştin, ca de exemplu frecventarea sacramentelor, precum şi despre o scădere sensibilă a numărului de vocaţii religioase. Cât priveşte rădăcinile ideologice ale secularizării moderne, mi-ar plăcea, Eminenţă, să ne oferiţi explicaţia dumneavoastră. Aveţi cumva sentimentul că, într-un fel, cultura europeană s-a rupt de propriile ei rădăcini? Filosofia epocii Luminilor a fost ea oare singura cauză a îndepărtării de credinţă în Biserică?

«Societatea europeană din secolul XVIII a cunoscut o bulversare mentală şi etică fără precedent pe care Paul Hazard a scos-o bine în evidenţă în frumoasa lui carte asupra *Crizei conştiinţei europene* (*1680 – 1715*). Desigur că marea majoritate a europenilor din acel timp rămâne creştină, puternic ataşată de credinţă şi de practicile străvechi. Dar are loc şi o veritabilă ruptură în lumea elitelor. Până atunci, atacurile pe care credincioşii au trebuit să le îndure, rămâneau, ca să zic aşa, pe teren creştin, *terra cognita* [*pe un teren cunoscut*, n.t.]. François Rabelais, în secolul XVI, biciuieşte cu pana sa înmuiată în vitriol călugării desfrânaţi şi autorităţile catolice ale timpului său, care nu-i par a fi prea apropiate de Evanghelie. Dar el însuşi este un terţiar, membru al unui

ordin călugăresc! Umanismul creştin al Renaşterii, începând cu Erasmus din Rotterdam, este construit pe dorinţa de progres a moravurilor şi a valorilor creştine. Este vorba despre tendinţa de perfecţionarespirituală printr-o imitare tot mai fidelă a lui Hristos. Această mişcare de amploare europeană s-a deschis larg curentelor de gândire profane şi cercetării ştiinţifice. Umanismul lui Guillaume Briçonnet şi Lefebvre d'Étaples a determinat ieşirea erudiţiei din copilărie. Aşa cum sublinia istoricul Lucien Febvre, ateismul este de neconceput în această epocă. În secolul următor, au apărut în mediile culturale tot felul de proteste, de critici uneori dure la adresa Bisericii. Este de ajuns să ne gândim la libertinajul erudit, precum şi la scepticismul filosofic al lui Pierre Bayle. Şi totuşi, Descartes nu şi-a negat niciodată apartenenţa la lumea creştină; Leibniz şi Isaac Newton la fel. Este vorba despre dialogul viu care exista atunci între cultură şi religie. O veritabilă imitate culturală permitea păstrarea unui consens.

Epoca Luminilor a stabilit un punct de ruptură dublu. În primul rând, ea a pregătit criza adevărului inerentă societăţilor noastre de astăzi. Filosofia lui Immanuel Kant, iar apoi idealismul german al ultimului secol şi fratele său vitreg, materialismul scientist de la începutul secolului XX sugerează faptul că omul nu este în măsură să cunoască, prin folosirea raţiunii, sensul ascuns, realitatea «în sine» – numenul – fenomenelor universului, deoarece semnificaţia ultimă a realităţilor se află situată dincolo de timp şi de spaţiu, aceste două categorii structurante ale inteligenţei. Omul nu poate emite pretenţii decât asupra cunoaşterii aspectului fenomenal al lumii. Adevărul realului îi va scăpa întotdeauna. Această abordare filosofică urma să privilegieze subiectivitatea. În sine, adevărul nu există; dar

fiecare poate exprima o parte personală a lui. Cum se vorbeşte despre adevăr absolut? Nu există decât conştiinţe individuale. Prin urmare, faptul de a pretinde că misterele creştine exprimă adevărul revelat reprezintă o perspectivă imposibil de susţinut. Numai raţiunea este cea care operează în materie de adevăr, dar nu există decât adevăr constatabil ştiinţific şi religie în limitele raţiunii. Iar limitarea exercitării acesteia în domeniul vieţii private a cetăţenilor revine autorităţilor civile.[30]

Acest raţionalism hipercritic, asociat unui materialism difuz a repus în discuţie profunda înrudire dintre căutarea adevărului prin observarea legilor naturale şi interogaţia metafizică proprie speciei umane. Aruncarea unei priviri raţionale asupra lumii devenea incompatibilă cu un demers al credinţei. Pe de altă parte, în ochii unei părţi a elitei intelectuale Evanghelia îşi pierdea savoarea filosofică. În final, religia şi folosirea raţiunii deveneau inamice potrivit faimosului adagiu din epoca Luminilor: «*lumina raţiunii îndepărtează tenebrele credinţei*». Drept reacţie la expresiile deiste cu intenţie teistă, credinţa în Hristos s-a refugiat într-un fideism călduţ, matrice a tot soiul de subiectivisme. Este vorba despre importanţa redescoperii faptului că inteligenţa a fost dăruită tuturor oamenilor de către Dumnezeu ca un instrument minunat de cunoaştere. Este o plăcere să reciteşti sub pana lui Ioan Paul al II-lea această declaraţie care deschide Scrisoarea enciclică *Fides et Ratio*: «*Credinţa şi raţiunea sunt precum cele două aripi care permit spiritului uman să se ridice spre contemplarea adevărului*». Această conştientizare

30 Cf. L. Febvre, Le Problème de l'incroyance au XVI-e siècle. La religion de Rabelais, Paris, Albin Michel, reeditare 1968, colecţia «Evoluţia omenirii», pp. 419-429.

este de natură să depăşească ruinătoarea ruptură dintre credinţă şi raţiune precum şi explozia culturii care este consecinţa ei nefastă.

Ceea ce desemnăm prin ştiinţe umane produce o cunoaştere, desigur, indispensabilă asupra vieţii societăţilor şi a celor care le alcătuiesc, dar o cunoaştere fragmentată ce nu epuizează niciodată căutarea spirituală a omenirii. Raţionalismul dispreţuieşte misterul credinţei, cu preţul unităţii persoanei umane, valoare transcendentă tuturor formelor de cunoaştere. Pentru creştini, misterul lui Dumnezeu, vestit de către profeţi, revelat în Hristos şi continuat de Biserică nu poate fi sesizat în totalitate, ca un obiect experimental, numai de raţiune, limitată în sine însăşi. Credinţa este înainte de toate supunere faţă de Adevărul lui Dumnezeu care este iubire. Biserica este depozitara unui mesaj de origine divină (2 Cor 4, 1 2), a acestui Cuvânt care este dar al adevărului ultim asupra omului, Cuvânt făcut trup în Iisus din Nazareth. Pentru credincioşi, de mai bine de două mii de ani adevărul a luat înfăţişarea omului, a lui Hristos întrupat în umanitatea noastră şi înviat în Mărirea Tatălui de către Spiritul Sfânt. «*Eu sunt Calea*, *Adevărul şi Viaţa*» ne spune Domnul. Acest pasaj din Evanghelie exprimă şi condiţionează unitatea demersului dintre credinţă şi raţiune. Dumnezeu nu se contrazice. Iar inima omului nu este în conflict cu spiritul său. Căci credinţa sfinţeşte raţiunea. Eliberând-o din orgoliu, ea o face liberă să intre în proiectul lui Dumnezeu. Numeroşi gânditori, din toate epocile, inclusiv cea prezentă, au înţeles perfect aceasta, începând de la Părinţii Bisericii la Pascal, de la Kierkegaard la Maurice Blondei. La fel şi teologia, dacă rămâne fidelă depozitului de credinţă păstrată de Biserică, şi, deci, fidelă mărturiei apostolilor, reprezintă o privire de inteligenţă aruncată de

om asupra conţinutului Revelaţiei. De-a lungul secolelor, teologia nu a încetat să gândească credinţa specializându-se. Concepută ca un serviciu eclesial al adevărului, ea nu a încetat să pătrundă culturile făcând misterele creştine să fie înţelese de urechile şi de inimile oamenilor. Ca să reiau o formulă a sfântului Petru, ea împacă universalitatea adevărului cu «*inevitabila condiţionare istorică şi culturală a formulelor ce o exprimă*» V Inteligenţa lucrării teologice este anunţul Veştii celei Bune a lui Iisus Hristos în culturi. Prin aceasta, Biserica exercită diaconia adevărului. Societăţile noastre post-modeme, marcate de scepticismul sistematic şi de subiectivismul epistemologic, combatante ale lucrurilor «în sine» şi campioane ale[31]

valorile «pentru mine», au greutăţi în a-şi reprezenta adevărul omului sub semnul unităţii. Cultura noastră valorizează fărâmiţarea între o credinţă fără adevăr şi un adevăr fără credinţă. Noua evanghelizare, pe care Ioan Paul al II-lea nu încetează s-o strige din toate puterile, trece prin refacerea omului şi a imaginii sale. Scepticismul nostru constituie una din principalele moşteniri ale epocii Luminilor. Şi totuşi, percep o imensă speranţă în faptul că omul contemporan îşi întreabă cultura din nou cu convingere asupra sensului metafizic al existenţei. Nihilismul şi materialismul n-ar fi fost, în cele din urmă, altceva decât o lungă paranteză în istoria creştinismului. Aceste două crize grave de creştere vor fi lăsat urme uneori crude. Dar, la cotitura noului mileniu, credinţa creştină redevine singurul răspuns coerent, satisfăcător, dat misterului omului, dezabuzat de ideologiile reductiviste ale fiinţei sale, dar mereu deschis duioasei chemării făcute de Dumnezeu».

31 Fi des et Ratio, nr. 95. 64

6 – MODERNITATEA

— Lumea contemporană a gândit conceptul de evoluţie şi a elaborat marile teorii asupra devenirii omenirii şi a naturii: transformism, darwinism, neo-darwinism etc. La fel, de mai bine de două sute de ani, Occidentul a reflectat îndelung asupra transformărilor societăţilor omeneşti. Sunteţi cumva de părere că acest corpus filosofic a contribuit la clivajul dintre credinţă şi raţiune?

«Începând cu secolul XVIII efectiv s-a produs o bulversare determinată de emergenţa raţionalismului: de atunci încolo istoria omenirii nu mai este înfăţişată ca o desfăşurare a istoriei mântuirii în cursul căreia Dumnezeu nu încetează să intervină. Evoluţia culturilor şi a societăţilor nu mai depinde de voinţa divină, ci de iniţiativa oamenilor. Aceasta a fost secularizarea istoriei, devenită în sine un simplu obiect de investigaţie ştiinţifică, odată cu remarcabilele achiziţii în domeniul cunoaşterii trecutului, dar cunoscând o aplatizare a înţelegerii resorturilor adânci ale comportamentelor oamenilor. Concepţia biblică a devenirii omului, de la Geneză la Apocalipsă s-a aflat astfel bulversată în mod inevitabil. Ideea însăşi a istoriei mântuirii a fost tulburată pentru a lăsa loc unei aventuri sociale golite de importanţă religioasă. Omul nu mai parcurgea aici jos pelerinajul său de la Creaţie până la Parusie. Pare-se că devenea liber de orice condiţionare spirituală. Prin propria sa forţă şi raţiune prindea contur proiectul construirii unui viitor emancipat de faptul religios. De la mesianismele pământeşti la atentatele intolerabile asupra drepturilor omului nu a fost decât un pas. Trecutul era respins în calitatea lui de valoare în sine, şi un viitor incert urma să-i ia locul în miezul culturii efemerului. Filosofia tabulei rasa contribuia la alungarea

în uitare a înrădăcinării culturale a fiecărei persoane şi a fiecărei societăţi. În locul de cetăţean, omul contemporan este asimilat de prea multe ori cu un consumator a cărui libertate interioară este împiedicată de practici economice, sub forma unui consens apatic, condus de valorile dominante ale unei colectivităţi pentru care singurul progres ar fi dependenţa de consumul în masă. Prometeu istovit, Sisif dezabuzat, Narcis înghiţit, omul de astăzi nu încetează totuşi să caute un sens adevărat pentru viaţa lui».

— De fapt, secolul XX a cultivat paradoxurile. Relativizarea adevărului pare-se că a mers mână în mână cu punerea în cauză a ideii unei libertăţi care nu ar fi disponibilitate liberă a voinţei şi a trupului. Libertatea interioară a fost una din marile perdante de succes, desigur trecătoare, în favoarea raţionalismului nestăvilit. După părerea dumneavoastră, această criză majoră a adevărului, pe nedrept considerată, în opinia mea, ca o emancipare printr-un agnosticism moştenit din epoca Luminilor, poate fi ea stăvilită?

«Din fericire, da. În momentul acesta de cotitură al noului mileniu este ora pentru speranţa întemeiată pe noutatea vie a Evangheliei. Cultura occidentală a traversat o zonă cu turbulenţe puternice. Însă omul este întotdeauna identic cu ceea ce nu a încetat niciodată să fie şi, de aceea, nu va înceta deloc să pună întrebări Cerului. Timpurile prezente redescoperă cu uimire profunzimea vieţii spirituale şi măreţia universului a cărui frumuseţe este ca semnătura Creatorului. Dar totuşi, întrebarea dumneavoastră rămâne una dificilă şi merită lămuriri ceva mai ample. Daţi-mi voie să încep prin a reaminti câteva principii fundamentale. Fără un ideal şi o referinţă constitutivă, fără o morală orientativă, libertatea ar fi o

anarhie a dorinţelor şi o manifestare alienantă a lipsei de iubire, pe care teologia creştină o numeşte păcat. Adevărata libertate este libertatea pentru adevăr. Este vorba despre o libertate «pentru», iar nu despre o libertate «a lui». Omul a fost creat liber de către Dumnezeu, care este Libertatea absolută, dar al Acestuia în gratuitatea iubirii Sale. La fel ca şi Creatorul său, fiinţa umană posedă în sine o valoare ce transcende toate culturile. Reprezentat în cadrul antropologiei creştine, el este propriul său scop, niciodată mijloc. Cultura noastră are tendinţa de a instrumentaliza persoana rupându-i unitatea: pe de o parte, trupul, obiect pentru celălalt, pe de altă parte, sufletul, subiect autonom. În credinţă, persoana umană este copilul lui Dumnezeu. Libertatea pe care Dumnezeu i-o dă nu este un mijloc de bucurie egoistă. Libertatea creştină îşi trage originea din contemplarea misterului lui Hristos. Adevărul te face liber, ne reaminteşte apostolul Ioan. După exemplul lui Iisus, total imit şi întors spre Tatăl, credinciosul, în libertatea lui reînnoită de tandreţea divină, se face disponibil pentru fericirea şi bucuria întemeiate pe certitudinea că suntem iubiţi de către Creator dintotdeauna. Libertatea spirituală este o busolă interioară, constitutivă pentru unitatea şi frumuseţea persoanei. Ea deschide calea către Cel care este viaţă şi adevăr, blocându-i eului nostru rănit de toate insuficienţele noastre de iubire drumul. Vindecată de către Hristos, care s-a dat pe sine în mod liber pentru a reface în conştiinţa noastră chipul lui Dumnezeu izgonit de prea-plinul prezumţiei de înfumurare, libertatea creştină manifestă în umanitatea noastră prezenţa tăcută a Spiritului Sfânt. Ea este dorinţă deplină de iubire în adevăr şi de adevăr în iubire faţă de alţii.

Secolul XX a popularizat denunţarea eticii religioase

ca heteronomie ruinătoare a unei aşa-zise libertăţi individuale. Însă, în realitate este vorba despre o libertate trunchiată, golită de substanţa ei vitală. Pentru credinţa creştină, adevărata libertate îşi află sursa în Iisus Hristos. Opoziţia dintre libertate personală şi credinţă reprezintă un punct de vedere ideologic. Harul nu este un concurent al libertăţii noastre. Dimpotrivă, el rămâne condiţia *sine qua non* a răspândirii acesteia. În clipa în care orientările noastre corespund sensului adevărului şi binelui, pus de către Dumnezeu în inima omului şi manifestat pe deplin în Evanghelie, atunci se ridică libertatea şi face fericirea accesibilă în condiţia noastră. Iar nu o satisfacţie egoistă şi neliniştită în faţa destinului, care ar ţine mai mult de o existenţă animală fără memorie decât de o viaţă primită de la Dumnezeu şi pusă sub Privirea lui. A face lumea de astăzi sensibilă la adevărul mesajului evanghelic este o mare sarcină. Culturile noastre sunt în aşteptarea unei bucurii şi a unei speranţe. Cuvintele pe care le speră lumea rămân pentru totdeauna cele ale Fericirilor, aceste cuvinte omeneşti care rostesc iubirea infinită a lui Dumnezeu. În perioada aceasta de cotitură spre noul mileniu, omul ar dori, poate mai mult ca niciodată, să aibă certitudinea că este important în ochii lui Dumnezeu, şi că poate conta pe El. Nu pentru bunurile, darurile şi rangul său social, ci pentru simplul motiv de a fi o persoană al cărei preţ este nelimitat în ochii Domnului. Omul este liber, datorită faptului că poate înţelege, primi şi trăi poruncile iubirii lui Dumnezeu. Această Lege gravată în inima fiecăruia dintre noi, dată lui Moise pentru salvarea poporului său, şi-a găsit o înfăţişarea omenească prin întruparea Cuvântului. «*Nu am venit să nimicesc*, *ci să împlinesc*», ne-a zis Iisus. A crede nu constă în a respecta ori a urma cu scrupulozitate un cod moral. Înseamnă a-ţi

deschide partea de umanitate mesajului lui Iisus, Cuvânt făcut trup, Lege a iubirii şi a păcii. Dumnezeu este cu adevărat garantul libertăţii noastre autentice».

— Cultura noastră, prizonieră a relativismului etic, dezvoltă o noţiune inexactă a libertăţii, reducând-o, efectiv, la o simplă ascultare de pasiuni şi de pulsiuni. Este interesant de remarcat, aşa mi se pare mie, faptul că filosofia greacă avusese odinioară grija de a propune cu privire la această chestiune o linie de conduită integratoare pe plan social. Libertatea este atrofiată atunci când se reduce, asemenea unui corp imun, la o toleranţă vag recunoscută de discursul de tip «political coreciness». Să fie, aşadar, vorba despre o pseudolibertate? Sau de o libertate ruptă de temeliile ei spirituale şi culturale, impermeabilă la ideea de adevăr? în realitate, eu cred că am confundat, mai ales în cea de-a doua jumătate a secolului XX, libertatea interioară cu permisivitatea consensuală fără rădăcină ontologică. În cea mai mare parte a ţărilor occidentale, legile îi recunosc fiecăruia dreptul de a consuma, de a dobândi, de a-şi fructifica beneficiile, de a avea, de a face. Bineînţeles că nu trebuie să înnegrim tabloul. Garantarea drepturilor omului în statele de drept constituie un lucru minunat şi absolut fundamental pentru democraţie. Dar sunt convins că omul nu ar şti să năzuiască spre o dezvoltare autentică dacă nu găseşte niciun fel de răspuns serios la sensul existenţei sale. De ce să strângi, aşadar, bogăţii, reuşite tehnologice, descoperiri ştiinţifice extraordinare, dacă toate acestea nu sunt puse în serviciul persoanei? Pentru ce motiv să lucrezi atât de mult, iar câteodată din greu, dacă această activitate nu contribuie la dezvoltarea culturală şi spirituală a omului? Mai profund chiar: de ce să trăieşti cu atâtea dificultăţi pe care le presupune existenţa de zi cu

zi? Şi cum să le traversezi fără a nu-ţi pune o întrebare metafizică? Aceste întrebări sunt cele ale oamenilor de ieri, de azi şi de mâine. Nicio îndoctrinare nu va ajunge să determine dispariţia lor din conştiinţa umană. Nicio satisfacţie materială, oricât de legitimă ar fi, nu va reuşi să compenseze sărăcia interioară. În fond şi la urma urmelor, mă gândesc odată cu filosoful Henri Bergson, la faptul că viaţa cea mai autentic liberă este cea a misticului. Acesta din urmă duce o existenţă, ca să reiau formularea Simonei Weil, detaşată nu de contingenţele materiale, aşa cum ar avea unii tendinţa să creadă, ci de povara naturii noastre şi deschisă harului. Nu o fugă în afara lumii, ci o ancorare solidă într-o credinţă trăită; nu o înfrigurată sau neliniştită căutare a facultăţilor supraomeneşti, ci o luptă împotriva orgoliului spiritual prin implicarea întregii vieţi; nu un farisianism de conivenţă, ci o viaţă transfigurată într-o privire a credinţei. Către această speranţă tind neîncetat Creştinii. Ne aflăm aici departe de un simplu consimţământ social, care poartă mereu în sine urmele contingenţei umane. Astfel, «ieşirea din religie»[32] cum a numit-o Marcel Gauchet, este adevărat că nu reprezintă pur şi simplu abandonarea credincioşilor, ci mai degrabă abandonarea unei viziuni a lumii în care religiosul structura cultura profană. Istoria spiritualităţii creştine demonstrează până la ce punct au acordat întâietate misticii autentici persoanei lui Hristos. Această legătură supra-empirică a dominat întotdeauna ansamblul legăturilor lor, indiferent de domeniul de activitate. Această înrădăcinare în Evanghelie, departe de a fi o aservire, exprimă libertatea dobândită în credinţă şi contribuie astfel la sfinţirea cadrelor temporale ale

32 M. Gauchet, La Religion dans démocratie, op. cit., p.7.

existenţei. Eminenţă, sunteţi de acord asupra acestui punct?

«Da. Libertatea creştină este libertatea umană revelată şi mărită prin Prezenţa Celui care este Iubire. Adeziunea la Cuvântul lui Dumnezeu este, aşadar, un act plenar al libertăţii».

— Cultura contemporană a Occidentului privilegiază noţiunile de înţelepciune, de toleranţă, de libertate, în vreme ce noţiunea de libertate nu pare a întruni toate sufragiile. Este oare normal să pretindem că ajungem la o anumită înţelepciune fără o sinceră căutare a adevărului?

«Nu, nu cred. Dumneavoastră pomeniţi de ascultarea faţă de înţelepciunea divină, această pedagogie lungă, revelată cu răbdare de-a lungul secolelor, de la Noe la Avraam, de la Iacob la Moise. Pentru Creştini, înţelepciunea poartă numele de Iisus. A face din cuvintele şi atitudinile interioare ale lui Hristos ceva personal nu înseamnă a-ţi înstrăina liberul arbitru, ci a-ţi elibera conştiinţa. Actul credinţei reprezintă o teonomie participată, în vreme ce libertatea se atrofiază atunci când este redusă la o toleranţă de suprafaţă. Să tolerezi, desigur, dar în numele a ce? Cum pot eu oare să recunosc cu adevărat un frate în fiecare om dacă fac abstracţie de partea lui de mister divin? Dacă noi, cu toţii, nu suntem copiii aceluiaşi Tată, putem noi oare realmente să vorbim despre o familie umană? Toleranţa la modă, care nu este de inspiraţie evanghelică, serveşte adesea la camuflarea indiferenţei noastre faţă de ceilalţi. Suntem de acord aproape cu orice, în afară de absolutul adevărului. Această formă de toleranţă, neîntemeiată pe vreo concepţie antropologică a omului, ci doar pe un principiu moralizator şi orizontal, este nepotrivită pentru cinstirea persoanei în dimensiunea ei deplină. Numai respectul reciproc este

constituentul unui umanism veritabil. În această privinţă, sunt convins că reînnoirea umanismului şi eliberarea inimii vor proveni, în momentul de cotitură al celui de-al treilea mileniu, din situarea sursei lor în Evanghelie».

— Conceptul contemporan de toleranţă nu se bazează pe respectul integral al umanităţii persoanei, ci mai degrabă pe convingerea că toate lucrurile au aceeaşi valoare, deoarece nimic nu este adevăr absolut. Dar dacă nimic nu este universal, atunci ideea că societăţile sunt făcute de om se poate schimba iar uneori poate cădea în elucubraţii aberante, aşa cum numai secolul XX a produs. În sfârşit, riscul major pentru om nu este oare faptul că acest consens ideologic ce serveşte drept normă ar putea, într-o zi sau alta, să se transforme în opresiune? Ceva «legal» este totuna cu ceva «moral»?

«Dintr-o perspectivă a credinţei, vă răspund fără ocolişuri că nu. Un rău, legalizat ori nu, nu va fi niciodată un bine şi vice-versa. Pentru a elibera omul din cele mai rele orientări faţă de sine însuşi şi faţă de semenii săi, etica trebuie să întreacă politicul şi să-i ofere propria-i temelie care să-l justifice. Altminteri, riscăm să subordonăm persoana umană, ca scop în sine, unor mijloace culturale şi, inexorabil, unor scopuri de dominare şi aservire. Această planetă, din Rwanda până în Fosta Iugoslavie a adus prea multe mărturii înlăcrimate ale acestei divizări. Recunoaşterea celuilalt în identitatea lui de copil al lui Dumnezeu trece prin acceptarea filiaţiei mele divine. Dacă înăbuş adevărul omului, cum să practic iubirea faţă de el? Sfântul Francisc de Sales avea într-adevăr dreptate!»

— Această dezbatere asupra adevărului omului m-ar stârni să spun că raţionalismul împins la extrema lui îl transformă, în suflete, pe Dumnezeul lui Avraam, lui Isaac

şi lui Iacob într-o divinitate impersonală, îndepărtată, căreia nu-i pasă de omenire şi de devenirea acesteia. Dumnezeul lui Voltaire – acest ceasornicar extrem de priceput în construirea universului, dar foarte distant în iubirea pentru fiinţe – nu este Cel al Revelaţiei biblice. Dumnezeul lui Iisus Hristos, Creatorul vieţii, nu din necesitate, ci din iubire, nu se aseamănă prin nimic cu fantasma rece şi imanentă a Fiinţei cosmice încropită de insuficienţa noastră în materie de cultură religioasă. Refuzul actului creator, al Cuvântului viu, îl izgoneşte pe Dumnezeul Creştinilor la capătul unui univers ininteligibil şi închis misterului transcendenţei. Care este punctul dumneavoastră de vedere asupra acestei chestiuni?

«Dumneavoastră abordaţi aici un punct determinant în lupta dintre credinţă şi ştiinţă în cadrul culturii noastre la cotitura noului mileniu. Deseori noi îi amputăm universului dimensiunea verticală. Şi coborâm creaţia la nivelul elementar de ansamblu de legi mecanice unde greutatea se afirmă în defavoarea harului. Haideţi să redeschidem Biblia. La psalmul 104, Dumnezeu desfăşoară «*cerurile ca un cort*». Începutul *Genezei*, acest poem de o frumuseţe incomparabilă, se deschide cu nişte cuvinte imposibil de omis: «*La început*, Dumnezeu *a făcut cerul şi pământul*» *1*. Creştinii mărturisesc că Dumnezeu este «*Făcătorul cerului şi al pământului*», al celor «*văzute şi nevăzute*». Creaţia *ex nihilo* a universului marchează începutul istoriei şi deschide primul act de iubire al lui Dumnezeu, care prin dăruirea de sine, face să iasă din neant viaţa şi materia. În credinţă, ne dăm seama că lumea noastră nu este rezultatul unei întâmplări şi al unei necesităţi aleatorii, ci rodul minunat al unei ordini concepute şi dorite de o inteligenţă superioară, o organizare ce scapă oricărui determinism sclerozant. În

Veşnicia sa, Dumnezeu a creat tot ceea ce este în afara Lui. Este vorba aici despre un dar din iubire, am putea spune chiar despre cel mai frumos cadou: viaţa! Această creaţie nu are preţ, deoarece este opera personală a lui Dumnezeu unic şi întreit, Tatăl, Fiul şi Spiritul Sfânt. Ea ne face pe deplin părtaşi la Voinţa liberă a Domnului, care şi-a dorit să-l asocieze pe om cu propria lui Existenţă. Creaţia este primul cuvânt al Legământului făcut cu omenirea[3334]. Creată din înţelepciune, lumea nu este abandonată sieşi, ruptă de viaţa divină. Creaţia nu este nici

O acţiune limitată în timp. Creatorul dăruieşte fiinţa, mişcarea şi viaţa. El menţine, clipă de clipă, în fiinţă creatura şi creatul. Astfel poate omul să recunoască cu adevărat dependenţa lui de fiu faţă de Atotputernicul. Nimeni nu este un orfan abandonat într-un univers condus de capriciul întâmplării. Lumea este rânduită de către

Dumnezeu prin iubirea pentru propria-i Creaţie, frumoasă, organizată pentru Slava lui cea mare şi aflată în stadiul de parcurgere a căii spre perfecţiunea ultimă. Aşa cum o afirmă apostolul Pavel: «*celor care îl iubesc pe Dumnezeu, toate li se lucrează spre bine*» (*Rom.* 8, 28). Iar sfânta Caterina de Sienna spunea: «*Totul provine din iubire, totul este orânduit spre mântuirea omului, Dumnezeu nu face altceva* decât *în acest sens*» (*Dialoguri*, 4, 138). Aceste scurte reflecţii mă determină să adaug că, drept consecinţă, cultura noastră orfană de Dumnezeu creator este ispitită să inventeze după propria măsură nişte concepţii eronate despre univers.

Dintre acestea deosebesc cel puţin cinci: materialismul, care ne vine direct din gândirea epocii

33 Gen. 1, 1.

34 Gen, 15,5.

Luminilor, respinge orice origine transcendentă a vieţii şi vede în materie pur şi simplu rodul unei întâmplări care există dintotdeauna. Remarcaţi faptul că această primă abordare este în plin recul în lumina cuceririlor ştiinţifice actuale. Cea de-a doua ispită este cea a deismului: un Dumnezeu Artizan, ceasornicar şi arhitect, care ar fi renunţat la obiectul imaginaţiei sale, odată îndeplinită munca de construire. Această viziune este opusă Dumnezeului lui Iisus Hristos, care este o Persoană. A treia piatră de încercare: dualismul sau maniheismul, în care două principii egalitare, Binele şi Răul, s-ar deda unui război fără sfârşit pe scena lumii. Unii creştini au cedat acestei ispite în cursul istoriei, iar epoca noastră, din lipsă de o cultură spirituală solidă, cunoaşte o resurgenţă a acestui fenomen foarte vechi. Ca de obicei, nu este vorba deloc despre o noutate, în ciuda părerii multora! Ne aflăm în prezenţa unei opinii pluriseculare care a fost îmbrăcată într-un veşmânt lingvistic atrăgător pentru contemporanii noştri. Dar fondul rămâne identic. Cea de-a patra ispită, care are căutare mai ales în zilele noastre: este cea a gnozei. Consecinţele ei pot fi neplăcute, deoarece această viziune care denaturează teologia

Creaţiei consideră materia ca ceva rău în esenţa ei şi, ca atare, trebuie respinsă. Odată cu ea sunt condamnate dintr-odată şi schimburile amoroase, trupul, căsătoria etc. Istoria a arătat pericolele inerente acestui tip de discurs, de la negarea drepturilor fundamentale ale femeilor în catarism, la delirurile apocaliptice ale iluminaţilor lui Münster în Germania secolului XVI. Şi în sfârşit, cea de-a cincea viziune comportă o confuzie între Creator şi creat. Este vorba despre panteism, avatar al păgânismului, care în zilele noastre cunoaşte o revenire în forţă, cu New Age şi numeroasele lui variante. În această viziune, totul este

Dumnezeu, Creatorul şi natura nefiind decât una. Secolul nostru al XVIII-lea nu a scăpat de această idee, cu gândirea lui Jean-Jacques Rousseau. Lumea contemporană, avidă de noutate, aflată în căutarea unor rezultate doveditoare şi imediate, scoate la lumina zilei argumentaţii străvechi în contradicţie evidentă cu conţinutul credinţei creştine.

O altă dificultate este cea a raporturilor dintre credinţă şi filosofia istoriei. Divorţul dintre viziunea creştină a istoriei mântuirii şi o istorie concepută în afara oricărei transcendenţe, şi deci, profană, secularizată, este total. Istoricismul, această modalitate de a-ţi dori să explici totul doar prin acţiunea oamenilor sau a grupurilor sociale, ţine mai mult de utopie decât de un discurs raţional. De altfel, pentru istorici este foarte dificil să determine cu exactitate care este partea precisă de responsabilitate a unei persoane anume ori a unei colectivităţi de interese în naşterea şi evoluţia unui eveniment. Există însă o anumită dialectică între persoana umană şi societate.»

— Ideologiile devenirii istorice a societăţilor – hegelianism, pozitivism comtian, marxism… – au prins contur, cel puţin în ceea ce priveşte esenţa conţinutului lor, începând cu epoca Luminilor, iar mai apoi şi-au găsit un punct de ancorare în cultura industrială a secolului XIX. Ce spun filosofii francezi despre perioada prerevoluţionară? În mare parte două lucruri: mulţumită raţiunii sale, omul este prin sine însuşi perfectibil. Inteligenţa este garanţia progresului. Înţelegeţi prin aceasta o stare mai bună, cuceririle tehnologice, capitalizarea. Celebrul dicton «îmbogăţiţi-vă» al lui Guizot a reprezentat una din aplicaţiile politice ale acestei poziţii intelectuale. Epoca Luminilor, prin faptul că a exaltat rolul raţiunii discursive, concepută ca motorul evoluţiei lumii, a reluat la rându-i

vectorialitatea timpului creştin, dar golind-o de orice transcendenţă şi, prin aceasta, de orice sens veritabil. Acesta este mitul progresului în toată splendoarea lui. Şi totuşi, câte abuzuri nu s-au comis în numele acestui principiu, câte contractări de datori peste datorii din partea ţărilor pe cale de dezvoltare spre mizeria materială şi psihologică a celor excluşi din circuitul economic. Urmând cărarea trasată de ideologia progresului, omul a trecut de la deziluzii strigătoare la decepţii multiplicate. Iar astăzi, cel care ar putea continua să afirme că omenirea progresează moral, în faţa atâtor crime comise împotriva ei, tocmai în numele progresului, este cât se poate de rău! Noi, ceilalţi, oamenii contemporani, «ocnaşii modernităţii»[35], am uitat că raţiunea, acest minunat instrument creat de către Dumnezeu, se poate transforma în idol şi mijloc de opresiune dacă nu mai este îndreptată spre căutarea binelui moral şi a adevărului. «Ştiinţa fără conştiinţă nu este decât o ruină a sufletului» ne-o spusese deja umanismul creştin al Renaşterii. Progresul cunoaşterii şi utilizarea inteligenţei se află în serviciul persoanei umane, concepută ca fiinţă creată după imaginea lui Dumnezeu. Altfel, în caz contrar, apar inevitabil derapaje. Prin aceasta, mesajul creştin, care întemeiază culturile pe o viziune transcendentă a naturii umane, este garantul respectului şi al libertăţii. Acumularea de cunoştinţe nu este un sinonim pentru progresul etic. Secolul XX a cunoscut regimuri politice care au pus ştiinţa în serviciul războiului şi a voinţei de putere. În misterul pascal, credincioşii au primit darul adevărului ultim asupra omului, întrupat în Iisus din Nazareth. Fiinţa umană este făcută pentru Dumnezeu şi pentru eternitatea lui. Destinul

35 L. Planeuf, Faire face ă la crise spirituelle, Montreal, Fides, 1995.

uman constă în a deveni fericit din punct de vedere divin, permiţând să pătrundă în existenţă persoana şi Cuvântul lui Hristos. Căci Dumnezeu se manifestă în interiorul relaţiilor pe care le întreţin oamenii unii cu alţii. Eminenţă, câteodată reluaţi întrebarea lui André Malraux: «La ce bun să mergi pe lună, dacă o faci doar pentru a te sinucide acolo?». Puteţi să veniţi cu lămuririle dumneavoastră asupra legăturii determinante dintre credinţă, raţiune şi progres moral?

«Formula lui Malraux este percutantă. Da, credinţa creştină consideră drept fundamental binele relaţiilor omeneşti. Transceandenţa lui Dumnezeu şi imanenţa iubirii sunt inseparabile. Pentru prima oară într-o tradiţie religioasă, adevărul relaţiilor omului cu Dumnezeu trece prin calitatea legăturilor acestuia cu semenii săi. Verticalitatea rugăciunii şi orizontalitatea iubirii îşi răspund una alteia. Progresul adevărat este cel spre care omenirea poate tinde în fiecare zi. Prin credinţa în Hristos, ne dăm seama de faptul că marşul înainte al omenirii nu ar putea să nu treacă prin căutarea binelui şi a adevărului. Orice progresiune etică merge în sensul sanctificării relaţiilor umane.»

7TREI EXPRESII ALE MITULUI PROGRESULUI

— Pentru a exprima această idee, îmi place să folosesc, în ceea ce mă priveşte, formula rugăciunii euharistice care spune că pe cruce, braţele întinse ale lui Iisus au trasat între cer şi pământ semnul indestructibil al Legământului cu Dumnezeu… Pentru a o termina cu expresiile ideologice ale mitului progresului, mi-ar plăcea să adaug faptul că, în realitate, nu există nicio viziune a istoriei care să fie total debarasată de religios. Trebuie să-i sucim gâtul acestei legende despre secularizarea definitivă a devenirii. Dacă luăm drept câmp de observaţie cele trei

mari discursuri moderne asupra evoluţiei omului – şi anume, pozitivismul lui Auguste Comte, marxismul şi naţional-socialismul – ne dăm seama că, departe de a constitui nişte corpuri străine de percepţia religioasă a timpului, aceste teorii vehiculează un mesianism terestru, radical opus datelor Revelaţiei iudeo-creştine. Subscrieţi la această poziţie?

«Da. La limită, poziţiile utopice ale lui Condorcet ne-ar predispune la zâmbete faţă de ceea ce a produs secolul XX în materie de atentat la drepturile persoanei. Secolul XIX, marcat de revoluţia industrială, crezuse că răspunde angoasei legitime a celor excluşi ca urmare a creşterii prin redescoperirea aşa-zisului sens politic şi social al istoriei. Pozitivismul lui Comte a servit drept bază unei viziuni optimiste a evoluţiei omenirii. De la veacurile întunecate, societăţile urmau să treacă la epoca luminii, a ştiinţei şi a raţionalismului. Ieşirea din ţara sclaviei, din mâinile prigonitorului religios, părea a aduce fericire, sănătate şi prosperitate. Iar omenirea părea a accede la un plan de realitate superior. Proiectată pe o fază ascendentă a devenirii sale, ea ar fi urmat să renunţe la vechii idoli religioşi şi la interogaţia metafizică, pentru a fi pe deplin ea însăşi. Pozitiviştii, moştenitori pe linie directă ai gândirii secolului XVIII, au interpretat lumea şi evoluţia ei cu ajutorul unei grile de lectură religioasă. Pentru ei, la fel ca pentru creştini, istoria posedă o direcţie precisă. Oamenii au un scop. Durata este vectorul de evoluţie. Dar această traiectorie este descrisă în cadrul unei teorii ce a alungat Revelaţia biblică pe tărâmul amintirilor. Totodată, pozitivismul face tăcere asupra esenţialului, după expresia lui Jean Guitton: adică asupra faptului că omul a fost creat de către Dumnezeu pentru ca să poată trăi din Viaţa lui tocmai în respectul faţă de conştiinţe şi în deplina

conformitate a acestora cu planul de iubire şi de dreptate al Creatorului. Dialogul neîntrerupt dintre Dumnezeu şi această lume, în cadrul Legământului, urma să dispară şi să lase locul monologului omului repliat pe scepticismul său angoasant. După modelul său, marxismul s-a considerat ca fiind răspunsul potrivit faţă de proasta stare a societăţilor moderne. Însă, de data aceasta, importanţa filosofică urma să meargă ceva mai departe. Pe de o parte, Karl Marx şi emulii săi pretinseră că teoriile lor erau întemeiate pe adevărul ştiinţific; şi că, pe de altă parte, omul trebuia să-şi construiască viitorul colectiv numai prin forţa propriilor braţe. Eliberarea omului ar fi urmat să se susţină pe emanciparea de trecutul său cultural. Acest marş înainte trebuia să ia înfăţişarea unei revoluţii sociale, a unui mesianism terestru, a unei promisiuni de a aduce paradisul pe acest pământ fără ajutorul lui Dumnezeu. Dar cine vrea să facă un înger ajunge să facă o fiară, spunea Pascal. Încercările de instaurare a unui paradis aici jos fără Dumnezeu se termină în majoritatea timpului prin construirea unui infern împotriva omului. Anumiţi specialişti au exprimat această ideologie prin termenul de «*Biblism comunist*». Aşa cum a subliniat Alain Besançon, regimul marxist leninist nu a încetat să facă referire «*la un trecut mitic pe care se modelează un viitor imaginar*»[3637]. La rândul său, Raymond Aron înţelesese foarte bine faptul că ideea lui Marx epuiza ideologia utopistă a progresului elaborată de epoca Luminilor, dezvoltată de romantism şi amplificată de pozitivism. Revoluţia marxistă este pusă, aşadar, în slujba unei veritabile escatologii, a scopurilor ultime. Partidul, întrupare istorică a poporului în sfârşit

36 A. Besançon, Le Malheur du siècle. Sur le communisme, le nazisme et Vunicitéde la Shoah, Paris, Fayard, 1998, p. 108 sqq.
37 Ibid., p. 79.

emancipat, va fi totul în toţi! în aşteptarea acestor festivităţi, trebuie să ne întoarcem la realitate: ideologia marxistă a cauzat eliminarea fizică a zeci de milioane de fiinţe umane în mai puţin de un secol!

După modelul utopiei comuniste, nazismul împrumută elemente religioase pentru a-şi fixa analizele, travestindu-le şi inversându-le total sensul şi importanţa. Veritabilă maimuţăreală a credinţei, această ideologie a morţii şi a distrugerii se prezintă dintr-odată drept o cucerire a omului de către om, o luptă politică şi culturală ce i-ar permite să ajungă la capătul creării noului cetăţean, uşurat de povara defectelor vechii omenirii, într-un cuvânt, o luptă fără cruţare între tenebre şi lumină! Acest război ar însemna o întoarcere la valorile considerate ca autentice şi împrumutate dintr-un trecut imaginar, în timpul căruia lumea n-ar fi fost încă orbită de poporul evreu şi de Revelaţia biblică: cultul forţei fizice, a stăpânului, a vigorii rasei albe etc. Această luptă ar face posibilă trecerea de la specia umană, iar prin aceasta înţelegeţi rasa numită «ariană», la un stadiu superior. Pentru a conduce la această misiune providenţială, Führerul, ghid carismatic, demiurg omniscient, va pune în aplicare o politică sistematică de «purificare» ce trebuia să ducă la mântuirea acestei lumi.

Căci, în cazul comunismului ateu ori a nazismului rasist, este întotdeauna vorba despre «salvarea» omenirii. Pentru nazişti, era vorba să se debaraseze în primul rând de evrei, pentru simplul fapt că s-au născut ca atare – acesta este genocidul – şi, pe termen scurt, de orice urmă de cultură biblică. Pentru regimul comunist, revoluţia orchestrată de partidul salvator al universului trebuia să permită naşterea cetăţeanului perfect, «*homo sovieticus*» al lui Zinoviev, caricatură diabolică a noului om divinizat în

Hristos despre care pomeneşte sfântul Pavel. Amintim aici de cazuri extreme. Dar este mai potrivit să insistăm pe conivenţa profundă dintre aceste discursuri şi mitul progresului continuu realizat fără ajutorul lui Dumnezeu; şi să respingem, printr-un demers al credinţei, pericolul abisal pe care-l reprezintă ideea potrivit căreia omul nu ar fi perfectibil decât numai prin sine însuşi, fără recursul harului. Întreagă Biblia ne învaţă: transformarea morală a omenirii nu poate avea loc decât cu ajutorul lui Dumnezeu. O voinţă politică ce exclude deschiderea istoriei spre transcendenţă este o utopie prometeică. Naziştii se considerau drept poporul ales într-o manieră providenţială. Această inversare a valorilor şi a realităţilor îşi găseşte punctul final în totala *perversa imitatio* a istoriei sfinte transmise prin intermediul tradiţiei biblice. Timpul nostru vede renăscând ideologii neopăgâne. Eu văd în aceasta un pericol real pentru om şi pentru democraţie, după aceste îngrozitoare exemple de derapaj moral pe scară mondială. Pentru cultura creştină, regăsirea legăturii intrinseci dintre drepturile omului, demnitatea persoanei şi Revelaţia biblică este o adevărată provocare.

Anumite semne ne îndreptăţesc să spunem că o astfel de redescoperire nu este doar o intenţie pioasă: numărul crescând de combatanţi benevoli pentru cauza drepturilor omului, pentru ameliorarea condiţiilor de viaţă a celor săraci, pentru promovarea celor mai lipsiţi, pentru păstrarea şi extinderea unei pături sociale minime etet Paralel, moartea ideologiilor aducătoare de moarte deschide o cale de acces mai liberă mesajului de iubire şi de viaţă al lui Hristos. Exemplul fostei Uniuni Sovietice este grăitor. Cine ar fi spus că într-o zi, acest Stat tentacular şi totalitar, veritabilă caracatiţă ameninţătoare, se va disloca într-un timp atât de scurt şi fără vărsare de

sânge, după dărâmarea zidului Berlinului, această marcă monumentală a dispreţului şi a urii? Ce se va alege mâine de Asia, acolo unde mai mult de un miliard de oameni sunt constrânşi în zilele noastre să mai suporte încă un regim ateu inuman, ce persecută religia şi care calcă în picioare drepturile omului. Unele dintre aceste popoare descoperă cu uimire în Evanghelie faptul că posedă drepturi şi că, de fapt, condiţia lor dificilă nu este o fatalitate. Creştinismul înseamnă deschidere către speranţa de mâine. Iar ziua de mâine nu poate fi construită fără speranţa că Dumnezeu ne însoţeşte încă de astăzi.»

8 – PENTRU O REABILITARE A RAŢIUNII

— În acest magazin ideologic de vechituri, inform şi tragic, pe care tocmai l-am descris, se pare că raţiunea umană a fost definitiv îndepărtată. Este uimitor să constatăm faptul că unele filosofii cu pretenţii ştiinţifice aboslute au fost acelea care au îndepărtat orice referinţă la o inteligenţă luminată, pentru a face loc iraţionalului celui mai patologic! Actualmente, raţiunea este înfăţişată sub două unghiuri diferite: pe de o parte este idolatrizată; pe de altă parte, ridiculizată. Inteligenţa este destrămată între un scientism zgomotos şi o admiraţie exagerată pentru ocultism, între visul stârnit de progresul mitic şi fuga de real în imaginarul spiritismului. Or, noi avem tendinţa de a uita că încă de la începutul secolului XIII cel puţin, Biserica propune o concepţie despre om în care sunt reconciliate credinţa şi raţiunea. Eminenţă, mi-ar plăcea să abordaţi chestiunea tomismului. În contextul actual mai apare oare această concepţie ca fiind iluminantă?

«Sfântul Toma de Aquino, Doctor Angelicus, rămâne într-adevăr unul din cei mai mari gânditori ai credinţei. Biserica a recunoscut importanţa imensă a operei sale, a concepţiilor sale teologice. Şi aşa este; scrierile sale pot

ajuta cultura noastră contemporană să priceapă mai bine măsura minunii darului pe care Dumnezeu ni l-a făcut dându-ne uzul raţiunii. Pentru sfântul Toma, luminile credinţei şi cele ale intelectului, cum spune Ioan Paul al II-lea, vin de la Dumnezeu1. Deci, ele nu ar avea cum să se contrazică. El a scris această frază sublimă: «*Orice adevăr rostit indiferent de către cine vine de la Spiritul Sfânt*»[3839]. Ce lecţie frumoasă de deschidere a spiritului, de înţelegere, de respect pentru persoane! Gândirea lui subliniază cu tărie în acelaşi timp dimensiunea supranaturală a credinţei biblice şi «*valoarea raţionalităţii*». Deoarece adevărul rămâne unul singur şi universal, raţiunea deschisă harului se află în serviciul omului în căutarea lui Dumnezeu a acestuia. Din acest motiv există două înţelepciuni: prima rămâne de ordin filosofic, uman; a doua este teologică, întemeiată pe Revelaţie. Aceasta din urmă este un dar al Spiritului Sfânt pe care omul trebuie să-l dobândească cu umilinţă. Sfântul Toma a lămurit, de asemenea, autonomia lumii profane în raport cu religiosul. Aceste două domenii, chiar dacă sunt distincte, nu trebuie să devină inamice! Această legitimare a sferei profane a permit dezvoltarea în Occident a ştiinţelor, care sunt tot atâtea căutări ale adevărului după propria lor metodă.

Şi totuşi, autonomia valorilor temporale nu înseamnă şi independenţa lor în raport cu credinţa; iar cea a raţiunii nu înseamnă că ea este principiu normativ în materie de etică fără recursul la har. Istoria teologiei ne învaţă că în Occident au avut loc numeroase dezbateri pe tema locului raţiunii şi al voinţei în economia mântuirii, de la

38F ides etratio, nr. 43.

39 Summa theologiae, MI, q. 109, art. 1, ad. 1. 84

pelagianism la jansenism, de la augustinism la quietism. Ultimul aspect pe care aş dori să-l amintesc cu privire la opera «apostolului adevărului» este capacitatea lui de dialog cu celelalte culturi, de la gândirea ebraică sau musulmană, până la filosofia greacă, în mod profund şi cu respect. În felul său, el a ştiut să prezinte dimensiunea spirituală a culturilor omeneşti. Cu geniul său speculativ şi spiritul său de dreptate, a fost slujitorul Evangheliei, nu prin acceptarea unei toleranţe vagi, ci printr-o sinceră deschidere faţă de Dumnezeu şi om. Étienne Gilson a descris în mod admirabil efortul lui de gândire în nişte termeni care, cred eu, subliniază remarcabil densitatea intelectuală excepţională a tomismului: «*Filosofia lui este atât de bogată în frumuseţe pe cât de încărcată de gândire îi este poezia*»; sau: «*Poate că, niciodată ca acum, raţiunea cea mai exigentă răspunde chemării unei inimi atât de generoase*». Toma a dorit să vorbească despre Dumnezeu şi credinţă în limbajul inteligenţei. Omului nu încetează să-i reamintească: «*faptul că trebuie să urmeze aici pe pământ căile neluminate şi lipsite de orizont ale exilului*», dar şi că în această vale a plângerii, Dumnezeu *mu a încetat niciodată să-i îndrume paşii spre culmile de unde se lasă descoperite din îndepărtata ceaţă hotarele Ţării făgăduite*»[40].

9DOUĂ ÎNTÂLNIRI RATATE

1 – Culturile amerindiene

— Cred că este important să ne întoarcem puţin înapoi mai înainte pentru a aborda cele două eşecuri ale inculturaţiei Evangheliei în epoca modernă: întâlnirile ratate cu culturile amerindiană şi chineză. Eminenţă, puteţi să amintiţi în câteva cuvinte întâlnirea dintre

40 E. Gilson, Le Thomisme, Paris, Vrin, 1942, p. 501.

spaniolii cuceritori şi culturile autohtone din America latină şi centrală, în cadrul Conquistei din secolul XVI?

«Conquista spaniolă a teritoriilor Americii latine, între sfârşitul secolului XV şi mijlocul secolului XVI, s-a soldat, de fapt, cu eşecul întâlnirii culturilor aflate faţă-n faţă: cea a spaniolilor şi cele ale popoarelor amerindiene. Fără putinţă de îndoială, motivul îl găsim în căutarea unor obiective pur mercantile, a profitului cu orice preţ, ispita metalelor preţioase, fără nicio preţuire faţă de persoana indienilor, iată ceea ce, de partea colonilor iberici, a provocat eşecul acestei aventuri care ar fi putut duce la deschiderea unui dialog intercultural exemplar şi hrănitor, în acele fapte, agravate de o catastrofă demografică fără precedent în sânul populaţiilor autohtone, creştinii au protestat faţă de nerespectarea drepturilor fundamentale ale indienilor. De la Bernardino de Sahagrun la celebrul Bartolomé de Las Casas, mai mulţi decât ne putem uneori închipui au fost mărturisitorii Evangheliei, preocupaţi de binele comun, de respectarea conştiinţei şi a drepturilor sociale ale persoanei. Cucerirea spaniolă ridică într-adevăr problema raporturilor dintre misiune, evanghelizare şi inculturaţie. Misionarii franciscani şi, mai târziu, iezuiţii au încercat o prezentare a tainelor credinţei adaptată culturilor indigene. Au văzut lumina zilei numeroase traduceri ale Bibliei. Aceşti misionari europeni au învăţat limbile şi dialectele locale. Dar acţiunea de inculturaţie a Evangheliei nu a prea mers mai departe. Dacă misionarii au reuşit să degajeze bazele intelectuale ale inculturaţiei, au eşuat în schimb în proiectul lor de evanghelizare rapidă a ţinuturilor Lumii noi. Primele hirotonisiri ale unor indieni nu au avut loc decât mai târziu, mult după ce conchistadorii au început exploatarea economică a continentului latino-american. Descoperirea, ca urmare a

călătoriilor lui Christofor Columb, a unor popoare necunoscute şi non-creştine, îngrozise numeroasă spirite occidentale. Oare ce putea să însemne întâlnirea cu aceşti oameni care nu cunoşteau Evanghelia? Unii chiar s-au întrebat dacă aceştia aparţineau într-adevăr genului uman. Biserica, prin misionarii săi, a impus culturii acelui timp să admită faptul că indienii erau oameni ca toţi oamenii şi că, în această calitate, meritau respect şi bunăvoinţă. La capătul conchistei spaniole, Biserica secolului al XVI-lea a redescoperit sensul misiunii care este totuşi legată de inculturaţia Evangheliei. Să ne gândim la duritatea moravurilor şi la violenţa codurilor sociale ale incaşilor sau ale aztecilor, ca să nu le pomenim decât pe cele mai celebre. Faţă de unele practici, primii misionari trebuie să fi fost profund descumpăniţi. Aceştia au fost veritabilii părinţi fondatori ai unei antropologii de teren, continuată mai târziu de misionarii din Africa şi de pe continentul asiatic, structurată în discurs ştiinţific de exploratorii secolului XDC. Să notăm, în fine, că motivul înfrângerii politice şi militare a popoarelor amerindiene de către colonii spanioli este în mare măsură de ordin cultural şi religios. *„Viziunea învinşilor" 1* se întemeia pe identificarea soldaţilor iberici cu nişte divinităţi ancestrale ce trebuiau să apară, urmând tradiţia, din direcţia din care au sosit galioanele spaniole. Folosirea calului-animal, perceput ca entitate mitologică, şi a puştii, de asemenea necunoscută şi terifiantă, a sfârşit prin a-i convinge pe indieni că se desfăşura un eveniment de o importanţă deosebită. Or, misionarii creştini nu au înţeles întreaga importanţă a acestei percepţii a evenimentelor. Ei nu au avut mijloacele şi nici, unii dintre ei, voinţa de a pătrunde

Cf. N. Wachtel, *La Vision des vaincus*, Paris, Gallimard, 1974.

aceste forme culturale. Să zicem că le-a fost greu să distingă conţinutul credinţei din învelişul ei cultural.»

— Ce imagine a avut despre aceste chestiuni un credincios de anvergura lui Las Casas?

«Bartolomé de Las Casas ocupă un loc privilegiat în ciocnirea acestor culturi pe pământurile latino-americane. El a priceput perfect că nu se pot extirpa idolii cu un dos de mână. Printr-o atitudine de inepuizabilă caritate faţă de populaţiile locale, el înţelegea de asemenea că sclavia, pe calea sistemului economic al *encomienda*, nu putea să ia sfârşit decât odată cu inculturaţia autentică a Evangheliei şi conversiunea culturilor antagoniste. Într-un fel, creştinismul latino-american s-a răspândit pe măsură ce noi teritorii erau supuse administraţiei castiliene. Dar el a coabitat cu practicile religioase ancestrale. În zilele noastre, găsesc că este minunat să-l văd pe Sfântul-Părinte, cu ocazia călătoriilor sale pastorale în America latină, cum ia apărarea populaţiilor indiene şi cum afirmă în mod răspicat dreptul la conştiinţă.»

2 – China

— Cazul Chinei este la fel de instructiv, prin faptul că hrăneşte reflecţia despre sensul şi modalităţile unei adevărate inculturaţii a credinţei. Istoricii au vorbit despre „vrajba riturilor”. Mai mulţi călători, începând cu Marco Polo, au subliniat în ce măsură lumea chineză rămânea greu accesibilă, atât fizic cât şi mental, Occidentului creştin. După părerea dumneavoastră, o inculturaţie a Evangheliei ar fi fost oare posibilă în această parte a lumii?

«Şi aici este vorba despre o întâlnire ratată, dar nu de o situaţie definitiv blocată. Sfântul Pavel aminteşte că înfăţişarea acestei lumi e trecătoare. Regimurile politice se schimbă şi, odată cu ele, mentalităţile şi ideile. Nimic nu ne dă siguranţa că în următorii ani China se va deschide

Bunăvestirii lui Iisus Hristos; dar nimic nu atestă contrariul! Această ţară, mare cât un continent, nu-i un arhipelag izolat. Chinezii, cu tradiţiile lor străvechi, cu concepţiile lor despre viaţă şi univers, participă la construirea culturilor de mâine. Schimburile internaţionale fac paşi mari. Descoperirea şi inculturaţia credinţei creştine sunt totuşi lucrări de mare amploare.

Să examinăm felul în care s-a desfăşurat prima tentativă de misionarism în China. Începând cu anul 1565, iezuiţii au o reşedinţă în Macao. Valignano, inspector al Companiei lui Iisus, trimite în 1578 doi Părinţi misionari către ţinuturile încă necunoscute din interiorul Chinei: Mateo Ricci şi Ruggieri. Primul ajunge la Pekin în 1601. A reuşit să traverseze zone neprimitoare, în sânul cărora faptul creştin era total necunoscut. Pentru a reuşi, a folosit o stratagemă originală, care aminteşte deghizarea Părintelui de Foucauld în rabin în cursul primei sale expediţii în Sahara: s-a dat drept călugăr budist, luând numele chinez de la Mae-Teou. Dar nu s-a mărginit la o observaţie de suprafaţă. S-a îmbibat de cultura religioasă chineză, îndeosebi de confucianism, pe care l-a înţeles în esenţa sa, şi cu care a încercat să dialogheze. Ricci a realizat rapid un veritabil apostolat cultural. S-a consacrat acţiunii de a face cunoscute ştiinţele occidentale şi a reuşit, la rândul lui, să înveţe chineza. A scris în această limbă o carte care prezenta, sub un titlu semnificativ, credinţa catolică: *Expunere adevărată despre doctrina cerului*! Fireşte, nu era vorba de a fonda sau de a confunda creştinismul şi religia tradiţională chineză într-un sincretism steril. Şi-a pus diverse întrebări, de o evidentă modernitate. De pildă, oare creştinii trebuiau să tolereze cultul strămoşilor? Trebuia folosită limba latină ca limbă liturgică? O preoţime chineză ar putea oare să vadă lumina

zilei? în 1615, papa Paul al V-lea a autorizat traducerea Bibliei în limba chineză. Iezuitul german Adam Schall a continuat activitatea pastorală a lui Ricci; lingvist şi astrenom reputat, el a fost însărcinat de curtea imperială să reformeze calendarul chinezesc. La sfârşitul secolului al XVII-lea, creştinismul în China trezea speranţe întemeiate. Iezuiţii francezi ajunşi la curtea împăratului în 1688 au participat la schimburi ştiinţifice cu savanţii locului. Occidentul creştin discuta în acea vreme cu entuziasm despre viitorul implantării spirituale în China, entuziasm al cărui ecou l-a constituit glasul filosofului Leibniz, care scria în 1697: *„Cuget că această misiune este cea mai mare întreprindere a timpului nostru, atât pentru gloria lui Dumnezeu cât şi pentru binele general al oamenilor”*.»

— Atunci cum vă explicaţi eşecul inculturaţiei Evangheliei în China?

«Efectiv, această încercare de inculturaţie s-a oprit brusc. Celebra „vrajbă a riturilor” a pus capăt expansiunii creştinismului în această parte a lumii. Pe fondul disputei dintre iezuiţi şi celelalte ordine religioase reprezentate în China, misionarii nu au reuşit să se înţeleagă asupra metodelor pastorale propriu-zise. Oare liturghia trebuia adaptată la realităţile locale? Cum să proclami taina lui Hristos? începând cu anul 1693, Monseniorul Maigrot, vicar apostolic, a interzis folosirea limbii chineze pentru a vorbi despre Dumnezeu, precum şi practicile confucianismului pentru cei botezaţi. În 1704, Sfântul-Oficiu, prin glasul papei Clement al XI-lea, a reluat aceste poziţii. În 1715, Suveranul Pontif a condamnat riturile chinezilor şi ale malabarilor din India. Secolul al XVIII-lea va urma aceeaşi cale, de vreme ce în 1742 şi 1744 încă, o nouă şi ultimă condamnare a înlăturat orice speranţă de reluare a dialogului1.»

— Pe fond, credeţi că putem compara în mod obiectiv această perioadă a istoriei Bisericii cu situaţia actuală?

«Epoca noastră ar trebui să mediteze asupra acestei aventuri spirituale şi umane a misionarilor iezuiţi. Acest exemplu o arată: inculturaţia credinţei trece mai întâi prin respectul faţă de ceilalţi şi dorinţa de a propune fraţilor noştri întru umanitate speranţa, bucuria şi pacea care sunt dăruite de Dumnezeu în Iisus-Hristos.»

— Ar fi drept să spunem câteva cuvinte despre succesele obţinute de misionari în inculturaţia din Paraguay?

«Vă referiţi la celebrele „reducţii” ale iezuiţilor aplicate, în Paraguay, în teritoriile indienilor guarani. Este vorba despre o reuşită limitată în timp şi spaţiu, ideea de „reducţie” îşi avea originea în poziţiile lui Las Casas privind finalitatea evanghelizării Lumii noi. În opinia lui, acţiunea pastorală în această parte a lumii era antinomică în raport cu colonizarea, aceasta din urmă antrenând o degradare a condiţiilor de viaţă ale indienilor. Pentru a remedia acest lucru, Las Casas consideră că trebuie separaţi spaniolii de populaţiile indigene şi să se interzică celor dintâi să pătrundă pe teritoriile rezervate celor din urmă. Numai misionarii ar avea dreptul să coabiteze alături de indieni. Iezuiţii au experimentat acest sistem în secolul XVII. Acesta constituie un frumos exemplu de evanghelizare a culturilor şi de credinţă creştină într-un climat senin.»[41]

CAPITOLUL IV

Schimbarea produsă de Vatican II

1 – Prima abordare

— Conciliul Vatican II a fost un eveniment fără

41 R . Grousset, Histoire de la Chine, Paris, Payot, 1994, reed., p. 270.

precedent în viaţa Bisericii din acel timp. Dorit şi deschis de Ioan al XXIII-lea, apoi continuat şi dus la bun sfârşit de succesorul său, Paul al VI-lea, pe care l-aţi cunoscut foarte bine, Eminenţă, acest conciliu a trezit o mare speranţă în lumea catolică şi chiar în afara ei. Biserica urma, aşa cum se spunea, să se deschidă către lume. Şi, în primul rând, către culturile contemporane. Desigur, acest fapt nu constituia o revoluţie în sine ci rodul unei lungi moşteniri istorice. Aş dori, dacă sunteţi de acord, să ne desluşiţi în câteva cuvinte sensul şi importanţa reflexiei conciliare asupra raporturilor dintre Biserică şi culturile acestui timp.

«Acesta este chiar titlul Constituţiei *Gaudium et spes*: Biserica în lumea acestui timp. Evocând condiţia umană în lumea de azi, Vatican II a abordat câteva probleme mai urgente: demnitatea căsătoriei şi a familiei, propăşirea culturii, viaţa economică şi socială, semnificaţia activităţii politice, salvgardarea păcii şi construirea comunităţii naţiunilor. Capitolul consacrat culturii e de o mare noutate. Problematica acestuia este aceea a credinţei în Iisus Hristos ca înflorire plenară a omului în mediul său de viaţă. În această perspectivă, cultura, departe de a fi o activitate de prisos, sau rezervată

93

Î unei elite, îmbracă o accepţiune antropologică, integratoare pentru omul aflat în căutare de înţelesuri. Cu ajutorul neîntrerupt al harului divin, Biserica lucrează la transformarea acestei lumi după noua umanitate revelată în Iisus din Nazaret. Evanghelizarea culturilor în profunzime, aceasta nu-i o simplă tentativă de contribuţie la civilizarea societăţilor non creştine. A evangheliza nu este a civiliza, ci a propune inimii omului tot ce-i permite, în condiţiile materiale şi psihologice ale existenţei sale, să

se întoarcă în mod liber către Cel ce nu încetează, cu infinita sa răbdare, să ne aştepte. Ceea ce reaminteşte conciliul cu prioritate se rezumă în aceste câteva cuvinte care, eu cred, exprimă cu energie natura legăturii dintre credinţa Bisericii şi culturile lumii: fiecare, în libertatea sa interioară, modelează, nu neapărat datul revelat, ci modul specific de a-l trăi. Altfel spus, libertatea copiilor lui Dumnezeu izvorăşte din respectarea conştientă a formei pe care Biserica o dă conţinutului credinţei, care, aşa cum spunea Bossuet, nu este alta decât *„Iisus Hristos urmat, răspândit şi comunicat în timp şi spaţiu"*. Dogmele, garante ale adevărurilor credinţei trăite în libertate şi iubire, permit întâlnirea fecundă dintre Hristos şi culturi. Una din imensele cuceriri ale gândirii conciliare constă în faptul că, departe de a propune lumii imaginea unei păzitoare înfrigurate a unei doctrine fără doar şi poate marcată de timp, Biserica, într-o mişcare de redescoperire a esenţei sale, spune umanităţii că ea nu are decât un ţel, de neconceput prin mijloace umane dar făcut posibil graţie lui Dumnezeu, acela al întâlnirii, prin ea, dintre persoana Mântuitorului şi om. În cele din urmă, conciliul a redefinit sensul evanghelizării care este misiune inculturatoare. Este vorba de a pune bazele civilizaţiei iubirii. Iată marea provocare creştină la schimbarea de mileniu. Este o invitaţie concretă de a trăi Bucuriile cereşti, opunând rezistenţă *„structurilor păcatului"*, după expresia lui Ioan

Paul al II-lea. A îmbrăţişa Bucuriile cereşti, după chipul Mariei, de la Bunavestire la Calvar, înseamnă a pune în lucrare, prin rugăciune şi prin faptă, dimensiunea socială a iubirii creştine. Înseamnă a încerca să redai primul loc fiinţei umane, al cărei mister existenţial nu se luminează pe deplin decât întru Iisus Hristos.

Constituţia pastorală privind Biserica în lumea

acestui timp, *Gaudium et spes*, pune în relief, în expozeul său preliminar, zdruncinarea umană în interiorul unor cadre colective care sunt de acum înainte ale noastre: schimbări politice, economice şi, bineînţeles, culturale. Sfinţii Părinţi constată o căutare mistuitoare de a trăi mai bine, dar şi a unor *„aspiraţii universale”*. Devenind conştienţi de o *„mutaţie profundă* [42] a lumii, aceştia nu rămân totuşi la o constatare sociologică. Ei merg mai departe. Miza determinantă a misiunii Bisericii merge cu mult dincolo de o întărire a instituţiei eclesiale. Este vorba de a deschide inima omului şi culturile către harul divin; de a face în aşa fel încât umanitatea să-l găsească pe Hristos, unic şi definitiv răspuns la întrebarea metafizică pe care aceasta nu încetează să şi-o pună pe tot parcursul expresiilor culturale succesive în istorie: Ce este omul? Suferinţa are un sens? Există viaţă după moarte? De ce există răul?[43] Cultura creştină bimilenară, de la poezie la teatru, de la roman la pictură, constituie tot atâtea încercări de interpretare a condiţiei umane. Ea este o ilustrare vie a mizeriei şi a grandorii omului.»

2 – înnoirea. Biserica la întâlnirea cu lumea

— Am avut şansa de a putea frecventa textele conciliare în decursul ultimilor ani. Lectura textului

Gaudium et spes arată că Biserica înţelege să-l propună pe Hristos răstignit şi înviat ca normă şi model ale omului nou, drag sfântului Pavel. Înnoirea adusă de conciliu poate fi prin urmare înţeleasă în sensul unei deschideri către lume. Dar, Eminenţă, această idee de întâlnire şi de dialog nu presupune oare un risc pentru Biserică? Acela de a vedea cum puţin câte puţin se dizolvă

42 Gaudium et spes, nr.9

43 Ibid., nr.10.

conţinutul Revelaţiei, fie într-un discurs tipic fideist, fie într-o abordare prea socială a creştinismului? Oare nu există un risc real de a elimina până la urmă chiar misterul lui Dumnezeu?

«Întrebările dumneavoastră ridică o mulţime de probleme. Da, aşa cred, pentru creştini există un pericol de pierdere a identităţii, sau, cel puţin, acela de a se mulţumi cu o credinţă edulcorată. Evanghelizare şi inculturare, acestea sunt fiicele unei spiritualităţi echilibrate şi ale unei înrădăcinări culturale profunde. Fără aceste două condiţii, dialogul riscă să se termine brusc. Cu cât un copac îşi are rădăcinile mai adânc înfipte în pământ, cu atât va avea şansa să se înalţe către cer. Cred că acest lucru este valabil atât pentru persoanele umane cât şi pentru grupurile sociale. Departe de a fi o repliere identitară, credinţa este deschidere constructivă către celălalt. Ea e creatoare de viitor. În vreme ce teoriile privind „moartea lui Dumnezeu" elaborează fantasme despre moartea omului, credinţa creştină deschide calea recunoaşterii drepturilor fiecărei persoane, aducând la cunoştinţa inimii şi a raţiunii partea divină constitutivă a naturii umane proprie fiecărei fiinţe umane. Paul al VI-lea, în discursul său rostit la închiderea conciliului Vatican II, la 7 decembrie 1965, a pronunţat această frază luminoasă: *„Vechea poveste a samariteanului a fost modelul spiritualităţii Conciliului"*. Biserica, mergând pe urmele lui Hristos şi a apostolilor, caută să intre într-un dialog autentic cu multiplele faţete ale realităţii umane. Ea recunoaşte dreptul tuturor la cultură[44]. Declaraţia *Dignitas humanae* aşază libertatea religioasă în centrul preocupărilor pastorale ale Bisericii. Fiinţa umană nu este

44 Gaudium etspes, nr. 10.

un mizerabil pachet de carne şi oase, ci un copil al lui Dumnezeu, creat după Chipul şi Asemănarea sa. Oricare ar fi opiniile sale, valorile sale, faptele sale, el are dreptul la respect şi la iertare. O credinţă trăită în adevăr este o chemare de a renunţa la orice fel de totalitarisme pe care lumea noastră nu încetează să le genereze. Bunavestire a lui Iisus Hristos este sanctificare a raporturilor umane şi instituţionale.»

— Dacă-mi permiteţi o expresie tare, aş zice că nu te faci proxenet pentru a evangheliza „mediul”! O credinţă care nu a căzut în capcana fideismului sau în aceea a unui raţionalism hipercritic nu va putea admite ca valori în sine fapte, luări de poziţie contrare Evangheliei. Căutarea dialogului nu se poate face, după părerea mea, decât în limpezime şi discernământ. Altfel, ne cufundăm în sincretism sau într-o gnoză îmbrăcată într-o mască lingvistică care ne gâdilă urechile într-un mod plăcut. Conciliul Vatican II nu a practicat niciodată ceea ce eu aş numi metaforic „opolitică a cameleonului” – care constă în a subscrie sistematic la opinia celuilalt uitând propriile valori, cu pretextul falacios că totul are un preţ. Dimpotrivă, Părinţii conciliari repetă că Biserica are responsabilitatea de a acţiona în sectoarele cele mai dificile de acces pentru credinţă, ceea ce eu numesc cu expresia „puncte de vârf ale reflecţiei”: filosofia, educaţia, politica şi ştiinţele exacte. Ce spuneţi despre aceasta, Eminenţă?

«Această întâlnire, neîncetat reînnoită, a mesajului mântuirii din Evanghelie cu pluralitatea culturilor, trece nu doar printr-o deschidere reală către celălalt, către felul său de avedea şi de a trăi, dar mai întâi printr-o cunoaştere aprofundată şi o preocupare constantă faţă de propriile tradiţii spirituale. Dalai-Lama, cam surprins în faţa

entuziasmului pe care-l manifestă acum Occidentul pentru înţelepciunea orientală, nu spune altceva. Dacă vrem să mergem către ceilalţi, să ştim măcar cine suntem şi cine înţelegem să rămânem! Fără această bază elementară, riscăm enorm să pierdem sensul misiunii Bisericii: Hristosul Iisus. De asemenea, pentru ca această misiune de dialog dorită de Părinţii conciliari să poată să-şi atingă scopul, rămâne necesar faptul ca laicii ca şi membrii clerului să accepte să se formeze, pentru a interioriza în profunzime mesajul lui Hristos şi în acelaşi timp pentru a rămâne treji la realităţile lumii contemporane.»

— Un fel de formaţie continuă pentru credincioşi?

«Un dialog sincer pretinde un minimum de capacităţi şi de centre comune de interes. Doar cu acest preţ Biserica poate să-şi exercite acţiunea în mediile în care se elaborează marile axe ale gândirii celui de-al treilea mileniu. Doar prin acest mijloc ea va străluci cu o splendoare culturală viguroasă în această lume aflată în căutare de frumuseţe, de unitate, de adevăr şi de iubire.»

— Mi se pare că orice creştin e obligat să fie sensibilizat la marile mize ale lumii de azi. Fie şi numai prin solidaritate cu ea. Ne simţim adeseori tentaţi să ne legăm viaţa spirituală de domeniul privat, tăind în acelaşi timp legătura dintre credinţă şi cultură, morală şi viaţă. Am devenit pe moment nişte ignoranţi în ce ne priveşte. O amnezie a simţului îl stânjeneşte prea adeseori pe om în relaţiile sale cu celălalt şi cu sine. Dimpotrivă, viaţa în credinţă, care constă în primul rând în desprinderea de sine pentru a se întoarce către Hristos şi către semenii săi, deschide un formidabil spaţiu de dialog, de schimb, de comunicare pe scara unor întregi societăţi. La ora solidarităţii internaţionale, a prieteniei între popoare, cred că această problemă a deschiderii faţă de celălalt

reprezintă o miză majoră pentru creştinii celui de-al XXI-lea secol. împărtăşiţi această opinie?

«Global, da. Societăţile noastre hiper-tehnice fabrică o mulţime de idoli. Devine dificil să te reperezi în această multitudine tumultuoasă de propuneri şi de orientări culturale. Aşa încât omul rămâne mereu în căutarea a ceva solid pe care să-şi poată întemeia viaţa, întâlnirea cu celălalt, într-o privire de credinţă şi o perspectivă de iubire, poate să devină aventura unei vieţi, precum bătălia pentru ameliorarea unor condiţii materiale ale aproapelui, sau, de asemenea, lupta pentru respectarea drepturilor persoanei.»

— Printre idolii pe care-i evocaţi, cred că viteza îşi are locul ei. Ea a devenit criteriu de selecţie şi de calitate. Trebuie să trăieşti din plin, iar unii adaugă: să mori tânăr! De la o concepţie religioasă care considera unitatea şi veşnicia ca două fundamente culturale, unele culturi ale morţii, fiice ale secolului XX, au ca principală normă etică de a nu recunoaşte niciuna. Am trăit, de câteva decenii, într-un anumit fel, cuvântul profetic al lui Dostoievski: „Dacă Dumnezeu nu există, totul este permis”. Cum percepeţi acest relativism moral şi, prin urmare, spiritual?”

«E adevărat că acesta există şi că noi trebuie să fim conştienţi de acest fapt pentru ca să nu ne lăsăm înghiţiţi de el. Cu toate acestea, un lucru trebuie să ne umple de speranţă. Laicii, din ce în ce mai numeroşi, cer să primească o formaţie în teologie, adecvată funcţiei pe care o îndeplinesc în Biserică şi posibilităţilor lor personale. În întreaga lume, numeroase dioceze propun cicluri de învăţământ: studii biblice, patristică, teologie dogmatică, morală etc. Aceasta constituie un semn care dovedeşte înnoirea constantă a credinţei în zorii celui de-al treilea

mileniu. Problema formării, larg abordată în conciliul Vatican II, mi se pare hotărâtoare pentru viitor.»

— Mă întreb adeseori cât timp un credincios sincer, dar care n-ar avea posibilitatea de a primi cea mai mică învăţătură religioasă, ar putea să-şi protejeze credinţa împotriva diverselor contradicţii culturale ale lumii de azi! Mă tem ca, fără ajutorul extraordinar al lui Dumnezeu, să nu se ajungă tocmai la ascunderea promptă a adevărului. O căutare a lui Dumnezeu fără înţelegerea conţinutului Revelaţiei vi se pare de conceput pe viitor?

«Foarte dificil. Capacitatea de înţelegere a credinţei este o cale privilegiată pentru a duce o viaţă spirituală bogată şi solidă. Textele de la Vatican II o afirmă în mod limpede. După ce au definit raporturile Bisericii cu lumea, Sfinţii Părinţi au insistat asupra naturii legăturilor dintre misiunea Bisericii şi mediile culturale contemporane. Nu atât poziţia Autorităţii morale catolice faţă de culturile actuale cât modalităţile de schimburi dintre credincioşi şi actori culturali non credincioşi sunt cele care pun probleme. Cu alte cuvinte, Biserica trebuie să înlesnească o prezenţă pastorală în mediile de cultură, cu respectarea laicităţii.

Biserica – *Mater et Magistra* – propovăduieşte ceea ce i-a fost revelat: iubirea de Dumnezeu, exprimată în Alianţa cu poporul lui Israel, prin vocea patriarhilor şi a profeţilor şi întrupată în Iisus din Nazaret. Revelaţia iudeo-creştină şi tradiţia biblică sunt inseparabile de condiţiile culturale în care ele se întrupează de-a lungul istoriei. Pentru creştinism, aprofundarea credinţei nu constă doar dintr-o ucenicie intelectuală într-o mare religie. Învăţătura Bisericii este o întâlnire cu persoana lui Hristos, nu un cuvânt scris şi mut, ci, conform expresiei sfântului Bernard, *„Cuvânt întrupat şi viu*

3 – Un dialog de calitate

— Dialogul, confruntarea şi respectul reciproc necesită o prezenţă iubitoare, înţelegătoare faţă de celălalt, prezenţă pe care lumea noastră grăbită nu o acordă întotdeauna celor care au mai multă nevoie. Consideraţi că evanghelizarea culturilor permite până la urmă stabilirea în mai mare măsură a unor întâlniri fondate pe caritate?

«Aşa cum există o scurt-circuitare mediatică a unor texte emise de Sfântul Scaun, sunt convins că valorile la modă au tendinţa de a escamota dimensiunea verticală a credinţei creştine. Doar un dialog deschis şi sincer între Biserică şi culturi poate să restituie deplina demnitate a omului. Fără verticalitate, fără speranţa în Dumnezeu şi bucuria Transcendenţei sale, orizontul vieţii este rapid închis! Sunt profund convins de faptul că evanghelizarea culturilor, care trece în mod necesar prin inculturaţia Evangheliei, este una dintre condiţiile supreme şle fericirii şi ale bucuriei. Nu este vorba de a regăsi timpul pierdut al lui Marcel Proust; dimpotrivă, se cuvine să fie construite bazele culturale şi spirituale care vor susţine viitorul

Sfântul Bernard, Homilia super missus est, P. L... 183, 920 D

omului. Am spus aceasta adeseori. Fără memorie, nu-i viitor. Politica bazată pe *tabula rasa* nu duce la nimic, decât la uitarea celuilalt şi la dispreţul faţă de sine. În mod fundamental, eu concep noua evanghelizare a culturilor ca pe o datorie exprimată de conciliul Vatican II. La urma urmei, de ce nu, o revenire la cântar? După ravagiile cauzate de nihilismul ateu şi gnozele de tot felul, cultura occidentală resimte o mare sete spirituală. Oamenii aspiră să-l întâlnească pe Dumnezeu în adevăr, şi în primul rând în umanitatea semenilor lor. Cum să iei în considerare

civilizaţia iubirii fără să faci referire la creştinism? A evangheliza culturile înseamnă a da un sens civilizaţiilor şi existenţei umane. Papa Ioan Paul al II-lea o exprima în modul său propriu în 1980, în discursul rostit la Unesco: *„Creştinismul este creator de cultură în însuşi fundamentul său”*. Conciliul Vatican II, adaug eu, a pus în valoare aspectul capital al articulaţiei dintre credinţa creştină şi cultură. Constituţia *Gaudium et spes*, după ce a semnalat bulversarea acestei lumi, subliniază în ce măsură înflorirea persoanei trece prin redescoperirea *„armoniei dintre cultură şi* creştinismluând act de intrarea umanităţii într-o *„nouă vârstă a istoriei”*, precum şi de naşterea la termen a *„unui nou umanism”* 3, sfinţii Părinţi au pus în lumină dificultăţile iscate de întâlnirea dintre credinţă şi culturile contemporane. Textul are în vedere patru probleme decisive: pericolul unui dezechilibru între identitatea culturală a fiecărui popor şi uniformizarea crescândă a modurilor de existenţă; confruntarea între fărâmiţarea discursurilor ştiinţifice, ca o consecinţă a foarte înaltei specializări a ştiinţelor şi căutarea adevărului în unitate; posibilitatea de a transmite cunoştinţele tuturor oamenilor; respectarea legitimei autonomii a culturii[45]

profane şi evanghelizarea culturală. Dar documentul recunoaşte de asemenea valorile pozitive ale lumii de azi: solidaritate internaţională, dezvoltare a ştiinţelor – care-l angajează pe om pe calea căutării respectuoase a adevărului conştientizare a savanţilor în faţa minunilor universului etc. Toate aceste elemente permit umanităţii să

45 Gaudium et spes, nr. 62.

Ibid., nr. 54.

Ibid., nr. 55.

colaboreze cu proiectul lui Dumnezeu în creaţia pe care el i-a încredinţat-o. Mai mult, solidaritatea, caritatea şi căutarea adevărului fac posibilă deschiderea societăţilor în faţa celor mai înalte valori, convertind inima omului la supunerea faţă de porunca de a iubi pe Hristos. îmi place să citez acest pasaj din constituţie: *„Credincioşii să trăiască prin urmare într-o foarte strânsă uniune cu ceilalţi oameni ai timpului lor şi să se străduiască să înţeleagă în profunzime modul lor de a gândi şi de a simţi, aşa cum este acesta exprimat prin cultură. Să îmbine cunoaşterea ştiinţelor şi a teoriilor noi, ca şi a celor mai recente descoperiri, cu moravurile şi învăţătura doctrinei creştine...”* 1. îi invit pe toţi credincioşii, dar în aceeaşi măsură pe bărbaţii şi femeile de bună credinţă, să mediteze la aceste cuvinte de deschidere în momentul în care intrăm cu toţii în mileniul trei.»

4 – Artă şi muzică sacră

— Deseori evocaţi ştiinţele exacte. Dar conciliul a discutat îndelung şi despre arte. Ce spun Sfinţii Părinţi despre acest subiect?

«Da, arta a fost în egală măsură abordată de Părinţii conciliari. Muzica sacră îndeosebi, care în relaţia sa cu liturghia Bisericii, proclamă gloria lui Dumnezeu şi[46] contribuie la sanctificarea poporului Său. Arta sacră exprimă cu ajutorul unor semne materiale ceva „din frumuseţea şi iubirea lui Dumnezeu. Ea se află în serviciul gloriei Sale, ajutând sufletul omenesc să se întoarcă spre El în preaslăvire şi rugăciune. Artistul care acceptă să-şi pună talentul în slujba credinţei, împlineşt o autentică demnitate. El contribuie la a face vizibile realităţile invizibile, la a semnifica şi simboliza împărăţia Cerurilor.

46 Ibid., nr. 62.

Trebuie să vorbim despre importanţa pe care Biserica a acordat-o întotdeauna artiştilor. Arta adevărată e o chemare la misterul lui Dumnezeu; şi omul creator, o *„voce a speranţei universale în mântuire”*[47], cum scria recent Ioan Paul al II-lea. Pictorul Marc Chagall compara Biblia cu un *„imens atlas iconografic”* din care cultura şi arta nu au încetat niciodată să se adape. Biblia este sursă eternă de inspiraţie. De la istorisirea Facerii până la Ieşirea poporului evreu, de la figura lui Avraam până la poezia psalmistului, de la Bunavestire făcută Mariei până la Apocalipsă, de la Răstignirea lui Iisus până la Rusalii, Scripturile constituie un rezervor inepuizabil de teme artistice. De pildă, cum să nu admiţi că pictura religioasă a contribuit puternic la înţelegerea de către om a misterelor divine? De la vitraliile catedralelor gotice – aceste catehisme de lumină – la arta miniaturii din cărţile sacre, de la Giotto la Rafael, de la Rembrandt la Rouault, cum să nu vezi aportul fundamental al acestei creaţii artistice, nutrită din credinţă, la cultura universală?»

— Aceste reflecţii îmi amintesc de o afirmaţie care mi-a fost transmisă acum câteva luni de unul dintre studenţii mei seminarişti, care şi-a consacrat memoriul de sfârşit de an temei raporturilor dintre muzica religioasă şi demnitatea sacerdotală, pornind de la operele lui

Francisco Guerrero şi Tomas Luis de Victoria. Acest tânăr spunea, în esenţă: „Astăzi muzica şi-a pierdut aproape în întregime dimensiunea sa spirituală. Puţini sunt aceia care vorbesc despre funcţia evanghelizatoare a muzicii”. Aş vrea să reacţionaţi la aceste cuvinte, Eminenţă.

«Ele sunt semnul unei adevărate conştientizări a

47 Ioan-Paul al II-lea, Epistolă către artişti, 4 aprilie 1999, nr. 10. 104

finalităţii religioase a artelor, dincolo doar de plăcerea estetică.»

— Cred de asemenea că anumite forme spirituale în creştinism au permis emergenţa şi dezvoltarea unor expresii artistice de o excepţională fecunditate. Unul dintre exemplele cele mai semnificative rămâne cel al cântului gregorian, strâns legat de rugăciunea liturgică a fiilor sfântului Benoît şi ai sfântului Bernard. Constituţia privind Sfânta Liturghie, Sacrosanctum concilium, acordă de altfel un loc privilegiat acestei forme de artă[48]. Există nenumărate alte exemple, de la arhitectura cisterciană, a cărei sobrietate lipsită de ornamente sugerează taina umanităţii lui Hristos, până la splendoarea bisericilor baroce, a căror frumuseţe ornamentală cântă gloria Creatorului. În căutarea noului umanism, la trecerea în noul mileniu, oare n-ar trebui, Eminenţă, să încercăm să redescoperim faptul că frumuseţea lui Dumnezeu poate să se exprime prin frumuseţea artei?

«Da, inspiraţia biblică, pentru care omul este o persoană, rămâne o comoară veşnică pentru artişti. Credinţa nu încetează să edifice culturile şi să fecundeze artele. îl aminteam adineaori pe Giotto, pictorul Trecentoului. Remarcaţi la ce treaptă de înălţare a purtat spiritualitatea franciscană arhitectura, pictura şi literatura! Giotto este chiar fiul sfântului Francisc, precum preafericitul Fra Angelico este fiul sfântului Dominic. La urma urmei, creaţia artistică, cu condiţia de a fi fondată pe căutarea autentică a frumosului şi a adevărului şi de a cultiva armonia între credinţă şi cultură, permite omului să se desprindă, cu anticipaţie, urmând formula lui Maurice Blondei, de ceea ce se vede dar nu este şi să tindă spre

48 Sacrosanctum concilium, nr. 116-117.

ceea ce nu se vede dar este.»

— Această reflecţie mă face să mă gândesc la celebra frază pe care Saint-Exupéry o pune în gura vulpii, în Micul Prinţ: „Esenţialul este invizibil pentru ochi, nu vezi bine decât cu inima Această cunoaştere interioară poate fi înlesnită de mijloace tehnice moderne? Mă gândesc, îndeosebi, la suportul audio-vizual şi la cinema. Ce spuneţi despre asta?

«Cu condiţia ca această creaţie cinematografică să nu se limiteze la o industrie care te face insensibil, inumană şi prea orientată numai către profitul financiar, aş fi gata să răspund afirmativ. Cu această rezervă, cred, această formă de expresie poate contribui din plin la căutarea sensului şi la înnobilarea persoanei. Secolul al XX-lea, care a asistat la formidabilul avânt al tehnicilor celei de-a şaptea arte, a dat cineaşti remarcabili care s-au inspirat din plin din credinţa biblică. De la Robert Bresson la Franco Zeffirelli, cinematograful a ştiut să propună epocii noastre o abordare valorizantă şi unificată a persoanei şi a culturilor. Dar este pur şi simplu regretabil faptul că, prin ceea ce André Piettre defineşte cu un nume simptomatic *„deriva transcendentală”*, cinemaul s-a transformat uneori în subcultură punând în scenă clişee şi exhibiţii sterile.

Într-o viziune creştină, arta ţine de harul divin. E dificil să concepi o viaţă spirituală demnă de acest nume fără cunoaşterea expresiilor estetice ale tainelor credinţei. Cunoaştem vorba lui Dostoievski, reluată de Ioan Paul al II-lea în *Epistola către Artişti*, pe care am prezentat-o presei: *„Frumosul va salva lumea”*. Un univers de urâţenie şi de incoerenţă nu place omului. Cele mai înalte aspiraţii ale societăţilor au fost exprimate în creaţiile artistice. În sfârşit, artiştii ridică un colţ al vălului care ascunde ochilor

noştri inefabila frumuseţe a nevăzutului.

Căutarea frumosului, sunt convins, este o aventură pur spirituală, un act sanctificator de primă importanţă. Acesta este motivul pentru care arta şi sfinţenia au fost unite chiar de la începutul creştinismului. Sfinţii revelează prezenţa tainică a lui Dumnezeu în vieţile noastre mărginite. Chipurile lor reflectă frumuseţea şi adevărul lui Hristos, icoană perfectă a Tatălui, ai cărui copii suntem prin adopţie. împreună cu poetul de geniu care a fost Dante, îmi place să citez acest pasaj din a sa *Divina Qomedie*, în care autorul descrie insondabila frumuseţe a împărăţiei pe care o moştenesc credincioşii: o *„frumuseţe care desfăta ochii tuturor celorlalţi sfinţi…” 1*»

5 – Către o pastorală a culturii

— Dacă ne plasăm în planul instituţional, cu ce mijloace concrete Biserica acestui timp speră să-şi ducă la bun sfârşit pastorala în domeniul culturii?

«Dialogul actual cu cultura contemporană marcată de imanentism şi de antropocentrism presupune în continuare competenţa şi voinţa responsabililor pastorali

Dante, *Paradisul*, XXXI, 134 – 135.

de a lucra cu seriozitate pentru ca glasul Evangheliei să găsească mijloacele de a se face auzit şi deci, în primul rând, de a se face înţeles. Sfântul Scaun, în anii care au urmat după încheierea conciliului Vatican II, n-a încetat să-şi manifeste interesul pentru dialogul dintre credinţă şi cultură. Dar această preocupare nu este nouă, deja Benedict al XV-lea, după primul război mondial, în enciclica sa *Maximum illud* din noiembrie 1919, amintea efortul marilor misionari creştini de a implanta credinţa în sânul unor diverse popoare: Grigore Iluminatorul în Armenia, Patrick în Irlanda, Colomban în Scoţia, Chirii şi Metodiu în populaţiile slave, François Xavier în India şi în

Japonia. Benedict al XV-lea insistă asupra necesităţii de a respecta sufletul şi cultura popoarelor care simt pe cale de a fi evanghelizate. Îndeosebi, el pune accentul pe datoria de a face tot posibilul pentru a permite apariţia unor clerici indigeni. Pentru el, una dintre regulile elementare ale misiunii inculturatoare constă în folosirea limbilor şi a dialectelor locale. În fine, această enciclică subliniază o dificultate, pe care este necesar să o reaşezăm în contextul cultural al acestei epoci: misionarii trebuie în mod imperios să se ferească să manifeste scopuri politice sau naţionaliste, sarcina lor fiind în mod esenţial de natură spirituală.

Pe urmele sale, Pius al XI-lea a reluat argumente asemănătoare, îndeosebi în enciclica *Rerum ecclesiae* din 28 februarie 1926. Acest document pune în valoare datoria de a crea şi dezvolta clerul local. Căci preoţii şi religioşii autohtoni înţeleg mai bine cultura alor lor şi pot, în această calitate, să-şi sensibilizeze fraţii şi surorile la realităţile credinţei. Pius al XI-lea. s-a aflat la originea deschiderii a numeroase seminarii, case religioase şi instituţii de caritate în ţările de misiune, şi chiar el i-a hirotonisit în basilica Sfântul Petru din Roma pe primii episcopi chinezi.

Pius al XII-lea, cu ocazia celei de-a 25-a aniversări a enciclicei precedente, a publicat la rândul lui *Evangelii praecones* având aplicabilitate începând cu 2 iunie 1951. Reluând tematica predecesorilor săi, apelul lui a fost şi mai insistent. De această dată, papa a cerut în mod expres ca viitorii misionari să fie cu adevărat pregătiţi pentru sarcina lor şi, prin aceasta, să poată să cunoască pe larg culturile cu care vor intra în dialog. Suveranul Pontif nu a neglijat niciun aspect al acestor culturi: economie, agricultură, geografie, istorie şi, bineînţeles, religie. El atrăgea atenţia

îndeosebi asupra datoriei inevitabile, nu doar de respectare a tradiţiilor popoarelor, ci şi, mai ales, de a’s face totul pentru ca acestea să fie aduse la un mai înalt nivel de perfecţiune prin întâlnirea cu creştinismul, cu condiţia ca tradiţiile şi categoriile morale avute în vedere să rămână compatibile cu Evanghelia. Încă din 1939, prima sa enciclică *Summi pontificatus* manifesta ataşamentul lui faţă de înţelegerea culturilor non-creştine.

Chiar înainte de deschiderea conciliului Vatican II, Ioan al XXIII-lea reafirma universalitatea credinţei în Hristos[49]. Cu toate că este legată istoric de civilizaţia mediteraneeană şi de Europa, vestirea evangheliei este destinată tuturor popoarelor din toate timpurile. Bunavestirea lui Hristos are vocaţia de a sfinţi omul în diversele sale culturi.

În fine, Paul al VI-lea, în exortaţia apostolică *Evangelii Nuntiandi* din 8 decembrie 1975, a exprimat legătura puternică dintre credinţă şi culturi, reafirmând totodată transcendenţa celei dintâi în raport cu celelalte. Biserica, ne spune acest text luminos, încarnează Evanghelia în culturi, semnificând prin aceasta irupţia lui Dumnezeu în istoria societăţilor şi a fiecărei persoane.»

CAPITOLUL V

Consiliul Pontifical al Culturii

1 – Vocaţie şi funcţionare

— De la alegerea sa pontificală în 1978, Ioan Paul al II-lea a fost continuatorul papilor precedenţi în domeniul cultural?

«Da, al lui Paul al VI-lea în special, căci a ştiut, pe parcursul numeroaselor sale călătorii în cele cinci continente, să întrupeze apropierea şi solidaritatea

49 Ioan al XXIII-lea, Princeps pastorum, 28 noiembrie 1959, nr. 17.

Bisericii cu toate formele de cultură orientate spre binele şi adevărul omului. Poporul lui Dumnezeu are vocaţia de a deveni creator de cultură în numele legăturii fundamentale a evangheliei cu omul, în însăşi umanitatea lui. Aceasta este convingerea fundamentală a Sfântului-Părinte pentru care el mi-a cerut să creez Consiliul Pontifical al Culturii, constituit în 1982, a cărui responsabilitate mi-a încredinţat-o.»

— Mi-ar plăcea ca prietenii noştri cititori să cunoască mai multe lucruri despre organizarea şi modalităţile de funcţionare ale unei asemenea instituţii eclesiale în inima lumii.

«Crearea Consiliului Pontifical al Culturii îşi are originea în anul 1982. Scrisoarea autografa a papei, datată 20 mai, recapitulează principalele orientări ale acestei noi instituţii. În scopul promovării marilor obiective pe care

111

conciliul Vatican II şi le-a fixat, este vorba de a aduce la Sfântul-Scaun ecoul marilor aspiraţii culturale la începutul noului mileniu, graţie muncii unor reprezentanţi calificaţi ai culturii creştine din întreaga lume, pentru a consolida şi întări prezenţa pastorală a Bisericii în domeniile culturale. Documentul insistă înainte de toate pe obligaţia unui dialog adevărat, încrezător şi constructiv între actorii bisericeşti şi reprezentanţii culturilor, fie că aceştia din urmă aparţin sau nu lumii creştine. Martori ai profundului interes manifestat de Sfântul-Scaun faţă de culturile actuale, responsabilii Consiliului Pontifical al Culturii au, prin urmare, sarcina de a contribui la evanghelizarea societăţilor omeneşti şi la inculturaţia credinţei. Dublă mişcare, dublă oscilaţie, rezumată în următoarea formulă: *„În ajunul celui de-al treilea mileniu, misiunea apostolică a Bisericii o angajează la o nouă*

evanghelizare în care cultura capătă o importanţă primordială”. Conceput ca un instrument pastoral, Consiliul are obligaţia de a fi prezent în totalitatea formelor şi expresiilor din culturile timpului nostru. De asemenea, scrisoarea autografa de întemeiere marchează voinţa Sfântului-Părinte de a diversifica colaborarea dintre dicasteriul nostru şi alte instituţii, atât în interiorul Bisericii cât şi în afara ei. O deschidere promiţătoare, în perspectivă, trebuie să fie realizată către locuri de gândire situate în afara creştinismului, dar receptive faţă de noutatea Evangheliei. Condiţia necesară pentru o reînnoire spirituală a timpului nostru, şi anume un umanism fondat în Revelaţie, străbate spaţiul de întâlnire dintre Biserică şi areopagurile contemporane.»

— În mod concret, care sunt instituţiile cu care Consiliul Pontifical al Culturii colaborează actualmente?

«Prezentarea mesajului creştin în faţa lumii contemporane necesită o lucrare colectivă, în respectul opiniilor fiecăruia, dar cu preocuparea de a transmite integralitatea credinţei întru Hristos, bazată pe mărturia apostolică şi în conformitate cu tradiţia vie a Bisericii. Instanţele cu care noi colaborăm se situează pe toate eşaloanele: local, regional, naţional şi internaţional. Părinţii întruniţi la conciliul Vatican II au reafirmat nevoia de a studia şi de a iubi tradiţiile locale, îndeosebi în sectorul religios, dar şi în alte domenii, pentru a înlesni o înrădăcinare profundă a creştinismului în realităţile omeneşti1. De asemenea, la nivel diocezan, Consiliul Pontifical al Culturii favorizează crearea de organisme responsabile în jurul episcopului, uneori împreună cu un vicar episcopal, precum şi a unor centre culturale catolice, care sunt locuri de întâlnire, spaţii de dialog. Aceste centre permit unor persoane aflate în pragul sau uneori în afara

Bisericii să întâlnească creştini angajaţi. Pentru a ilustra, voi cita patru exemple, dintre care două aparţin domeniului european. În Statele Unite, în arhidioceza de Boston, Institutul Ioan Paul al II-lea de antropologie creştină, fondat de cardinalul Law, are drept scop studiul persoanei umane în lumina evangheliei. Printr-o abordare interdisciplinară a fenomenului uman, acest institut caută zone de dialog, puncte de contact între concepţia evanghelică asupra omului şi cele dezvoltate de cultura americană contemporană. Aici sunt abordate în special cinci teme: concepţia papei despre persoană; problema eutanasiei şi a propunerilor legislative privitoare la aceasta; teologia omului dezvoltată şi propusă de biserica catolică în lumina conciliului Vatican II; moştenirea gândirii raţionaliste a secolului Luminilor în creuzetul cultural anglo-saxon şi, în fine, evanghelizarea societăţii nord-americane.

Ad gentes, nr. 9 şi nr. 22.

Al doilea exemplu ne duce în Africa, în Ghana, ţară în care Institutul de Studii Interculturale de la Tamale permite conservarea unei bogate şi variate documentaţii privind cultura şi realităţile umane ale acestei naţiuni. Această instituţie organizează cursuri şi conferinţe, atât în domeniul limbilor şi dialectelor, cât şi în cel al tradiţiilor religioase locale. Este frecventat de ghanezii înşişi dar în egală măsură de numeroşi străini. Cu publicaţiile sale de ţinută universitară, pe sectoare atât de variate precum etnografia, istoria, ştiinţele juridice, cu biblioteca sa şi centrul său de documentare, acest institut participă într-adevăr la inculturaţia credinţei în această mare ţară, într-o permanentă preocupare pentru justiţie şi dezvoltare.

Al treilea exemplu: Olanda. Conferinţa episcopală din această ţară a deschis porţile grupului *Biserică şi Cultură*.

Prin dialog şi întâlniri între credincioşi şi non-credincioşi, între creştini şi oameni de bine, acest grup tratează în profunzime marile probleme care se pun continentului nostru aflat în căutarea lui Dumnezeu şi a adevăratului chip al omului: dificultăţile de a transmite norme etice şi repere evanghelice, secularizarea, metodele pastorale ale culturii etc.

Ultima manifestare instituţională pe care doresc s-o evoc a luat naştere în Germania. Este vorba despre Academiile diocezane – *Kirliche Akademien* – care sunt fiice ale unor dioceze. Locuri de schimb şi de comunicare, acestea favorizează dialogul între credinţă şi cultura localg. Având la dispoziţie sedii care permit primirea şi chiar găzduirea oaspeţilor lor, acestea constituie locuri de întâlnire bine puse la punct. Personalul lor, precum şi temele care sunt abordate aici, sunt de nivel universitar. Programele şi metodele de lucru se bazează pe interdisciplinaritate. Făcând loc pluralităţii punctelor de vedere, ca şi confruntării de idei, aceste academii privilegiază un sector de investigaţii, acela al expresiei culturale a credinţei în Hristos în lumea contemporană. Toate temele pot fi analizate în interiorul acestei problematici de ansamblu: filosofie, teologie, drept, medicină, ştiinţe ale pământului, istorie, sociologie, artă, psihologie, dialog ecumenic şi interreligios. Organizate în sesiuni, schimburile se realizează sub forma unor conferinţe, mese rotunde, grupuri de studiu, dezbateri, toate reunind diferite categorii socio-profesionale… Aici sunt propuse în mod regulat concerte şi expoziţii. Conţinutul întâlnirilor este făcut public graţie unor preţioase publicaţii.

Aceste instituţii constituie într-adevăr avangarda Bisericilor locale. Ele demonstrează într-adevăr urgenţa

introducerii în contextul cultural contemporan a fermentului evanghelic al Beatitudinilor. Aflate în legătură cu o structură eclesială existentă – parohie, dioceză, conferinţă episcopală, ordin religios – sau simplu fruct al unei iniţiative private a credincioşilor, ele exprimă ataşamentul Bisericii faţă de respectarea pluralităţii culturale şi preocuparea de a realiza comuniunea în credinţa catolică. Se cuvine să adăugăm acestor diverse organisme centrele de formare teologică, create pentru a satisface o cerere crescândă în acest domeniu şi pentru a înălţa cultura creştină la un nivel suficient pentru a permite un rodnic dialog cu culturile de azi.

La scara naţiunilor, Consiliul Pontifical al Culturii se află într-un dialog constant cu reprezentanţii puterilor publice. Transformarea viziunii asupra vieţii şi a omului în lumina Evangheliei cere o atenţie deosebită din partea responsabililor societăţii civile. Firește, relaţiile dicasteriului nostru (cu diferitele instituţii ale Curiei romane) cu conferinţele episcopale şi organizaţiile catolice internaţionale sunt întotdeauna stimulante şi poartă pecetea unei foarte mari varietăţi.

În fine, un dialog bogat şi promiţător a fost demult iniţiat cu diversele organisme europene şi internaţionale, îndeosebi cu Consiliul Europei, la Strasbourg, şi cu Unesco, la Paris.

Constatăm acest lucru zi de zi. O pastorală a culturii, întemeiată pe deschiderea spre celălalt, pe respectul valorilor şi pe unitatea credinţei, nu poate dispreţui punctele de trecere inevitabile pe care le constituie numeroasele manifestări ale culturilor contemporane. Neglijarea domeniului cultural ar însemna o abdicare spirituală câmp deschis, a cărei primă victimă va fi omul. Evanghelia inculturată are vocaţia de a duce culturile

către prfecţiune pornind de la capacitatea lor de deschidere la Cuvântul şi la mesajul lui Hristos. Fecundarea culturilor prin fermentul evanghelic înseamnă, în ultimă instanţă, umanizarea în mai mare măsură a valorilor culturale şi îmbogăţirea lor cu valori evanghelice.»

— Consiliul Pontifical al Culturii, aşa cum spuneţi, trebuie să-şi plece urechea la toţi oamenii acestui timp. Cred că aceste întâlniri ale bunăvoinţei presupun nişte relaţii personale strânse şi continue între credincioşi, oameni de ştiinţă şi artişti. Care sunt organele Curiei romane cu care Consiliul, a cărui responsabilitate o purtaţi, lucrează cel mai frecvent?

«Există, firește, nişte domenii de interes comun, puncte de reflecţie care duc la schimburi regulate. Dar aş cita în primul rând Congregaţia pentru Educaţia catolică, Consiliul Pontifical al Comunicaţiilor sociale, precum şi Comisia Pontificală pentru Bunurile culturale ale Bisericii. De altfel, pentru Sfântul-Părinte, întregul ansamblu al Curiei romane ar trebui să fie avut în vedere, iar acesta trebuie să considere cultura drept orizontul său de muncă obligatorie.

Ca să vă dau o idee mai exactă despre felul în care ne îndeplinim misiunea, aş vrea să parcurgem repede împreună cele 25 de pagini ale raportului detaliat pe care tocmai l-am remis Secretariatului de Stat privind activitatea Consiliului Pontifical al Culturii în cursul anului ce s-a scurs.

Prima iniţiativă, reuşită peste aşteptări, a fost aceea de a reuni la sediul dicasteriului, „palazzo San Calisto”, în inima Transteverului, cartierul popular şi pitoresc al Romei, cu colaborarea unui organism laic, liberal, bărbaţi şi femei, aleşi de comun acord între catolici şi laici. Pentru

a prezenta poetica credinţei în secolul morţii lui Dumnezeu, literatura şi catolicismul în secolul XX, poetul Mario Luzi a vorbit despre François Mauriac, Alfonso Berardinelli – despre Simone Weil, Elio Guerriero – despre Ignazio Silone, Giovanni Raboni – despre Paul Claudel, Eraldo Affinati – despre Georges Bernanos, Dacia Maraini

— Despre Pier Paolo Pasolini, Luca Doninelli – despre Charles Péguy, Andrea Merida – despre Tolkien şi Lewis, Patrizia Valduga – despre Clemente Rèbora, Smaranda Cosmin – despre Bazin şi despre Michaux, Elisabetta Rasy

— Despre Cristina Campo, Jacqueline Risset – despre Georges Bataille, şi Serghei Averincev – despre Viaceslav Ivanov. În acest fel, între credincioşi şi non-credincioşi din lumea culturii, s-a manifestat o comună luare la cunoştinţă a acestui extraordinar paradox: secolul trecut, considerat ca secol al morţii lui Dumnezeu, a fost, dimpotrivă, secolul unei mari intensităţi cristologice, în opinia romancierului Mario Pomilio, în care înşişi scriitorii noncredincioşi nu s-au prea preocupat niciodată de Dumnezeu. Adunate într-un volum care se bucură de un real succes, aceste reflecţii au fost reluate şi extinse într-o nouă întâlnire care s-a desfăşurat – fapt semnificativ – la Casa de literatură a oraşului Roma.

În martie am organizat la mănăstirea benedictină de la Monte Febe, apoi la tânăra Universitate Catolică din Africa Centrală la Yaoundé, o întâlnire *pentru o cultură creştină a păcit*, în acest continent în care şaisprezece ţări sunt încă implicate în conflicte la care participă şi „copii-soldaţi”.

La Roma, cu Institutul Pontifical de muzică sacră, am declanşat nişte zile de studiu privind „*vocile Patimilor*”. Tot la Roma, de astă dată la Universitatea pontificală Urbaniană, în colaborare cu Institutul superior de studii

ale non-credinţei, ale religiilor şi ale culturiilor, am abordat în această universitate misionară, cu dascălii şi studenţii ei provenind din lumea întreagă, şi îndeosebi din Africa, din Asia şi din America latină, imensa problemă a unui nou umanism pentru un nou mileniu.

Apoi a fost Jubileul oamenilor de ştiinţă, cu o conferinţă internaţională despre căutarea de către om a adevărului în toate domeniile cunoaşterii, filosofie şi teologie, ştiinţe umane şi ştiinţe sociale, ştiinţe ale naturii şi ştiinţe ale vieţii.

În Franţa, Consiliul Pontifical al Culturii a iniţiat în cadrul unic al centrului european de artă şi de civilizaţie medievală de la Conques – în legătură cu anul patrimoniului cultural al Consiliului Europei de la Strasbourg – un congres internaţional privind „Abaţii şi mănăstiri la rădăcinile Europei”.»

2 – Identitate şi creativitate: un dinamism pentru al treilea mileniu

«Împreună cu Congregaţia pentru Educaţia catolică, vicariatul Romei şi dicasteriul universităţilor şi al cercetărilor ştiinţifice şi tehnologice, am pregătit Jubileul 118

universităţilor pe tema *„universitatea pentru un nou* umanismăpoi, cu Consiliul Pontifical al Comunicaţiilor sociale, Filmoteca vaticană, publicaţia *Revue du Cinéma* şi Facultatea de ştiinţe ale comunicării sociale, am întrunit un Congres internaţional de studii despre Ioan Paul al II-lea şi cinematograful: un itinerar de credinţă şi cultură, de artă şi comunicare. În acelaşi timp, Consiliul Pontifical al Culturii a sprijinit festivalul „Al. Treilea Mileniu”, festivalul de Paşti 2000, cu opera *Jongler de Notredame* de Jules Massenet, pentru redeschiderea teatrului de Operă din Roma; o zi de studii pe tema *„Cultură, educaţie şi*

formaţie” la Centrul cultural Saint-Louis din Franţa, o expoziţie cuprinzând 50 de tablouri din 50 de ţări pe tema „*Al. Treilea Mileniu, figuri ale viitorului*”, cu asociaţia „*Charité* politiqueun concert de orgă în bazilica Sainte-Marie-des-Anges pentru investirea noilor membri ai *Insigne Académie des Beaux-arts et les lettres des virtuoses du Panthéon*; premiul Robert Bresson atribuit în cadrul celei de-a 57-a ediţii a *mostrei* de cinema de la Veneţia; cantata pentru noaptea de Crăciun de Nicola Porpora în bazilica celor Doisprezece Apostoli.

De altfel, au fost multe intervenţii ale mele, de diferite feluri, dintre care cea mai notabilă, la Roma, a fost fără îndoială cea prilejuită de al 4-lea centenar al lui Giordano Bruno, ocazie pentru a trage concluzii privind un act tragic, arderea pe rug, care a întunecat pentru mult timp memoria Bisericii şi pentru care noi am făcut act de căinţă în anul Marelui Jubileu.

În Ucraina, am avut privilegiul de a-i întâlni pe toţi episcopii, atât pe cei greco-catolici cât şi pe cei de rit latin, de a deschide Congresul despre „*Creştinism la izvoarele civilizaţiei europene*”, şi de a susţine o conferinţă în faţa celor 23 de Rectori de universităţi din toate ţările, precum şi la sediul prestigios al Academiei Mohilana. Şi în Polonia, la Universitatea Catolică de la Ljubljana, am deschis congresul european cu tema „*Sacru şi cultură*. *Rădăcinile creştine ale viitorului*.

Două colocvii mi-au dat prilejul să am o intervenţie la Paris, la Fundaţia Singer-Polignac, despre întâlnirea budismului cu occidentul de la Henri de Lubac încoace şi, la Palais du Luxembourg, sediu la Senatului Republicii, despre *Raţiuni şi Sfântul-Scaun în secolul XX*!

La Sankt-Petersburg, am conferenţiat atât la universitatea de stat cât şi la universitatea de discipline

clasice şi de ştiinţe sociale despre educaţia de mâine şi noul umanism pentru noul mileniu.

În Sicilia, m-am dus să primesc Premiul Empedocle. La Lisabona, am prezentat la universitatea catolică traducerea portugheză a actelor simpozionului organizat de Consiliul Pontifical al Culturii, la cererea Sfântului-Părinte, despre „*Hristos sursă de o* nouă *cultură pentru noul mileniu*”, traducere care se adaugă la ediţiile italiană, engleză, spaniolă şi rusă. Şi, în fine, la invitaţia ministrului turc al culturii, am prezidat la Istanbul festivităţile în onoarea papei Ioan al XXIII-lea, după beatificarea acestuia de către actualul lui succesor, Ioan Paul al II-lea.

Aşa cum vedeţi, intervenţiile Consiliului Pontifical al Culturii sunt pe cât de variate pe atât de numeroase, atât în interiorul cât şi în afara Bisericii, conform legământului Sfântului-Părinte. De altfel, Ioan Paul al II-lea a creat, la 6 noiembrie 1995, Consiliul de coordonare al Academiilor pontificale, pe care îl prezidez, pentru a promova contribuţia lor conjugată la umanismul creştin. Şi a creat de asemenea un „Premiu anual al Academiilor”, decernat în cursul unei şedinţe solemne comune la Vatican, pentru a susţine talentele şi iniţiativele promiţătoare pentru umanismul creştin, expresiile sale teologice, filosofice şi artistice. Cel mai recent beneficiar al acestui premiu de 60 de milioane de lire a fost Asociaţia „Prietenii Muzicii de la Lanciano”, la a 30-a aniversare a acţiunii lor în favoarea tinerilor muzicieni din ţările sărace.»

3 – Moştenirea conciliului

— Pe planul organizării interne a Curiei, se pare că acest Consiliu Pontifical al Culturii este mai degrabă un organ de consultare decât de decizie propriu-zisă?

«Exact aşa stau lucrurile. Într-adevăr, este vorba despre un organ de consiliere şi nu de guvernare. Ioan

Paul al II-lea mi-a repetat acest lucru de nenumărate ori: şi pentru mine este necesar, dar şi important pentru ministeriatul meu! Putem să-l asemănăm mai degrabă cu un organ de reflecţie, de consultare, decât de decizie. Într-un fel, se apropie de un laborator de idei şi de o platformă de scrutare a societăţilor contemporane. Această modalitate de funcţionare îşi ocupă locul în reorganizarea Curiei romane dorită de Părinţii conciliari de la Vatican II. Încă din luna august 1964, Paul al VI-lea, în enciclica *Ecclesiam suam*, afirma: Biserica catolică trebuie *„să intre în dialog cu lumea în care trăieşte"*. Cine spune dialog şi mesaj, spune de asemenea mijloace de comunicare. Diversele consilii pontificale create de atunci sunt destinate să împlinească acest rol de ascultare şi de dialog cu culturile. Îndrăznind o comparaţie tehnologică, am spune că aceste consilii sunt pentru Biserică ceea ce antenele radio-telescoapelor sunt pentru astrofizică. Pentru a face operaţional acest demers de deschidere, Paul al VI-lea a dat publicităţii constituţia apostolică *Regimini ecclesiae*, la 15 august 1967. Acest text important a lansat dinamica reformei Curiei, în deplină înrudire de spirit cu învăţătura conciliului Vatican II, pentru care Biserica a fost încredinţată lui Petru şi colegiului apostolilor, şi nu doar guvernului episcopului Romei. Acest document din 1967 avansa două noţiuni determinante: coerenţa şi colegialitatea. Constituţia apostolică *Pastor bonus* a lui Ioan Paul al II-lea, din 28 iunie 1988, a accentuat această orientare în dimensiunea sa pastorală. Acest text consacră astfel două articole reuniunii cardinalilor şefi ai unor dicastere şi consistoriului plenar al tuturor cardinalilor în jurul papei, pentru chestiunile cele mai importante de ordin general (articolele 22 – 23). Să notăm faptul că articolele următoare sunt consacrate Consiliului

cardinalilor pentru studierea problemelor de organizare şi de ordin economic ale Sfântului-Scaun (24 – 25), raporturilor cu Bisericile locale (26 – 27), vizitelor *ad limita* ale tuturor episcopilor Bisericii (28 – 32) şi caracterului pastoral al activităţii Curiei romane (33 – 35). În anexă este dezvoltată semnificaţia pastorală a vizitei *ad lumina apostolorum* a episcopilor. Pe de altă parte, aceştia se reunesc la intervale regulate în sinoade ordinare, iar Ioan Paul al II-lea a înmulţit sinoadele continentale extraordinare: două pentru Europa şi câte unul pentru fiecare continent. În acelaşi timp, cardinalii Curiei se întrunesc în mod regulat în reuniunile plenare ale dicasterelor, a căror însărcinare colegială o au, în jurul unuia dintre ei, prefect de congregaţie sau preşedinte de consiliu pontifical.

Să reamintim coerenţa dorită în primul rând: mai puţină povară birocratică într-o Curie aflată în serviciul tuturor, a Bisericilor locale şi a episcopilor lor, în uniune cu succesorul lui Petru. Apoi colegialitatea: aceea a cardinalilor, simbol al comuniunii spirituale a consilierilor direcţi ai papei. Consiliul cardinal constituie un fel de consiliu privat în serviciul episcopului Romei. Această evoluţie instituţională include domeniul spiritual. Ceea ce trebuie neapărat reţinut, este strânsa corelare dintre aceste orientări reformiste şi convingerea dezvoltată de Ioan Paul al II-lea pentru care aplicarea orientărilor conciliului Vatican II depinde într-o măsură de funcţionarea eficientă a structurilor de decizie în Biserică. Consiliul Pontifical al Culturii este una dintre expresiile instituţionale ale acţiunii pastorale desfăşurată în sânul culturilor, atât de mult dorită de Părinţii conciliari.»

— Acest eveniment, din 1982, a fost precedat de alte tentative ulterioare Conciliului?

«Desigur! La 9 aprilie 1965, atunci când conciliul încă nu se încheiase, *Osservatore romano* îşi informa cititorii despre înfiinţarea unui secretariat pontifical pentru dialogul cu non-credincioşii. Ne este greu acum să apreciem incredibila noutate pe care a constituit-o această decizie. Prezidat mai întâi de cardinalul Franz König, pe atunci arhiepiscop de Viena, acest nou organism s-a înconjurat de experţi reputaţi precum Părinţii Henri de Lubac şi Jean Danielou. Acest centru de studii privind ateismul, expresiile sale culturale şi consecinţele sale antropologice a fost rapid dotat cu un buletin de informaţii, apoi cu o echipă internaţională de consultanţi, în octombrie 1968, în contextul socio-cultural pe care-l cunoaştem, acesta a publicat un text esenţial despre dialogul necesar cu non-credincioşii, un fel de manifest spiritual, prin care Biserica îşi arăta voinţa de deschidere faţă de toate valorile autentic umane. În fine, la 27 iunie 1980, ca urmare a demisiei cardinalului König pe motiv de vârstă, papa Ioan Paul al II-lea mi-a încredinţat conducerea acestui organism, pe când eram încă episcop auxiliar de Paris şi rector al Institutului Catolic al aceluiaşi oraş. Astfel, din 1982, am prezidat două organisme romane: secretariatul pentru dialogul cu non-credincioşii şi Consiliul Pontifical al Culturii. La 25 martie 1993, aceste două instituţii au fost topite într-una singură. Câteva săptămâni mai târziu, Suveranul Pontif îi numea pe membrii permanenţi ai acestui nou Consiliu Pontifical al Culturii, printre care cardinalul Joseph Ratzinger, prefect al congregaţiei pentru doctrina credinţei, Carlo-Maria Martini, cardinal arhiepiscop de Milano, cardinalul Jean-Marie Lustiger, arhiepiscop de Paris, cardinalul Joseph Glemp, arhiepiscop de Varşovia, cardinalul Tumi, arhiepiscop de Douala, cardinalul Francis Law, arhiepiscop

de Boston. Era un mod limpede de a manifesta, încă de la pornire, dorinţa de universalitate în colegialitate şi în diversitatea culturilor.

Scrisoarea de fuziune indică faptul că noul Consiliu Pontifical al Culturii are datoria de a-şi alătura în activitatea sa finalităţile celor două precedente decastere, pentru a propune lumii de azi o întâlnire fecundă a culturilor cu Evanghelia şi cu Persoana lui Hristos. Este în aceasta o preocupare majoră a lui Ioan Paul al II-lea care trebuie să conducă la redescoperirea sensului veritabil al Bisericii misionare. Pe de altă parte, pastorala culturii deschide spaţii de dialog, îndeosebi pe terenul filosofic, în confruntarea respectuoasă dintre credincioşi şi agnostici, în ce mă priveşte, eu conduc acest program de acţiune cu convingerea poetului Pierre Emmanuel: *Ateismul este iarna lumii, credinţa este primăvara ei*".»

— În cele din urmă, pentru dumneavoastră, care sunt marile contribuţii ale conciliului Vatican II în materie de pastorală a culturii? Consideraţi că, în conformitate cu acest moment, totul a fost pus în aplicare? Mai rămâne mult de făcut?

«Sunt convins de asta: rămâne de înfăptuit un efort considerabil. Dar aş vrea să spun, în prealabil, că orientarea dată de conciliu nu porneşte de la zero, ci se sprijină pe învăţătura papilor care l-au precedat, de la Léon al XIII-lea până la Pius al XII-lea, şi că, în domeniul doctrinei, conciliul recapitulează tradiţia vie a Bisericii. În aval, pontificatele succesive ale lui Paul al VI-lea, apoi cel al lui Ioan Paul al II-lea au permis realizarea şi aprofundarea orientărilor conciliare. În opinia mea, pastorala culturii este una dintre manifestările eclesiale majore ale epocii noastre. Şi actualul papă este omul prin care proiectele şi aspiraţiile de dialog cultural au fost

concretizate într-o imensă proporţie. Să ne amintim de frumoasa şi promiţătoarea manifestare *Journée d'Assisi* din 1986! Cine ar fi putut să afirme, doar cu treizeci de ani în urmă, că un papă va reuşi să adune în jurul său, în rugăciunea pentru pace, reprezentanţi ai religiilor din lumea întreagă? Vedem în aceasta un semn al timpului. Graţie lui Dumnezeu şi prin bunăvoinţa unor oameni, este momentul dialogurilor interculturale şi interreligioase, care merg mână în mână, în ciuda dificultăţilor inevitabile.

Dar adeseori e mai dificil să vorbim cu anumiţi reprezentanţi ai unor curente intelectuale apropiate de agnosticism decât cu fraţii noştri proveniţi din tradiţii spirituale diferite de ale noastre. Chateaubriand, în ale sale *Mémoires d'Outre-Tombe*, avea sentimentul că scrie ca un cetăţean roman la prăbuşirea Imperiului, asediat de invadatorii barbari. Asăzi, unii se întreabă dacă indiferenţa religioasă şi revenirea în forţă, sub o mască seducătoare, a ideologiilor neo-păgâne, nu ar constitui semnul unei noi invazii culturale a unor valori contrare Evangheliei. Credincioşii ar trebui să-i aprecieze amploarea. Bisrica secolelor patristice a reuşit să penetreze aluatul social şi cultural al lumii romane. Acesta a fost preţul cu care credinţa creştină a transformat, însufleţit, transfigurat această civilizaţie a Antichităţii, care a dat umanităţii câteva dintre cele mai frumoase capodopere ale sale. Prin urmare, viitorul aparţine speranţei. Inspirat din elanul insuflat la conciliul Vatican II, Consiliul Pontifical al Culturii, împreună cu conferinţele episcopale, lucrează pentru ca fiecare să fie capabil să înţeleagă minunile lui Dumnezeu în limba sa şi în cultura sa, ca să devină mesagerul lor. Acesta este miracolul, săvârşit de Spiritul Sfânt, taina Rusaliilor mereu vie şi activă în Biserica

născută din el[50].

În fond, mai degrabă decât în faţa unor ameninţări, aş zice că ne aflăm în faţa unui anumit număr de provocări, printre care cea mai mare este aceea care ţine de om. Nu există bogăţie culturală mai mare decât persoana umană. Consider că pluralismul cultural nu constituie o valoare în sine, ci o posibilitate de valorificare a tuturor bogăţiilor umane. Din acest punct de vedere, privirea antropologică îndreptată asupra omului de către nihilismul ateu este sursă de suferinţă şi de divizare. Atunci când onorează demnitatea umană, pluralitatea culturilor, dimpotrivă, constituie o adevărată bogăţie. Juxtapunerea unor civilizaţii ruinătoare nu va constitui niciodată o veritabilă civilizaţie. Doar o viziune plină de adevăr şi iubire dă mărturie de frumuseţea existenţei şi de măreţia persoanei. Inima culturii evanghelice, aceasta este privirea plină de iubire care transformă indivizii în persoane şi societăţile în familii umane. Atunci când viaţa nu mai este considerată ca un dar al lui Dumnezeu pe care trebuie să-l respectăm, şi atunci când cultura nu mai este însufleţită de o concepţie transcendentă a lumii şi a omului, acestea dispar încetul cu încetul. Negarea infinitului naturii noastre are drept consecinţă sfârşitul culturii.

Ştim, ca şi Paul Valéry, că toate civilizaţiile noastre simt muritoare. Cultura creştină, înainte de a fi un sistem de civilizaţie, rămâne un proiect de convertire a moravurilor şi o promisiune de speranţă ancorată în mesajul Beatitudinilor evanghelice. În acest sens, este corect să afirmăm că cultura creştină nu este altceva decât căutarea Dumnezeului Revelaţiei, şi prin aceasta,

50 Cf. FA 2, 6. 126

formidabila aventură a sfinţeniei. Pentru un creştin, a trăi în cultura sa înseamnă a tinde către asemănarea cu Hristos, a-şi purta privirea de iubire deasupra tuturor realităţilor omeneşti pentru a le transforma în lumina mesajului său mântuitor şi sanctificator. Aceasta înseamnă a propune timpului nostru o armătură de valori fondate pe mesajul Beatitudinilor, care să permită fiecărei persoane să se vadă recunoscută în privirea celuilalt şi integrată în frăţietate grupului social de care aparţine.»

— Noţiunea de sfinţenie vi se pare totuşi corect percepută astăzi?

«Fraţii noştri, sfinţii, aceşti prieteni ai lui Dumnezeu care ne precedă în imensul cortegiu al Poporului lui Dumnezeu, sunt nişte faruri care ne luminează drumul spiritual. Fără ei, calea ar fi mai întunecată. Martori vii, în carnea şi în sufletul lor, ai Iubirii nemărginite a Creatorului, aceştia ne invită, în comuniunea Bisericii, să-i urmăm zi de zi. Timpul nostru are o abordare prea îndepărtată a sfinţeniei. Cu toate acestea, conciliul Vatican II a arătat bine: toţi credincioşii, şi nu doar o elită redusă, sunt chemaţi la sfinţenie. Într-un fel, a trăi din sfinţenia lui Dumnezeu înseamnă a deschide o breşă în condiţia noastră umană pentru a ne apropia de El. Cultura creştină este aceea prin care omul, cu ajutorul Cerului, schimbă existenţa sa vremelnică în făgăduinţă de viaţă veşnică. Sfinţenia, care se exprimă în numeroase modalităţi spirituale, face posibilă întâlnirea dintre natura universală şi natura contingenţă, transfigurarea omului prizonier al propriilor egoisme în omul nou, eliberat de egocentrismul său. O cultură întemeiată pe credinţa în Dumnezeu este un act de credinţă în fiinţa umană. De la robia inimi la libertatea copiilor lui Dumnezeu, de la dezbinarea culturală la unitatea adevărului, cultura creştină trece de

la egoismul său la caritate, de la sentimentul propriului sfârşit la eternitate, de la această lume la Părinţii din ceruri. Această cultură, întemeiată pe mărturisirea Evangheliei, aduce un surplus de suflet, de vreme ce ea îi redă omului rănit imaginea lui Dumnezeu pe care Cuvântul său creator a săpat-o în noi. Omul nu este niciodată om decât în măsura în care îmbrăţişează dorinţa de Dumnezeu. O cultură autentică deschide pentru fiecare fiinţă umană perspective ale veşniciei, pe urma lui Hristos a cărui Cruce ne conduce către bucurie. În profunzimile sale, o cultură autentic creştină este un strigăt de bucurie ce răsună în dimineaţa de Paşte.»

CAPITOLUL VI

Proba faptelor

1 – Evanghelizarea culturilor şi inculturaţia credinţei

9

— Evanghelizarea culturilor şi inculturaţia credinţei sunt cele două lozinci ale activităţii dumneavoastră pastorale. Ele exprimă preocuparea pentru dialog şi înţelegere pe care Biserica o pune ca miză decisivă în zorii noului mileniu. Am afirmat aceasta: orice distanţă voită între credinţă şi cultură comportă un risc pentru demnitatea omului. Cu toate acestea, părţi întregi ale societăţii rămân surde la chemarea Evangheliei. O fi acest lucru din lipsă de atenţie sau o consecinţă a filosofiilor suspiciunii? Oare creştinii ştiu să-şi prezinte în mod corect poziţiile?

«Mai întâi, se cuvine să facem distincţie între ţările de veche creştinătate şi zonele de misiune, în care Bisericile sunt implantate de curând şi unde credinţa, aşa cum marea acoperă nisipul de pe o plajă, a venit să scalde nişte culturi marcate de vechi tradiţii religioase. Pe de altă parte, o pastorală a culturii deschisă sensibilităţilor

contemporane n-ar putea să piardă din vedere însuşi fundamentul inculturaţiei care este întruparea lui Dumnezeu în Iisus-Hristos. De vreme ce Dumnezeu a încheiat cu noi un legământ în istorie, Biserica nu poate decât să intre în dialog cu culturile pentru a transmite mesajul lui Hristos tuturor oamenilor. Credinţa creştină se înscrie mereu în termeni culturali. Unii fac apel câteodată la o Evanghelie „pură" sau „absolută". Dar Evanghelia a fost inculturată, chiar de la început, în tradiţia ebraică, apoi în cea a lumii greco-romane, înainte de a fi în aceea a Occidentului latin. De aici, necesitatea dialogului intercultural. În acest sens, inculturaţia înseamnă traducerea adevărului veşnic al lui Hristos în diferitele culturi.

Această inculturaţie a Evangheliei în fidelitatea faţă de credinţa Bisericii trebuie să fie propusă cu respectarea absolută a personalităţii umane. Acest demers se bazează pe antropologia creştină, şi una dintre traducerile sale contemporane îl reprezintă personalismul, de la Max Scheler la Emmanuel Mounier, şi unul şi celălalt bine cunoscuţi de tânărul filosof Karol Wojtyła. Dar este nevoie să precizăm că, aşa cum domnul Jourdain făcea proză fără să ştie acest lucru, inculturaţia nu este o invenţie a Bisericii contemporane, ci conştientizarea unui mod de acţiune divin. O aflăm în toate etapele istoriei mântuirii, de la legământul cu Noe1 la cel cu Moise[5152], de la profeţiile lui Isaia[53] la plângerile lui Ieremia[54], de la vestirea profetică a lui Ioan Botezătorul la dialogul intercultural al

51 Fc 6- 8.
52 Iş 3-4.
53 Is 20.
54 /r 15- 16. 130

lui Pavel în faţa areopagurilor din vremea sa. Credinţa în Iisus-Hristos transcende condiţionările culturale ale grupurilor sociale. Ea este oferită tuturor, tuturor categoriilor culturale, aşa cum Domnul s-a oferit pentru mântuirea întregii umanităţi. Inculturaţia credinţei şi evanghelizarea culturilor permit inserţia mesajului evanghelic în diversele societăţi de-a lungul istoriei. Inculturaţia este prin esenţă o faptă Bisericească: întâlnirea dintre veşnicia lui Hristos şi contingentul lumii. Această faptă prelungeşte întruparea lui Dumnezeu în Iisus din Nazaret, venirea lui Dumnezeu în carnea noastră, fragilă argilă pe care Creatorul o modelează după Asemănarea sa. *„Creştine, să devii ceea ce eşti”*, spunea sfântul papă Grigore cel Mare: copii ai Tatălui ceresc şi fraţi ai lui Hristos. Făcând aceasta, credinţa Bisericii devine de asemenea patrimoniu cultural al umanităţii. Inculturaţia deschide pentru culturi calea umanizării, permiţând accesul fiecăreia la Cuvântul lui Dumnezeu şi la harul lui Hristos, prezent în sacramente. Ea rămâne formidabila aventură eclesială, care deschide realităţile intramondane la transcendenţă.

Acelaşi lucru este valabil şi pentru evanghelizarea culturilor. Dacă societăţile creştine dau mărturie în mod admirabil de încrederea pe care omul o acordă iubirii şi făgăduielilor lui Dumnezeu, orice cultură, în sânul căreia germinează seva evanghelică, uneşte şi îmbogăţeşte omul. Evanghelia umanizează sfinţind şi sfinţeşte umanizând. Aceasta este raţiunea pentru care cultura constituie o miză esenţială în noua evanghelizare pe care Sfântul-Părinte o invocă prin legămintele sale şi, pe urma sa, cei care au responsabilitate morală. Noţiunea de pastorală a culturii a devenit tot mai prezentă în învăţătura oficială a Bisericii, de vreo treizeci de ani. Este vorba totuşi de o pastorală

multiformă, suplă, pe deplin favorabilă dialogului şi confruntării de idei, respectuoasă faţă de persoane credincioase tradiţiei vii a catolicismului, dar ostilă, din motive de vigilenţă, faţă de orice încercare de sincretism reductor. Pastorală a ştiinţei, a tehnologiei, a comunicaţiilor, a artelor, a îndeletnicirilor, a sportului, nimic din ce aparţine genului uman nu scapă preocupărilor Bisericii. Cultura creştină, conciliind proiecte terestre şi aspiraţii metafizice, cetate a lui Dumnezeu şi cetate a oamenilor, actualizează făgăduinţa de fericire adresată tuturor semenilor noştri întru Iisus-Hristos. În această viziune, concepţia privind drepturile omului, aşa cum a fost dezvoltată de gândirea contemporană, drepturi inalienabile ce exprimă valoarea infinită şi neîngrădită a fiinţei omeneşti, îşi află în viziunea iudeo-creştină a omului, creat după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, principiul fundamental cel mai sigur şi furnizează pastoralei culturii un remarcabil punct de implementare.»

2 – De la cultura *adveniente* la culturile secularizate

— Eu sunt frapat de răsturnarea pe care o resimte azi Creştinismul, mai ales din punctul de vedere al repartiţiei credincioşilor pe cele cinci continente. Avem impresia că o nouă hartă geografică a credinţei se desenează sub ochii noştri. Această noutate interpelează. Mă gândesc îndeosebi la trei elemente importante: vitalitatea tinerelor Biserici din Africa, numărul covârşitor al catolicilor în America latină şi imensul continent asiatic încă foarte impermeabil la credinţa creştină. Ar trebui să adaug situaţia din Orientul Apropiat, unde prezenţa creştinilor a scăzut considerabil de două decenii. Cum interpretaţi aceste date noi?

«Mai întâi se impune o constatare. Astăzi este mai greu să faci o inculturaţie serioasă în ţările de veche

tradiţie creştină decât în sânul popoarelor care tocmai au descoperit Bunavestire a lui Hristos. Poate că este vorba atât de societăţi cât şi de persoane, neofiţii trăind mai intens radicalitatea evanghelică! Pentru mine, cheia problemei occidentale este următoarea: Evanghelia trebuie să redevină pentru fiecare dintre noi ceea ce este: o veste bună.

În mod efectiv, aşa cum aţi subliniat, repartiţia creştinilor în lume suferă în zilele noastre schimbări importante. De acum înainte, majoritatea catolicilor sunt americani. Brazilia a devenit prima ţară catolică din lume. Este interesant de observat originea geografică a episcopilor din conciliul Vatican II în raport cu conciliul Vatican I. în ce-l priveşte pe cel din urmă, ţinut în 1870, dintre cei 750 de episcopi prezenţi, 70% erau de origine europeană. În 1962, atunci când Ioan al XXIII-lea a convocat noul conciliu, proporţia episcopilor europeni scăzuse la 36% din total; peste 6 din 10 erau originari din alte continente: 31% din America, 21% din Asia şi din Oceania, şi 10% din Africa. Secolul XX a cunoscut deci o veritabilă deplasare a centrului de gravitate al creştinătăţii, de la emisfera nordică la emisfera sudică, de la Europa la naţiunile în curs de dezvoltare. În 1900, doi creştini din trei erau europeni. Astăzi, trei din cinci trăiesc în America şi în Africa. Continentul american singur numără 50% din catolicii din lumea întreagă. Aceeaşi situaţie este şi în privinţa organizaţiilor sacerdotale. De 25 de ani, Africa, America şi Asia au înregistrat o creştere de 400% a numărului preoţilor hirotonisiţi! La ora la care Europa şi America de Nord fac mutre în materie de vocaţii, este tonic să meditǎm la astfel de cifre. În Africa şi în Asia seminariştii sunt actualmente de şapte ori mai numeroşi decât preoţii! Iată ceea ce constituie o mare speranţă

pentru Biserica următoarelor decenii. În ce priveşte vârsta medie a clerului, în legătură cu care ţările de veche creştinătate se alarmează uneori, trebuie să se ştie că aceasta este de 48, 5 ani pentru America latină, de 45, 7 ani pentru continentul asiatic, faţă de 57, 5 – e drept – pentru întreaga Europă. Şi de 70 de ani pentru Franţa! Recentele sinoade speciale ale episcopilor au arătat acest lucru: Biserica face totul pentru a favoriza dialogul salutar între credinţă şi culturile milenare din Africa şi din Asia, în spiritul conciliului Vatican II.

Tocmai cu preţul deschiderii şi al colaborării între credincioşii şi actorii culturali din ţările noii creştinătăţi, Biserica va reuşi să vestească faptul că toate realităţile umane, atât cele individuale cât şi cele sociale, au fost eliberate de păcat de către Hristos. De capacitatea de adaptare a pastoralei depinde, în mare măsură, deschiderea culturilor umane la Evanghelie. Este o responsabilitate de anvergură. Căci este vorba de a lua în considerare, cu respect şi recunoştinţă, datele culturale pe care fiecare Biserică locală le întâlneşte. De vreme ce credinţa se înrădăcinează într-o cultură determinată, vestirea Evangheliei este o veritabilă întrupare culturală.

Cum să propui credinţa în lumina experienţelor actuale ale Bisericilor asiatice şi africane? Creştinii, pentru a face aceasta, iau în considerare patru parametri privind problemele prezente de inculturaţie: practicile religiozităţii populare, care, mijlocind un real discernământ, pot să contribuie la succesul integrării credinţei întru Hristos în culturile vii; dialogul cu credinţele non-creştine: punct esenţial al demersului eclesial, contribuind la o mai bună înţelegere a vieţii spirituale a celuilalt şi la întărirea respectului reciproc. Acest dialog izvorăşte din faptul că Spiritul Sfânt este universal prezent şi activ în lume şi că

El nu încetează să îndemne culturile să se deschidă adevărului şi binelui. În mod natural, acest dialog implică refuzul oricărui sincretism. Al treilea punct al demersului inculturator constă în cunoaşterea trecutului şi a actualităţii Bisericilor tinere. Aşa cum sfântul apostol Pavel a înfruntat areopagul din Atena, tinerele comunităţi creştine fac o lectură deseori novatoare şi originală a tradiţiilor culturale ancestrale. În fine, a patra axă de reflecţie rămâne cea a relaţiilor dintre Bisericile în curs de dezvoltare şi modernitate, dezbatere în centrul căreia găsim problema efectelor modernizării şi uniformizării valorilor şi comportamentelor. Tocmai cu aceste condiţii cultura este trăită în Biserică precum un spaţiu de dialog, iar inculturaţia, ca o deschidere la Evanghelie a inimii şi sufletului societăţilor, pe urmele conciliului Vatican II. Părintele Luzbetak, fostul meu colaborator, a arătat sensul antropologiei misionare a Bisericii, şi anume o acţiune evanghelizatoare bazată pe primatul Spiritului Sfânt dublată de o cunoaştere aprofundată a realităţilor culturale în care este anunţată Bunavestire1.»

— Aţi putea să ne propuneţi unul sau două exemple de astfel de noi teritorii de evanghelizare din lume?

«Primul domeniu geografic care-mi vine în minte este America centrală şi îndeosebi Guatemala. Biserica face eforturi să discearnă aici, ca şi în celelalte ţări latinoamericane, *„sămânţa Cuvântului”* în culturile precolumbiene, mai ales în cultura maya. Prin studierea izvoarelor orale şi scrise, păstori şi oameni de ştiinţă creştini cercetează cosmologia şi teogonia acestei civilizaţii antice. Aceste analize au permis reperarea unui sens al păcii şi al cordialităţii care contrastează cu cruzimea sacrificiilor umane instaurate după invazia aztecilor. De asemenea, discernem aici unele date cât se

poate de apropiate de o concepţie monoteistă a religiei: divinitate creatoare, trinitate, angelologie[5556]…

Al doilea exemplu: cel al Indiei. În această vastă ţară cu o civilizaţie plurimilenară, instanţele catolice se sprijină pe expresiile cotidiene ale culturilor populare, care sunt reflexul sufletului acestui popor: muzica, dansul, pictura, tot atâtea puncte de pornire pentru o vestire promiţătoare a Evangheliei, exprimată în liturghii însufleţite în care trupul, florile, parfumurile îşi au din plin locul lor.

Al treilea exemplu despre care aş vrea să vorbesc pe scurt este cel al Nigeriei. Acum câţiva ani, dioceza Issele-Uku, după un studiu minuţios al uzanţelor şi obiceiurilor ancestrale, a hotărât să introducă în liturghia creştină ceremoniile tradiţionale referitoare la titlurile de şefi ai comunităţilor săteşti şi la funeralii. Văd în această abordare respectuoasă şi deschisă a unor fenomene culturale poarta de acces pentru a însera plămada Beatitudinilor în inima culturilor non-creştine şi a profundelor zdruncinări ale vremurilor noastre.»

— Această evocare mă duce cu gândul la reuşitele diversificate şi incontestabile de inculturaţie pe întregul continent african. Mă gândesc mai ales la inserţia vieţii monastice creştine în sacrul african. Exemplul mănăstirii benedictine de la Keur-Moussa, în Senegal, ilustrează în mod deosebit cuvintele dumneavoastră: călugării compun aici şi tot aici înregistrează o muzică minunată, care pare a fi îmbinarea cântecului gregorian cu unele ritmuri

55 Părintele L. J. Luzbetak, The Church and cultures: New perspectives in missiological anthropology, New York, Orbis Books, 1988, p. 125 şi urm.

56 J. F. Garcia Bauer, Dios en la Evangelizacion de nuestras culturas, Guatemala, Sociedas de Geografia e Historia hispanoamericanas, 1988, p. 79 şi urm.

ancestrale. Iată o dovadă care probează modul de a se confesa şi de a-l celebra pe Iisus-Hristos în manieră africană! Dacă ne plasăm acum în cadrul societăţii occidentale, mizele şi metodele sunt cu certitudine diferite. Ţările evanghelizate pe vremuri suferă, în ce le priveşte, de o pierdere a sensului sacrului şi a transcendenţei divine. Un val de necredinţă, în sensul „absenţei oricărei adeziuni la o credinţă religioasă”, după cum nota cardinalul Garrone, a năvălit asupra Occidentului. Ce bilanţ aţi întocmi din consecinţele ateismului şi din indiferenţa religioasă în societatea noastră postmodernă? Mai ales, care sunt, în opinia dumneavoastră, perspectivele?

«De la bun început, aş vrea să vă spun cât este de mare bucuria mea, la fiecare întâlnire în Africa, de a participa la liturghii pline de vitalitate, atât la Keur-Moussa cât şi la Onitsha, Kinshasa sau Kigali. Ateismul, har Domnului, nu este african. De altfel, pur şi simplu, nu este omenesc! Pentru prima oară în istorie, unele state au înscris în legile lor respingerea oricărei tradiţii spirituale. Toate aceste regimuri – de la fosta Rusie sovietică la Cambodgia lui Pol-Pot, de la Albania închisă asupra ei însăşi la regimul de persecuţii de la Beijing – au în comun faptul de a fi vrut să edifice paradisul fără Dumnezeu şi de a fi ajuns să construiască infernul pentru om. Cea mai mare parte, slavă Domnului, au murit deja, sau sunt pe cale de dispariţie, ca toate totalitarismele înfăşurate în giulgiu sub ruinele sinistrei lor istorii. În ce priveşte cultura societăţii noastre postmoderne, Monseniorul Gérard Defois vorbeşte despre *„fisuri în globalitatea creştină”*. Şase trăsături pot caracteriza societatea noastră secularizată: importanţa unui individualism narcisiac şi fuzionai, prioritate a lui a avea asupra lui a fi, respingerea

principiului autorităţii, secularizarea politicului şi a eticului, criză a ideii de libertate, indiferenţă spirituală şi emergenţa unui iraţional neînfrânat. Înseamnă asta doar pentru atâta lucru că lumea noastră secularizată ar fi definitiv desacralizată? Nu cred! Şi decât să cedez ispitei pesimismului, mai degrabă voi încerca să arăt că, dimpotrivă, viitorul, care aparţine doar lui Dumnezeu, este al speranţei şi bucuriei. Creştinismul se află doar la începuturile sale.[57]

Mai întâi, este exact faptul că traversăm o criză profundă a identităţii creştine, marcată de un individualism al cărui punct final este cultul Eului, celebrat deja altă dată de Maurice Barrés. Acesta este stadiul ultim al unei culturi prizoniere a subiectivismului, în care omul, de-acum încolo închis Transcendenţei lui Dumnezeu, trăieşte în vremelnicia lui. Este triumful ego-ului la bursa de valori la modă. Cum adevărul a pălit în faţa tiraniei opiniei zilei, fundamentele eticii sociale s-au surpat în profitul unor satisfacţii immédiate în materie de consum şi de plăcere individuală, pe care o publicitate zgomotoasă le cultivă în mod sistematic, făcând apel la impulsurile cele mai incontrolabile şi cele mai fragile la om. Mai mult, indiferenţa în ce-l priveşte pe Dumnezeu merge mână-n mână cu un dezinteres al omului faţă de aproapele său în megapolele noastre dezumanizate. Trăim relaţia cu celălalt şi cu propria noastră persoană într-un chip fuzionai pe care lucrările unor psiho-terapeuţi precum Părintele Tony Anatrella l-au pus bine în lumină[58].

---

57 Mgr. G. Defois, Dans une société pluraliste et sécularisée. Discerner les nouveaux signes des temps, Pastoralia, 1991, p. 144-157.

58 Cf. T. Anatrella, Non à la société dépressive, Paris, Flammarion, 1993; La différence interdite, ibid., 1998; La liberté détruite, ibid., 2001.

Aceste condiţii fac cu certitudine dificil, dar nu imposibil, dialogul adevărat. Am evocat adineaori cazul marilor oraşe moderne. Chiar şi în inima junglelor urbane, Domnul continuă să-şi susţină robii. Dincolo de dificultăţile inerente unui mod de viaţă citadin uneori sufocant, viitorul aparţine inculturaţiei Evangheliei în cultura urbană. Reuşite promiţătoare apar în locuri unde nimeni nu le aştepta. Să ne gândim, de pildă, la implantarea în plin Paris, la doi paşi de primărie, a Fraternităţii monastice a Ierusalimului. Suntem cu toţii martori la aceasta: biserica Saint-Gervais este plină la fiecare slujbă. Să ne gândim de asemenea la formidabila operă de solidaritate şi de caritate desfăşurată de

Franciscani la New York, care trăiesc desculţi paradoxul evanghelic, chiar în inima cetăţii americane! Oamenii nu se înşală în această privinţă: ei îi primesc pe aceşti cucernici cu respect şi bunăvoinţă, căci ei constituie cu adevărat mărturiile unei iubiri care depăşeşte toate consideraţiile umane.

Aşa cum se exprima Pierre Emmanuel, cu certitudine, cultura noastră are obsesia *„urmăririi insistente a lui a avea”* în detrimentul lui a fi. Spre deosebire de culturile asiatice şi africane care au ştiut să conserve sensul sacrului şi al omului, America de Nord şi Europa occidentală secularizate trăiesc im materialism preponderent. Soljeniţîn l-a stigmatizat în celebrul său *Discurs de la Harvard* în faţa celor cinci mii de studenţi care se îngrămădeau să-l asculte, la 8 iunie 1978. În vreme ce expresiile culturale ale Orientului reflectă căutarea de către om a divinului, Occidentul îl abandonează pe om dorinţei sale de a deveni Dumnezeu. Fără îndoială că aici trebuie căutat motivul entuziasmului manifestat faţă de spiritualităţile orientale. Aşa cum sublinia generalul de

Gaulle: e greu să visezi în faţa unei curbe de creştere! Şi căutarea exacerbată a profitului nu a reuşit să facă să dispară în totalitate întrebările metafizice pe care şi le pune umanitatea. Printr-o mişcare imperceptibilă, am trecut, de la o secularizare atentă la adevăr, la un secularism atent la el însuşi. Cultul performanţei şi idolul productivităţii au dat naştere unui nou mod de relaţie în economie. Profitul a devenit propriul său servitor. Într-o implacabilă logică tehnicianã şi comercială, publicitatea constituie, în imaginarul său, creuzetul în care sunt elaborate visuri şi fantasme ale omului contemporan redus frecvent la stadiul de *„homo oeconomicus"*. Spune-mi ce cumperi, îţi voi spune cine[59]

eşti. O consecinţă directă a acestor practici este reificarea unor raporturi umane şi, uneori, a celor mai nobile sentimente, în primul rând a iubirii. Unii comercializează imagini ale femeii dezbgolite, ca obiect de poftă nemăsurată, pentru a vinde automobile sau parfumuri. Pe micile noastre ecrane, Eros pare să înfulece pe Agapè.

În această optică, ar trebui să reflectăm la locul imaginii în cultura contemporană. Invadatoare, multiformă, neîntreruptă, omniprezentă, ea constituie o miză importantă pentru pastorala culturii. Căci ea se substituie prea adesea efortului de analiză şi plăcerii lecturii. Mai mult, această imagine, în serviciul unor cauze mercantile sau de pură distracţie, vehiculează un nou limbaj, a cărui gramatică şi sintaxă sunt incitări latente la a consuma tot mai mult. De asemenea, îmi place să repet împreună cu Guigues le Chartreux că este necesar să cauţi

59 Cf. A. Soljeniţîn, L'erreur de l'Occident, Paris, Grasset, 1980, şi C. Marion, Qui a peur de Soljénitsyne ?, Paris, Fayard, 1980.

citind pentru a găsi meditând[60]. Încă ar trebui păstrat gustul pentru lectură şi meditaţie.»

— Tocmai asta este ceea ce eu numesc prin expresia: tentaţia occidentală pentru ideogramă!

«Absolut. Adaug că pentru numeroşi elevi adolescenţi faptul de a petrece ore în şir în faţa ecranelor de televizor şi a video-casetelor nu este lipsit de pericol. Căci mediocritatea şi vulgaritatea imaginilor domină prea frecvent programele, în defavoarea realităţilor lumii. Decât să ne lamentăm şi să dezaprobăm, avem ceva mai bine de făcut, să utilizăm talente şi tehnici pentru a propune frumosul. Noile tehnici audio-vizuale, chiar dacă nu pot înlocui „umanităţile", pot servi drept complement apreciabil în frecventarea autorilor clasici şi contemporani şi a unor opere care să pună în valoare spiritul uman.

Imaginea, aşa cum este ea, rămâne un suport extraordinar pentru difuzarea cunoştinţelor. Biserica invită femeile şi bărbaţii acestui timp să evanghelizeze şi domeniul audiovizualului. Crearea unor posturi de radio şi a unor canale de televiziune creştine în numeroase ţări dovedeşte cu siguranţă faptul că progresul tehnologic poate fi pus de asemenea în serviciul persoanei umane în respectarea demnităţii sale. Adaug că imaginea poate să concure perfect la transmiterea frumuseţii. Am nevoie, pentru a dovedi aceasta, de realizarea a numeroase CD-Romuri care să propună amatorilor de informatică multiple reproduceri ale unor opere de artă creştină.»

— Evocaţi în continuare chestiunea secularizării politicii şi a moralei. Care este percepţia dumneavoastră legată de acest fenomen?

---

60 Guiguies le Chartreux, Scala claustralium, P. L. 184,476 C, citat de Catéchisme de l'Eglise catholique, nr. 2654.

«Merge mână în mână cu criza ideii de libertate. Adevăr şi libertate, sau istoria unui divorţ. Ceea ce este pus din nou în cauză, este însuşi principiul unei referinţe globale şi coerente, atât în domeniul politic cât şi în cel etic. Este contestată nu numai originea divină a legii naturale sau a valorilor sociale, precum egalitatea, libertatea şi fraternitatea. Am asistat, impasibili, la victoria trecătoare a „dorinţei-rege”, adică a unei antropologii reductoare, în funcţie de care fiecare persoană nu cunoaşte alte coduri decât cele pe care şi le dăruieşte sieşi, şi alte criterii ale adevărului decât capacitatea de a-şi satisface dorinţele proprii. Dar, deja, oamenii acestui timp revin asupra acestui fapt şi o invincibilă speranţă apare la orizontul viitorului. Omenirea are nevoie de puncte de reper pentru a ajunge la fericire. Nu în anarhia dorinţelor şi egoismul impulsurilor putem să pretindem că trăim o existenţă plasată sub semnul bucuriei. Materialismul şi hedonismul sunt întotdeauna însoţite de cortegiul lor de tristeţe şi de decepţie. Dimpotrivă, lumina credinţei creştine luminează sensul vieţii şi locul omului în univers. Ar trebui să ne punem serioase întrebări despre adevăratele cauze ale relei-fiinţări contemporane. Aceasta este de fapt, nu atât efectul unei *„angoase de care est cuprinsă civilizaţia”* cum spunea Freud, ci mai degrabă al unei crize spirituale care atinge inima omului. O ştim bine: o perioadă dificilă nu înseamnă sfârşitul lumii. Istoria ne învaţă: momentele de criză debuşează, în general, în perioade fericite. În marşul peregrinant de-a lungul secolelor, credincioşii s-au poticnit adeseori. Unii au căzut, dar s-au ridicat graţie lui Dumnezeu, care nu conteneşte, aşa cum a promis Iisus, să ne însoţească în cotidian. Pare cel puţin dificil să observi prezentul şi să prevezi viitorul, continuând totuşi să negi moştenirea trecutului. Doar

regăsind forţa Evangheliei oamenii vor putea să redescopere sensul unei culturi plenare şi al unui umanism integral.

Să încercăm să înţelegem mai bine, dacă doriţi, evoluţia lumii occidentale. După „Luminile” secolului al XVIII-lea şi avatarurile Revoluţiei, laicismul celei de-a III-a Republici a vrut să emancipeze morala de religie. Rezultatul evident al acestei rupturi programate îl reprezintă fragmentarea consensului milenar edificat de cultura europeană, unde credinţa creştină culesese ce era mai bun din moştenirea culturală a Antichităţii greco-latine. Din întâlnirea dintre Revelaţia biblică şi raţiunea greacă s-au născut idealuri şi referinţe care au hrănit timp de două mii de ani bărbaţi şi femei profund ataşaţi de cultura lor, în deplină libertate.»

— Omul se defineşte mai întâi prin calitatea raporturilor sale cu semenii. Existenţa este de neconceput într-o izolare absolută. Cum să conciliezi, după părerea dumneavoastră, o viaţă fericită, fundamentată pe iubirea care înseamnă dăruire şi despărţire de sine pentru celălalt, cu replierea afectivă pe care o evocam adineaori?

«Trăim azi un amestec etic cu consecinţe nefaste: confuzia dintre bine şi rău şi asimilarea legalităţii cu moralitatea. Ceea ce este permis prin lege devine ceea ce este bun, se subînţelege pentru cei mai mulţi. Acest fapt rămâne inacceptabil pentru creştini. Adevărul nu se decretează prin majoritate. Eutanasia şi avortul sunt un rău, chiar legalizat. Pe de altă parte, confuzia actuală între bine şi rău şi ceea ce este legal autorizat dă naştere la o atomizare a societăţii, în care raporturile sociale sunt trăite sub forma unei juxtapuneri de interese particulare deseori antagonice.

Tot aşa, una dintre trăsăturile marcante ale culturii

actuale constă în respingerea oricărui principiu de autoritate. Pluralismul fărâmiţat respinge ideea unei autorităţi exterioare conştiinţei individuale: fiecare cu adevărul său. Adevărul este parcă privatizat şi nu mai este acceptat pentru conţinutul său intrinsec, ci pentru reacţiile pe care le provoacă. Şi aici, Biserica reafirmă, într-un spirit de înţelegere, că noţiunea de autoritate e inseparabilă, pentru creştini, de aceea de slujire. Dogmele catolice, exprimând conţinutul credinţei în Hristos, simt în serviciul vieţii spirituale a omului. Iisus nu a venit pentru a fi slujit ci pentru a sluji1. Noi creştinii, ucenicii săi, ne străduim să-l imităm punându-ne în slujba celor mai amărâţi din familia umană. Această noţiune de slujire merită toată atenţia noastră. Vom reda sensul culturii noastre valorificând relaţii umane bazate pe idealul slujirii luat în înţelesul evanghelic al termenului. Discursurile individualiste îl alienează pe om, în vreme ce angajarea pe Mr20, 28; *Mc* 10, 45.

drumul carităţii deschide perspective nebănuite. Slujirea omului în cultura sa înseamnă slujirea lui Dumnezeu care îi este începutul şi sfârşitul.

În lumea de azi, pierderea sensului maschează miza spirituală a aventurii umane. Ne izbim de un zid invizibil pe care noi înşine l-am construit: tristeţea de a fi convinşi de inexistenţa sau de îndepărtarea lui Dumnezeu. Credinţa creştină, dimpotrivă, dă certitudinea că viaţa nu poate fi redusă la o succesiune de momente care n-au nici semnificaţie nici direcţie. Universul musteşte de inteligenţă şi de frumuseţe. Nu un prezent orfan de trecut e cel care poate deschide un viitor de libertate pentru om, ci o cultură care este în acelaşi timp memorie şi proiect pentru copiii lui Dumnezeu, care suntem cu toţii, fără excepţie, iubiţi de Dumnezeu. Ea conduce la bucurie.»

— Anumiţi comentatori insistă asupra actualei dezagregări a legăturilor sociale şi, îndeosebi, asupra dezagregării familiei. Ce credeţi?

«Maeştrii suspiciunii au murit. Dar nihilismul nu ajunge să moară. Iar cortegiul de rele pe care-l antrenează este din nefericire prea lung! O societate este definită mai întâi prin concepţia pe care şi-o face despre viaţă şi măsurile pe care le ia pentru a o proteja. Leagăn tradiţional al vieţii, familia este astăzi ameninţată de cultura dominantă. Credinţa în Hristos impune principiul conform căruia umanitatea este o familie de familii şi că, în această calitate, toate fiinţele umane sunt fraţi. Această abordare a avut în istorie consecinţe pozitive şi universale, transculturale. Dacă ar dispărea simţul familiei, consecinţele ar fi de o gravitate fără seamăn. Căci unitatea familiei este reprezentată de iubire. Un copil nu devine un adult liber şi fericit decât prin privirea iubitoare pe care părinţii lui, tată şi mamă, i-o dăruiesc. Fără iubire, persoana oscilează în relaţii înnodate pe repere narcisiace. Avem nevoie de iubire pentru a deveni ceea ce vocaţia noastră de copii ai lui Dumnezeu ne invită să fim: fraţi întru umanitate ai Celui care a îmbrăcat condiţia noastră pentru ca noi să devenim asemănători Lui. Evanghelia este calea iubirii prin care genul uman se înalţă. Marca umanităţii noastre, acest dar pe care Dumnezeu ni-l revelă în fiece zi în ochii fraţilor noştri, înseamnă capacitatea de a ne deschide la misterul Iubirii sale. Dar, cum scria Monseniorul Defois: *„Occidentul e bolnav”*[61], subînţeles, de lipsă de iubire. Familia îl umanizează pe om şi cultura sa. Şi pastorala culturii, în spiritul conciliului Vatican II şi al tradiţiei vii a Biserici, este atentă la privirea oprită asupra

61 Mgr G. Defois, L'Occident en mal d'espoir, Paris, Fayard, 1982, p. 7.

familiei prin valorile dominante. Aici este vorba despre o provocare vitală pentru viitor.»

3 – Despre Beatitudini în lumea contemporană

— În secolul al XVII-lea, filosoful Spinoza punea deja următoarea întrebare: „Poţi fi moral fără să te raportezi la transcendenţa unei spiritualităţi, a unei teologii? „Credinţa, oficiată şi trăită în Biserică, incită la un răspuns negativ. Până la mijlocul secolului XX, moştenirea comună a culturii creştine continua să favorizeze o raportare la morala colectivă întemeiată pe mesajul evanghelic. Astăzi, credeţi că Beatitudinile au devenit nişte contra-valori ale societăţii înconjurătoare?

«Da, într-adevăr, într-un fel, asta au devenit. Trăim deseori reversul Beatitudinilor: preocupare de a poseda, punere pe primul plan a lui a avea, cult al formei fizice şi al frumuseţii fizice a trupului, exaltare a ego-ului etc.

Toate acestea arată în ce măsură rătăcirea antropologică şi incertitudinea morală merg mână-n mână. Sesizez încă două efecte îngrijorătoare ale acestei răsturnări: dezinteresul pentru o autentică mistică creştină şi privatizarea morţii. Primul punct este evident. De la teologia mistică am trecut la un misticism superficial şi, de la el, la un iraţional fără măsură. Al doilea fenomen merită de asemenea atenţia noastră. Moartea este ocultată din plin. Ea a devenit un tabu al postmodernităţii. Nu se mai moare acasă ci la spital, iar corpul defunctului, în loc să fie vegheat de apropiaţii săi, este predat unor specialişti care îl privează de acest moment de adevăr şi de iubire, banalizând această unică clipă care se estompează într-o muzică de ambianţă comercializată odată cu parfumurile sale. Asimilăm aceasta cu pierderea speranţei, pe care creştinismul o consideră o culme a dispoziţiilor spirituale. De vreme ce moartea pare a fi capătul a toate, de ce să

mai speri? Dar în credinţă noi mărturisim convingerea noastră în reînvierea trupului şi în viaţa veşnică. Iată o răatumare eliberatoare a disperării iscate de necredinţă. Moartea, învinsă de Hristos, n-ar putea să fie un obstacol în faţa bucuriei credinciosului. Nu este vorba despre o figură abstractă: Domnul a înviat cu adevărat. Exemplul sfinţilor ne ajută să măsurăm mai bine cu câtă bucurie şi cu câtă speranţă putem să concepem viaţa. Thérèse de Lisieux a scris următoarele, în noaptea de îndoială: „Nu regret că m-am lăsat pradă iubirii". Viitorul umanismului creştin trece prin reafirmarea culturală a faptului că moartea nu constituie un sfârşit definitiv al existenţei, ci o trecere a condiţiei noastre pământeşti şi limitate întru Gloria veşnică a lui Dumnezeu. Ca să o reformulăm printr-un ferpar familial: *„voi care aţi cunoscut-o şi iubit-o, aduceţi-vă aminte în rugăciunile voastre de... adormită în pacea Domnului. M-am întâlnit cu cei pe care i-am iubit şi-i aştept pe cei pe care-i iubesc*" (Bossuet).

O altă atitudine creştină şi-a diminuat intensitatea socială: iubirea pentru cei săraci şi pentru sărăcia evanghelică. Asupra acestui aspect, ar merita să definim cuvintele cu rigoare. Sărăcia, în sensul creştin al termenului, nu este mizeria materială. Prea multe ambiguităţi subzistă încă. Vizităm în fiecare zi persoane ce suferă de o sărăcie pe care lumea secularizată a transformat-o în mizerabilism. Şomaj, excludere socială, lipsa accesului la educaţie, tot atâţia parametri care transformă existenţa în traseul plin de obstacole al luptătorului! Occidentul creştin a îndreptat o privire valorizatoare asupra săracilor şi a sărăciei. Dar secolul XX i-a asimilat prea adeseori pe cei săraci cu cei excluşi, învinşii războiului economic la care se dedau firme multinaţionale şi naţiuni întregi. *„Îmbogăţiţi-vău* a spus,

efectiv, Guizot în secolul XIX. Într-un anumit fel, noi încă ne supunem cu fidelitate ordinului său. Consumul este activitatea integratoare care permite recunoaşterea şi admiterea în corpul social. În afara comerţului, nu există salvare! Uităm că, săracă sau bogată, şomeră sau responsabilă cu afacerile cetăţii, fiecare fiinţă umană rămâne de neînlocuit în ochii Domnului. Şi că, în această condiţie, sărăcia nu e o devalorizare a persoanei, de vreme ce ea a fost asumată de Hristos însuşi în iubire şi dreptate. Ea devine, în credinţă, cea mai frumoasă dovadă a intensităţii iubirii Tatălui pentru copiii lui. În Revelaţia biblică, săracul este mai întâi cel ce-şi pune viaţa în mâinile lui Dumnezeu. În Vechiul Testament, el are înfăţişarea omului pios, drept, cel ce rămâne credincios Legământului şi care nu se teme să intre în contradicţie cu valorile lumii păgâne. Una dintre figurile cele mai sugestive rămâne aceea a profetului Isaia: robul suferind, care-l vesteşte pe Iisus-Hristos[62]. Iisus s-a făcut sărac între săraci. Născut într-o iesle, a trăit toate formele de sărăcie relative nu la un context economic particular, ci inerente condiţiei noastre umane: sărăcie a simţurilor, a comportamentelor, a raţiunii, a voinţei şi mai întâi a capacităţii noastre de a iubi faţă de aceea a lui Dumnezeu! Din bogat cum era El, Hristosul s-a făcut cerşetor de iubire pe drumurile Galileei. El este etalonul celui cu inima stearpă, căruia El îi făgăduieşte bucuria totală2. Sărăcia evanghelică nu e o consimţire fatalistă în faţa mizeriei materiale sau afective. Dimpotrivă, e acceptarea încrezătoare a deznodământului condiţiei noastre în faţa lui Dumnezeu. Prin încrederea pe care o dă, că va căpăta totul de la Providenţă, prin detaşarea pe care o procură în

62 Is 41, 21-29; 52, 13-15; Mt 8, 17.20; Lc 22, 15.37;/« 1,29; ivi 8, 32; 26, 16; 1 Ptr 2, 22.

privinţa posedării bunurilor trecătoare, ea ne eliberează de egocentrismul nostru posesiv. În ceasul de pe urmă, cel cu inima stearpă, *anawim*-ul credinţei lui Israel, se deschide în faţa bogăţiei darului lui Dumnezeu.

„Învăţaţi-vă de la Mine, că sunt blând şi smerit cu inima" spune Iisus1. Imitarea lui Hristos în inima existenţelor noastre, adevărat izvor al spiritualităţii creştine, trece printr-o practicare concretă a iubirii faţă de ceilalţi şi prin acceptarea conştientă a sărăciei noastre comune. Domnul a spus ucenicilor săi: *„Deci, dacă voi, răi fiind, ştiţi să daţi daruri bune fiilor voştri, cu cât mai mult Tatăl vostru Cel din ceruri va da cele bune celor care cer de la El" 2*.

A redescoperi sensul sărăciei, aşa cum îl exprimă Beatitudinile, înseamnă de asemenea a intra pe acel *„mic drum"*, drag sfintei Tereza, al Pruncului Iisus. Dacă succesele mondene se obţin frecvent printr-o renunţare la sărăcia de sine, împărăţia lui Dumnezeu este deschisă[63]

pentru cele şi cei care renunţă la ei înşişi şi la onorurile trecătoare pentru a trăi din însăşi viaţa lui Hristos.

Lucrarea intitulată *„L'Imitation de Jésus-Christ"*, de Thomas a Kempis, din secolul al XV-lea, al doilea bestseller al istoriei creştinismului, imediat după Biblie, arată calea sărăciei inimii: *„Chiar dacă aş avea eu singur toate bunurile lumii, şi dacă aş profita de toate plăcerile care li se alătură, n-aş uita că toate acestea sunt vremelnice. Astfel, suflete al meu, tu nu poţi afla înflorire şi bucurie deplină decât în Dumnezeu, consolator al celor săraci şi refugiu al celor umili"*[64]. Aceste afirmaţii sunt de o acută

63 Mtl, 11.
148
64J Thomas a Kempis, L'Imitation de Jésus-Christ, nr. 16, 1.

actualitate. Ele arată culturii noastre întemeiată pe *a avea* că sărăcia Evangheliei este transfigurare a micimilor noastre în dăruire de sine liber consimţită prin lucrarea harului divin. Sfinţii au trăit din plin această sărăcie dusă până la eroism.»

— În ultima dumneavoastră lucrare evocaţi figura imensă a sfântului Frânesc de Assisi[65]. Acesta poate servi drept referinţă pentru lumea noastră contemporană şi în ce mod?

«Da, acel *Poverello*, prin forţa personalităţii sale, prin concreteţea angajamentului său de a-l urma gol pe Hristos gol, prin strălucirea sa poetică, iradiază o lumină care ne luminează tenebrele. Prin umanitatea sa deschisă harului, Francisc a devenit creator al unei noi culturi. Adaug faptul că adevărul cu care a trăit Evanghelia până la capătul vieţii sale pământeşti a aflat un punct culminant în artă. De la iesle până la bazilica franciscană, expresia artistică a sărăciei lui Francisc a marcat, în multiple feluri, cultura occidentală cu o frumuseţe impregnată de o blândeţe şi de o tandreţe fără egal.

Ceea ce este adevărat pentru acest sfânt este în aceeaşi măsură pentru toţi ceilalţi. E de-ajuns să parcurgem istoria cerştinismului ca să descoperim, pe firul secolelor, aceste femei şi aceşti bărbaţi, nenumăraţi, care prin faptul că au spus „da” lui Dumnezeu, au devenit tot atâtea întrupări vii ale Evangheliei în inima culturilor respective. Fiecare dintre aceştia, în felul lor, simt minunate expresii ale Beatitudinilor: Benedict de Nursie – prin renunţarea la mondenităţi, Bernard – prin umanitatea sa binevoitoare, Toma de Aquino – prin umilinţa inteligenţei sale, Benedict Labre – prin cea a trupului său,

65 Cardinal P. Poupard, Le Christianisme à l'aube du troisième millénaire, op. cit., p. 150.

Vincenţiu de Paul – prin slujirea celor aflaţi în mizerie, Francisc de Sales – prin slujirea sufletelor, micuţa Tereza – prin acceptarea suferinţei, şi atâţia şi atâţia alţii, pe care am vrut să-i evoc într-o carte apărută cu vreo douăzeci de ani în urmă[66].»

4 – Problema laicităţii

9

— Filosoful Guy Coq a scris, nv fără umor, că nu este sigur dacă Dumnezeu este împotriva laicităţii. De la „ralierea „Bisericii catolice la Republică, proclamată de cardinalul Lavigerie în numele papei Leon al XIII-lea la sfârşitul secolului XIX, după vreo sută de ani de certuri uneori violente, credincioşii recunosc legăturile existente între statul republican şi laicitate pe de o parte, şi, pe de altă parte, între morala evanghelică şi laicitate. În fond, instruirea civică a institutorilor lui Jules Ferry prezenta măcar un punct comun cu proclamaţiile oficiale ale

Magisteriului: acela de a voi să dea omului şi societăţii o armătură morală care să poată să menţină vii tradiţiile şi valorile civilizatoare, de altfel caracteristici ale gândirii moderne. Pentru legislator, ca şi pentru cler, sănătatea corpului social era în strânsă dependenţă de umanismul cultural care îl fundamenta şi îl legitima. Cler şi putere politică se înfruntau, nu pentru a şti care dintre acestea două ar suprima valorile comune, ci pentru a deveni unicul distribuitor al acestora în societate. Tocmai în acest context, ideea laicităţii s-a întrupat în gândirea occidentală. Ce semnifică acest termen de laicitate? Este oare o filosofie politică, o valoare etică, un statut juridic? Sau toate acestea la un loc? Ea apare mai întâi ca un

66 Cf. Cardnal P. Poupard, XLX-e siècle, siècle de grâce, Paris S. O. S., 1982.

sistem de regularizare a puterii instituţiilor publice în cadrul unui regim democratic. Laicitatea este un mod de a afirma autonomia socialului şi a politicului faţă de expresiile religioase ale unei civilizaţii. Ea a luat diverse înfăţişări în cursul ultimului secol. Franţa secolului XX i-a experimentat o modalitate particulară, mai precis, separarea Bisericii de Stat. Măsura legislativă din 1905, operă a lui Aristide Briand şi a lui Jean Jaurès, care a fost mai ales iniţiatorul articolului 4, marca sfârşitul unei anume idei despre lumea şi cultura creştine. Cu toate acestea, este evident că această formă de laicitate nu se rezumă la o ideologie care vizează suprimarea unor cadre religioase. Între laicitate şi laicism, dumneavoastră vedeţi, Eminenţă, o diferenţă fundamentală?

«Percep aici, efectiv, o diferenţă majoră. Epoca noastră a avut drept specialitate alunecarea ideologică de la laicitate la laicism. Nu-i vorba de un joc de cuvinte. Laicitatea nu este o valoare în sine. De altfel, acest termen de „valoare” nu-şi face decât târziu apariţia în limba franceză. El rămâne necunoscut înainte de secolul al XVIII-lea. Tentativele ce vizau distrugerea „Infamului”, cum scria Voltaire, ţineau mai mult de critica faţă de instituţia eclesială decât de voinţa de a substitui catolicismului noua „religie” a laicităţii. Enciclopediştii au stigmatizat opulenţa înaltului-cler, dar au lăudat meritele şi utilitatea socială a preoţilor de ţară. Laicitatea, înţeleasă în sensul ei contemporan, departe de a fi o „valoare” sau un sistem de gândire, derivă din gândirea juridică a anului 1789. Ştim la ce punct evenimentele revoluţionare au fost mânate şi teoretizate de nişte jurişti. Laicitatea, în sensul pe care-l înţelegeţi, este consecinţa juridică şi instituţională a schimbării de perspectivă intervenită în interiorul culturii occidentale. Trecutul creştinismului rămăsese punctul de

referinţă inevitabil până la mijlocul secolului XVIII. Era bun şi adevărat ceea ce se apropia cât mai mult posibil de originile Bisericii. Antichitatea avea valoare de absolut. Filosofia Luminilor a rupt legătura cu această moştenire istorică. Supraevaluând prezentul, ea a deschis poarta idolatrizării viitorului şi denigrării sistematice a trecutului, în cele din urmă, laicitatea s-a transformat într-un cod etic, în vreme ce secularizarea societăţii a devenit un fapt incontestabil al culturii noastre în zorii secolului XX.

Dar secularizare şi laicitate nu acoperă realităţi identice. *A priori*, putem concepe un stat laic în care religiosul ar avea drept de cetate. Actualmente, naţiuni precum Belgia, Marea Britanie, Italia oferă exemplul unei funcţionări democratice care nu se fundamentează pe suprimarea totală a manifestărilor publice ale credinţei. În fond, o laicitate autentică ar fi expresia legitimă a unei societăţi care ar respecta diversele convingeri religioase, spirituale, agnostice, ale membrilor săi.

Laicitatea nu este ideologia „morţii lui Dumnezeu" şi a aneantizării Bisericii. Ea este conformă Cuvântului lui Iisus: „*Daţi-i dar cezarului cele ce sunt ale cezarului şi lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeuul*. Fără această autonomie a profanului faţă de spiritual, cu siguranţă că Occidentul n-ar fi reuşit niciodată să-şi dezvolte cunoştinţele ştiinţifice în măsura pe care o ştim. Sfântul Toma de Aquino a lămurit minunat această relaţie între realităţile credinţei şi datele lumii pământeşti. Dumnezeul Bibliei, Creator al tuturor lucrurilor, cauză primă a legilor naturale, aşa cum deja a afirmat Aristotel, nu modifică în fiecare clipă legile naturii pe care El însuşi le-a conceput! Un dumnezeu omniprezent asimilat creatului, ar fi cel al panteismului. Astfel, justa laicitate prinde rădăcini în mraniţa evanghelică. Dimpotrivă, atunci

când ea se degradează în laicism, laicitatea se transformă în filosofie reductoare, negatoare. Laicismul este frate geamăn cu scientismul materialist şi ateu în care credinţa este un dat subiectiv, ba chiar sentimental, rezultatul unei condiţionări culturale aliénante. Universul şi viaţa nu sunt decât consecinţa unui hazard orb şi a unei neesităţi misterioase, în sânul laicismului, nu mai există loc pentru nici cea mai mică expresie religioasă. Acesta a fost visul monstruos al celor mai răi dictatori ai secolului care tocmai s-a încheiat: substituirea credinţei cu un cult consacrat propriei persoane. Asta ne duce cu gândul la ceea ce Paul al VI-lea a caracterizat şi desemnat a fi întâlnirea dintre Dumnezeu care s-a făcut om şi religia omului care s-a făcut Dumnezeu.[67][68]»

— Regăsim astfel problema legăturii dintre laicitate şi morală.

«Datorită lui Roger Faroux care l-a reprodus în mod special în opera monumentală *Notre Etat*. *Le livre* vérité de la fonction publique[69], tocmai am recitit frumoasa circulară adresată de Jules Ferry institutorilor, privind învăţământul moral şi civic: „Instrucţia religioasă aparţine familiilor şi Bisericii, instrucţia morală şcolii... chiar principiile moralei, înţeleg simplu prin această bună şi veche morală pe care am primit-o de la părinţii noştri... înţelepciunea genului uman... pe care mai multe secole de civilizaţie au făcut-o să intre în patrimoniul umanităţii... Nu vă veţi atinge niciodată cu suficiente scrupule de acest lucru delicat şi sacru care este conştiinţa copilului” (p. 336 – 337)

67' Mt 22, 21; Mc 12, 17; Lc 20, 25.

68 Paul VI, Discours du 7 décembre 1965 pour la clôture du concile Vatican II.

69 Paris, Robert Laffont, 2000. 154

Aceasta este adevărata laicitate, definită de părintele şcolii publice în Franţa, foarte departe de laicismul sectar actual care ar vrea să şteargă cu radiera orice referinţă religioasă din istoria noastră milenară.»

— În această viziune, consideraţi legitimă afirmaţia conform căreia credincioşii pot, în anumite circumstanţe, să nu ţină seama de valori legal admise dar care, în ochii lor, ar fi contrare Evangheliei?

«E de la sine înţeles că libertatea de conştiinţă trebuie să fie determinantă asupra chestiunii legăturilor dintre binele moral şi legalitate. Această libertate, piesă de bază în antropologia creştină, impune credincioşilor datoria de a nu subscrie la acte sau la măsuri politice sau legislative care ar contrazice în mod deschis mesajul de iubire, de pace şi de justiţie pe care evanghelia îl transmite. Biserica nu poate să ratifice orbeşte toate valorile culturale la modă. Ar însemna să trădeze şi să travestească mesajul lui Hristos. Acesta este motivul pentru care epoca noastră cultivă o falsă imagine a Magisteriatului roman. În imaginarul actual, acesta este considerat ca un organ de represiune, un fel de frână în calea libertăţii fiecăruia. Dimpotrivă, Biserica, întemeiată pe mărturia apostolilor, este în slujba fiinţei umane, care astăzi este deseori asaltată de o maşină de război economic, a cărui strategie constă în identificarea libertăţii cu capacitatea de consum şi de producţie. *„Fiindcă voi fraţilor aţi fost chemaţi la libertate”*, scrie sfântul Pavel către galateni (5, 13). *„Dumnezeu nu vrea să impună binele. El vrea oameni liberi”*, spunea Origene.»

— Reflecţia contemporană asupra laicităţii a avut drept efect scindarea eticului în două domenii distincte: cel privat, etica personală despre care vorbea Henri

Bergson[70], şi cel colectiv. Existenţa acestor două domenii ridică nişte probleme. Cum să articulezi interesele colective şi respectul faţă de persoană? În ce fel să asiguri unitatea societăţii? Oare trebuie să schimbăm ordinea lumii sau sensul dorinţelor noastre?

«Articularea este dificilă în societăţile noastre pluraliste, dar nu imposibilă. Căci ea este necesară pentru viaţa liniştită a colectivităţilor noastre care se sprijină pe un liber consens într-un climat de respect reciproc. Fără un minimum de unanimitate culturală, nu văd în ce fel o comunitate umană îşi poate menţine coeziunea. Suma filosofiilor personale nu este echivalentul unei culturi a unui popor. Democraţia necesită un corp social suficient de structurat. Dincoace de un anumit prag de unitate, ţesutul social se destramă, prea des vedem asta în zilele noastre.»

— Altă dată, monarhia vorbea de „corpul" regelui. Era vorba de a distinge organismul fizic al persoanei suveranului, muritor şi imperfect, de corpul nemuritor al monarhului, corp instituţional, fără sfârşit, transmis, împreună cu coroana, succesorului la dispariţia suveranului în titlu. Cu succesul ideilor din 1789, republica a înlocuit puţin câte puţin corpul regelui, atât în calitate de concepţie socială a cetăţii cât şi ca armătură morală ce legitima politica binelui comun instalată de Stat. Tot aşa, menţinerea regimului republican presupune o voinţă reală de educaţie şi de respect comun al valorilor etice. Cred că, în mod fundamental, sistemul democratic, aşa cum îl cunoaştem şi înţelegem să-l protejăm, se bazează, în mare parte, pe virtute şi pe simţul binelui comun. Ce părere aveţi?

«Principalele valori republicane, care sunt credo-ul

70 Cf. H. Bergson, Les Deux sources de la morale et de la religion, Paris, P. U.F., 1932.

laicităţii – egalitate, libertate, fraternitate etc. – constituie o moştenire a unor secole de creştinism. Găsesc că e minunat că aceste valori au putut ajunge până la noi după ce civilizaţia noastră a traversat atâtea crize şi repuneri în discuţie chiar ale existenţei sale. Mai văd şi faptul că credincioşi şi oameni de bunăvoinţă sunt unanmi în a respecta şi a proteja aceste valori, care formează un fel de numitor comun al culturii noastre din Dostmodemitate. Căci aceste valori determină o atitudine pozitivă a persoanei umane, cu condiţia să nu se asimileze legea publică unui cuvânt din Evanghelie! Este marea misiune a educatorilor de a transmite aceste valori împărtăşite în respectul convingerilor care le animă.»

CAPITOLUL VII

Ştiinţă şi credinţă pentru un nou dialog

1 – Spre un nou dialog

— De câţiva ani, dezbaterea dintre credincioşi şi savanţi a evoluat considerabil. Scientismul de la începutul secolului al XX-lea nu mai are succes de casă. Mulţi cercetători sunt la rândul lor uluiţi de frumuseţea şi incredibila complexitate a naturii. Einstein spunea că „universul musteşte de inteligenţă”. Mai aproape de noi, astrofizicianul Trinh Xuan Thuan declară: „Pariez pe un principiu creator”, reluând cu această ocazie, după mai mult de patru secole, pariul lui Pascal despre existenţa lui Dumnezeu. Eminenţă, putem oare vorbi despre reînnoire în dialogul dintre credinţă şi ştiinţă şi, dacă da, cum vedeţi acest dialog?

«Foarte pozitiv. Conciliul Vatican II a reafirmat: *„Realităţile profane, ca şi cele ale credinţei, îşi au originea în acelaşi* Dumnezeulercetarea ştiinţifică este un bun, cu totul demn de a fi iubit şi urmat, căci ea permite accesul la cunoştinţe şi-l înalţă pe om în inteligenţa sa. Ea se

defineşte deci prin profunzimea şi justeţea raporturilor sale cu adevărul. Într-un cuvânt, cercetarea despre ceea ce este lumea se alătură întrebării pe care şi-o pune credinţa despre ceea ce semnifică lumea.»[71]

— De altfel, imensa majoritate a oamenilor de ştiinţă a fost întotdeauna constituită din oameni de credinţă, dincolo de lumea creştină de altfel, ca de pildă medicii arabi din epoca medievală. În 1685, Părintele Bernard Lamy, membru al congregaţiei religioase franceze a Oratoriului, în lucrarea sa „Eléments de géometrie”, evocând domeniul său de investigare, nota următorul lucru: „Tot ceea ce se vede frumos în această ştiinţă (…) se remarcă apoi în Operele Naturii, ceea ce dă ocazia de a admira pe cel care-i este Creatorul… „în secolul al XX-lea, după decenii de controversă şi de conflict steril, un Max Planck, inventator al celebrei teorii a cuantelor, putea să scrie: „Religia şi ştiinţa nu se exclud, ci se completează şi se condiţionează reciproc1”. În opinia dumneavoastră, care sunt ştiinţele care actualmente suscită cele mai multe probleme de ordin metafizic?

«Cred că două domenii de cercetare sunt îndeosebi sensibile în problema sensului: antropologia şi cosmologia. În interiorul fiecăruia dintre aceste domenii, mai multe întrebări sunt puse credinţei, uneori sub forma unor provocări. Concepţia creştină despre om constituie o sursă inepuizabilă de schimburi, mai ales cu biologia contemporană. Ştiinţa despre viaţă a acumulat o cantitate enormă de cunoştinţe în ultimii treizeci de ani. Şi totuşi, probleme importante se nasc. De exemplu, pe marginea lucrărilor lui Charles Darwin, unii gânditori au încercat să fundamenteze o nouă ştiinţă, sociobiologia, care ar studia

71 Gaudium et spes, nr. 32, 2.

relaţiile umane prin prisma comportamentelor sociale. Tot aşa cum organizarea de tip cooperatist a furnicilor este datorată unei gene, altruismul uman şi-ar avea originea în[72]

patrimoniul genetic! De vreme ce identitatea fiinţelor vii este înscrisă în programul conţinut în cromozomi, omul ar fi oare complet determinat de genele sale? Libertatea noastră o fi produsul unei dispoziţii înnăscute? E oare legitim şi bine să trecem de la observarea unor drăguţe himenoptere la persoana umană? Criminologii au crezut chiar că au găsit cromozomul omuciderii voluntare... Cultura şi raţiunea ar fi astfel determinate de echipamentul genetic al persoanei? Iată tot atâtea întrebări care favorizează continuarea şi aprofundarea dialogului dintre ştiinţă şi credinţă.»

2 – Confuzia genurilor

— Zoologul Pierre-Paul Grasse a evocat culturile în raport cu umanizarea progresivă a persoanei: „Cultura nu a putut să apară şi să se dezvolte decât atunci când omul a scăpat de lestul conduitelor sale înnăscute, a dispus de un mijloc de comunicare subtil, limbajul articulat, şi de o memorie care să-i permită conservarea şi capitalizarea tradiţională a informaţiilor”[73]. Această abordare a faptului cultural, ancorată într-un demers de tip ştiinţific, vi se pare compatibilă cu conţinutul credinţei şi în particular cu povestea creaţiei, aşa cum ne este spusă în cartea Facerii?

«Nu văd nicio contradicţie între povestea biblică a *Facerii*, care înveşmântează cuvântul lui Dumnezeu cu o intensă frumuseţe poetică, şi teoriile cele mai recente

72 M. Planck, Religion md Naturwissenschqft, Leipzig, 1938, p. 210 şi urm.

158

732 Cf. J. Hamburger, Un jour, un homme... Paris, Flammarion, 1981.

privind apariţia şi evoluţia omului. Văd limpede la ce face aluzie întrebarea dumneavoastră. Există două pericole ce pândesc raporturile ştiinţelor cu credinţa: ispita concordismului şi aceea a antagonismului. În ambele cazuri, riscăm să ajungem în cele din urmă la o supărătoare confuzie a genurilor. Concordismul situează povestea biblică şi expozeul ştiinţific pe un plan identic. În linii mari, *big-bangul* este în acest caz identificat cu crearea lumii de către Dumnezeu. În ce priveşte antagonismul, acesta descrie în termeni conflictuali relaţiile dintre aceste domenii ale activităţii spiritului omenesc, negând credinţei orice posibilitate de a tinde la adevărul lucrurilor. Aceste două poziţii extreme au şubrezit legăturile dintre credincioşi şi oameni de ştiinţă.»

3-O bătălie pentru om

— Ca să punctăm esenţa, n-ar fi bine să afirmăm că ştiinţa şi credinţa duc aceeaşi luptă, aceea a omului, fiecare cu mijloacele care-i sunt proprii? A acestui om, despre care profesorul Jean Hamburger a putut să afirme, nu fără umor, că el este un stră-stră-nepot al melcului fără cochilie care a inventat calculul integral şi a visat la justiţie…2

«Pe bună dreptate, Conciliul Vatican II subliniază aceasta: „Atât credincioşii cât şi necredincioşii sunt de acord asupra următorului punct: totul pe pământ trebuie să fie în folosul omului atât pentru cel aflat pe culmi cât şi pentru cel obişnuit. Dar ce este omul? Despre el însuşi, el a avansat şi continuă să avanseze opinii multiple, diverse şi chiar opuse[74]. Acesta este conflictul umanismelor – ştiinţific, nietzschean, marxist, existenţialist, laic – luate de vârtejul dialecticii istoriei; pozitivismul comtian şi

74 Gaudium et spes, nr. 12.

marxismul ateu, care l-au definit drept alienat de religia opresivă, superstructură ideologică în mâinile claselor avute; psihanaliza freudiană anunţând eliberarea omului, nu prin instaurarea paradisului pe pământ graţie victoriei mesianice a „Partidului” ca în cazul marxismului, ci prin exteriorizarea incontrolată a impulsurilor refulate în inconştient sub lustrul alienant al valorilor moralizatoare ale societăţii burgheze; naţional-socialismul, în fine, fruct monstruos al acuplării dintre antisemitismul dus la cel mai înalt nivel de abjecţie, mistica supraomului dragă lui Nietzsche şi o pseudo-teorie a evoluţionismului. Trag un semnal de alarmă faţă de toate abordările reductoare ale persoanei umane, până la ultimele avataruri ce ţin de structuralism şi de „moartea omului”, după „moartea lui Dumnezeu”. În sensul contrar, credinţa în Hristos afirmă originalitatea şi unicitatea fiinţei umane. O ştiinţă fără fundament şi fără aplicaţii etice este în toate cazurile nefastă omului şi culturii.»

— Ascultându-vă, Eminenţă, nu pot să nu mă gândesc la medicii nazişti de la Auschwitz, care, în cunoştinţă de cauză, confundau verbele „a îngriji” şi „a omorî”. Pentru aceştia, camerele de gazare erau desemnate cu termenul de „Marea Vindecătoare”, Theropia Magna Auschwitzensis, A.T. în forma prescurtată a limbajului familiar.

«„Ştiinţa fără conştiinţă nu-i decât ruină a sufletului”, spunea odinioară Bacon. Iar noi putem să adăugăm astăzi: „Şi a universului”. A face din om o fiinţă exclusiv constituită din materie, înseamnă a-l devaloriza în natura sa, în esenţa sa. În această privinţă, o adevărată provocare este aruncată credinţei creştine prin abordarea fenomenului uman de către unii neurobiologi. Unii cercetători încearcă să explice gândirea şi sentimentele

doar prin jocul reacţiilor fizico-chimice ale creierului. Activitatea intelectuală şi viaţa religioasă ar deveni la fel de comprehensibile ca şi funcţionarea digestiei. Ceea ce permite doctorului Cabanis să afirme că *„creierul produce gândirea, aşa cum ficatul secretă bila”* \ Acest tip de discurs deschide poarta delirurilor privind inteligenţa artificială egală sau superioară celei umane. Şi aici, mă întreb: acest fascinant proiect va fi în serviciul umanităţii? Ne putem îndoi de asta. Gândirea nu este câtuşi de puţin reductibilă la rezolvarea ecuaţiilor matematice. Operaţiile aritmetice nu dovedesc capacitatea omului de a gândi lumea, căci un computer, această tinichea electronică (conform expresiei lui René Thom), poate face exact acelaşi lucru. Însă, în ciuda atâtor eforturi pentru a ne promova la rangul de maşină electronică, omul n-are nimic asemănător cu calculatorul, fie el şi cel mai rapid din lume. O maşină de calcul nu raţionează; ea este programată de geniul omului şi nu poate decât să realizeze nişte operaţiuni programate, în minim de timp. Fără codificarea informaţiilor la pornire şi fără controlul rezultatelor la sosire, calculatoarele nu mai sunt mare lucru şi chiar nu sunt absolut nimic. Ceea ce biologii studiază în cele din urmă sunt procesele neurocerebrale care însoţesc gândirea; dar nu gândirea propriu-zisă. Din acest fapt rezultă că biologia nu poate să pretindă că ar deţine cheia raţiunii şi nici pe aceea a unităţii omului, a cărui natură este fundamentată pe alianţa dintre subiectivitate şi corporalitate. Abordând omul din afară, ea nu este în măsură să dezvăluie dimensiunea ireductibilă a spiritului uman în termeni materiali. Aşa cum scria Pascal: *„L’homme passe infiniment l’homme”*.»

4 – Două discursuri actuale

— Îl citaţi pe Blaise Pascal, el însuşi om de ştiinţă de

geniu, care spunea că „tăcerea eternă a spaţiilor infinite” îi umplea inima de spaimă şi întrebări. Această stare de interogaţie găseşte un ecou profund în gândirea contemporană. Ştiinţa nu-i un lucru abstract; cercetătorii rămân în totalitate nişte fiinţe umane, purtătoare de subiectivitate, cu, în mod inevitabil, îndoielile lor şi cu angoasele lor. Există astfel mai multe categorii de discursuri referitoare la ştiinţă. Cum înţelegeţi aceasta?

«Găsim, mi se pare, două mari tendinţe complementare la oamenii de ştiinţă contemporani. Prima, care este şi cea mai veche, vede în religie o categorie pur subiectivă, un salt în iraţional. Ea scindează spiritul uman în două părţi distincte, cu, pe de o parte, raţiunea discursivă, şi de cealaltă, afectul, sentimentul, care ar fi porţiunea neglijabilă a umanităţii, improprie pentru realizarea unei lecturi riguroase a universului. Dar această siguranţă temerară, ca să nu spun orbească la unii scientişti, a fost puternic zdruncinată după cataclismul de la Hiroşima. Astfel, un nou dialog între ştiinţă şi credinţă a putut fi instaurat.

A doua manieră de a percepe ştiinţa este mai insidioasă. O leg cu uşurinţă de ceea ce s-a convenit de-acum să se numească *„gnoza de la Princeton”*[75]. Este vorba despre o mişcare intelectuală care sigur că nu respinge tradiţiile religioase, dar le declară depăşite, şi afirmă că de-acum înainte umanitatea va intra de la acelaşi nivel într-o nouă eră de pace şi de cunoaştere. Acest mod de a vedea este radical diferit de percepţia creştină a universului. Pentru adepţii acestei noi gnoze, Dumnezeu nu este în El-însuşi o persoană ci un principiu organizator al lumii, rece şi distant, sau, dimpotrivă, o divinitate

75 Cf. R. Ruyer, La Gnose de Princeton, Paris, Fayard, 1974.

confundată cu natura însăşi. De fapt, este vorba despre o resurgenţă a panteismului care, la intervale regulate, îşi face apariţia în Occident, de cel puţin două secole. Pe scurt, nimic nou sub soare!

Pentru mulţi, scientismul ar fi mort de-a binelea. De fapt, el s-a deplasat de la ştiinţele exacte la ştiinţele umane, îndeosebi în cursul anilor ’70. Şi totuşi, câte decepţii şi aici! Existenţialismul nu mai e decât un capitol în plus al istoriei pentru cei care studiază filosofia. Structuralismul este total destructurat şi psihanaliza lacaniană interesează un foarte restrâns cerc de intelectuali parizieni. Dimpotrivă, frumuseţea universului, diversitatea cosmosului, bogăţia abisală a corpului uman i-au făcut pe cercetători mai umili şi mai deschişi la problema transcendenţei. Această cercetare a necunoscutului le-a permis să-şi dea seama de singularitatea epistemologică a fiecărei ramuri a cunoaşterii. În fine, interdisciplinaritatea permite luarea în considerare a unei abordări mai complete şi mai senine a limitelor fiecărei ştiinţe, precum şi o conştientizare a caracterului în mod necesar imperfect al (determinismului deductiv luat ca atare. Această atitudine de onestitate intelectuală şi de rigoare morală lasă să se întrevadă un viitor fecund în schimburile dintre oamenii de ştiinţă şi credincioşi.»

5 – Căutarea sensului

— Profesorul Jean Bernard, şi mulţi alţii împreună cu el, s-au întrebat dacă chirurgii pot să afle sufletul la capătul scalpelului. Ştiinţele ne spun cum funcţionează lumea, din ce e alcătuită materia. Ele realizează progrese extraordinare în cunoaşterea a ceea ce este infinit de mare şi a ceea ce este infinit de mic, de la formarea galaxiilor la fizica găurilor negre, de la evoluţia sistemelor solare la

geologia pământului, de la funcţionarea creierului uman la terapia maladiilor genetice, totul pe fondul unui progres tehnologic de neconceput cu cincizeci de ani în urmă, de la radiotelescop la naveta spaţială, de la microscopul electronic la fibra optică, de la stimulatorul cardiac la diagnosticarea prin rezonanţă magnetică nucleară. Şi totuşi, această cunoaştere şi desăvârşire, care fac posibilă o ameliorare a condiţiilor de viaţă ale omului, nu constituie doar prin aceasta un răspuns definitiv la problema sensului. împărtăşiţi acest punct de vedere, Eminenţă?

«Da. Paul al VI-lea a formulat această constatare în următorii termeni: *„Ştiinţa pune nişte întrebări, dar nu aduce toate răspunsurile”*. Prin cercetările sale, ipotezele şi îndoielile sale, omul de ştiinţă întâlneşte în mod necesar interogaţia metafizică. Oricare ar fi disciplina sa, el este stimulat de necesitatea imperioasă a aflării adevărului. Orice ştiinţă caută să ajungă la adevăr în domeniul care rămâne al său. Orice lectură cognitivă a lumii presupune o opţiune personală pentru adevăr, care este unul, ieri, azi şi întotdeauna. Credinţă şi ştiinţă, ele fac parte din două categorii de cunoaştere diferite, care nu simt nici interşanjabile nici superpozabile. Distincţia dintre aceste două categorii şi respectiv autonomia lor au fost pe deplin recunoscute de Biserică la conciliul Vatican I, apoi reafirmate în timpul conciliului Vatican II. Raţiunea discursivă nu explică totalitatea creatului. Ştiinţa progresează prin experiment şi observaţie, codificate şi unul şi cealaltă prin ipoteze epistemologice şi postulate recunoscute de ansamblul comunităţii ştiinţifice. Dar fiecare disciplină nu ia în calcul decât rezultatele propriei munci şi nu epuizează complexitatea naturii, căci ea nu percepe unitatea realului decât în interiorul unor moduri parţiale de cunoaştere. Demersului ştiinţific îi lipseşte un

postulat unificator care să exprime globalitatea universului dincolo de percepţia fărâmiţată pe care o avem în legătură cu el. Acesta este motivul pentru care cercetătorii îşi recunosc astăzi tulburarea şi admiraţia în faţa misterului vieţii.»

— Reflecţiile Părintelui Teilhard de Chardin, conform căruia gândirea este sufletul evoluţiei acestei lumi create deşi pentru Hristos, par să resuscite, în zilele noastre, atenţia comunităţii ştiinţifice. Chestiunea sensului ţâşneşte din nou cu o vigoare cu totul nouă. Constituie aceasta o şansă pentru credinţa creştină în zorii noului mileniu?

«Cu certitudine! Există de asemenea mai multe provocări de ordin ştiinţific la care credincioşii trebuie să răspundă. Şi eu văd cel puţin două: paleontologia şi cosmologia. Un anume neo-darwinism face din om un simplu avatar al regnului animal. Fără îndoială, selecţia naturală, studiată de Charles Darwin în secolul al XDt-lea, explică evoluţia speciilor vii. Dar aceste opţiuni orchestrate de natură nu dau nicio informaţie desapre caracterul agentului care a făcut posibilă apariţia lor! Această teorie a evoluţiei s-a întrupat deja în a doua parte a secolului al XVIII-lea prin lucrările lui Georges Cuvier, pentru care transformarea viului nu consta decât dintr-o serie neîntreruptă de creaţii. Fiinţa umană rămânea încoronarea acestui proces istoric. Buffon, Maupertius şi Lamarck au elaborat teoria transformismului, care anunţa evoluţionismul darwinian. Toate aceste lucrări au în comun o schemă evolutivă a vieţii, un fel de lungă maturaţie naturală, de la lutul iniţial până la om. Dar, în cadrul acestei explicaţii a lumii, evoluţia rămâne un fapt de pur hazard. Tocmai ceastă concepţie arbitrară a devenirii este criticată de un număr tot mai mare de oameni de ştiinţă.»

— Fie că ne plasăm în infinitul mic, sau la scara

cosmosului, este neverosimil să afirmăm că viaţa ar fi apărut din întâmplare: 2 ooo de enzime specifice compun celula umană; probabilitatea, pentru ca acestea să se unească şi să formeze o singură celulă vie în cursul miliardelor de ani care constituie istoria vieţii, este de jqlooo contra unuţ să adăugăm că mai puţin de cincisprezece constante fizico-chimice compun materia cosmosului. Dacă una singură dintre ele ar fi fost modificată, universul n-ar fi existat. Altfel spus, verosimilitatea conform căreia viaţa ar apărut doar prin efectul hazardului este cvazi-nulă. Ce spune Biserica despre acest subiect?

«La 22 octombrie 1996, Ioan Paul al II-lea, într-un mesaj adresat Academiei Pontificale de Ştiinţe, recunoştea pe deplin marele adevăr al evoluţiei dar avertiza împotriva materialismului subiacent în formele contemporane ale neo-darwinismului. Pentru credinţa creştină, faptul că omul a fost modelat treptat sau într-o singură clipă nu-i schimbă cu nimic antropologia. Omul rămâne culmea Creaţiei, făcut după Chipul lui Dumnezeu, fiinţă liberă şi raţională. Sfântul Ioan Chrisostomul a putut să scrie, această minunată frază: *„Dumnezeu nu s-a lăsat până nu a pus totul în aplicare ca să-l facă pe om să se ridice până la El şi să se aşeze la dreapta lui”* *1*. Pe de altă parte, a domina Creaţia nu înseamnă a o înrobi dorinţelor sale egoiste; ci, dimpotrivă, a o sluji, înflorindu-i frumuseţea, şi

Sfântul Ioan Chrisostomul, *Sermon sur la Genèse* 2, 1.

făcând această lume mai primitoare prin muncă şi cultură, astfel „încât greşeala să fie alungată din ea, adevărul să domnească, viciul să fie nimicit, virtutea să

înflorească, iar pământul să nu se mai deosebească de cer”[76]. Omul nu este fiu al hazardului.»

— Credinţa creştină şi cosmologia contemporană reuşesc oare să dialogheze?

«Ştiţi, niciodată nu aţi văzut dialogând nişte categorii abstracte. Aceştia sunt totuşi nişte oameni care dialoghează între ei, nişte oameni credincioşi cu nişte oameni de ştiinţă. Şi în acest sens, vă răspund cu plăcere: Da, şi trebuie să spun că acest colocviu se anunţă bogat pe viitor. Căci marea descoperire a secolului XX este de fapt următoarea: universul posedă un sens, o direcţionalitate, o istorie cu un început şi, după toate probabilităţile, un sfârşit. Această perspectivă repune în mod radical în cauză concepţia unui univers ciclic, fără început şi fără sfârşit. Mai mult, oamenii de ştiinţă resping aşa-zisa pasivitate a materiei, care ar avea nevoie de o acţiune exterioară pentru a evolua. Natura manifestă o formă de auto-organizare prodigioasă care elaborează procese cu adevărat creative. Cosmosul nu mai este o grămadă de piese compozite ci un sistem dotat cu o inteligenţă inconştientă. Hazardul nu mai ocupă niciun loc în această viziune a lucrurilor. Omul se află chiar pe culmea unui ansamblu structurat de legi complexe legate între ele: punctul final al Creaţiei, a cărei apariţie a fost supusă conjuncţiei improbabile a parametrilor naturali a căror complexificare progresivă permite singură justificarea apariţiei vieţii şi a conştiinţei. Fiinţa umană ocupă o dată în plus centrul universului, ale cărui modalităţi fizice şi componente chimice simt astfel înlănţuite încât să facă posibilă naşterea şi supravieţuirea umanităţii. Este vorba despre un principiu antropologic. Altfel spus, o posibilitate

76 Id„ Homelie en Mt 19, 51. 168

se deschide în faţa noastră, aceea de a interpreta natura ca şi cum ar fi organizată în mod raţional, de la imensitatea galaxiilor la extraordinara subtilitate a celulei vii, pentru a fi îngăduit omului să devină ceea ce este. Materia pare să urmeze un plan logic, un proiect grandios.

Şi totuşi, această nouă concepţie ştiinţifică a lumii nu permite să se tragă concluzia privind intervenţia unui Dumnezeu creator şi personal. Orice concordism merită să fie respins, chiar dacă, odată cu Francis Bacon suntem autorizaţi să spunem că *„un pic de ştiinţă te îndepărtează de Dumnezeu, multă ştiinţă te aduce înapoi”*.»

6 – Afacerea Galilei

— Doresc să abordăm împreună ceea ce unii numesc „afacerea Galilei”[77]. Aţi prezidat Comisia de studii interdisciplinare referitoare la acest foarte celebru om de ştiinţă. Procesul său a fost cu siguranţă la originea lipsei de înţelegere dintre oamenii de credinţă şi cercetători, în Occident, de cel puţin trei secole. Ce puteţi să spuneţi despre acest lucru? Galilei a fost realmente condamnat pentru că a declarat că pământul se roteşte în jurul soarelui?

«Cu geniul său caracteristic, Galilei are dreptate, desigur, atunci când declară că pământul se roteşte în jurul soarelui, făcând caducă, pe urmele lui Nicolaus Copernic, concepţia lumii imaginată de Ptolemeu, conform căreia pământul ocupă centrul universului. Dar Galilei, care este un maestru al observaţiei, nu a reuşit să-şi fundamenteze ştiinţific teoriile. Şi a refuzat propunerea care i s-a făcut de a-şi prezenta lucrările ca pe o ipoteză, atâta timp cât acestea nu vor fi fost definitiv dovedite, în mod irefutabil. Galulei a avansat totuşi două argumente în

77 Cf. sub coordonarea cardinalului P. Poupard, Apres Galilée. Science et foi: nouveau dialogue, Paris, Dsclée de Brouwer, 1994.

încercarea de a explica mişcarea planetei noastre: acela al mareelor şi al vânturilor alizee, care vor fi dărâmate de Newton şi experimentările optice din secolul XVIII. Invers, Galilei avea dreptate în problema interpretării textelor biblice. Scripturile neputând să mintă, noi avem de descoperit adevăratul lor sens. Galilei şi-a pus întrebări asupra criteriilor de interpretare a Scripturilor. Acest lucru l-a adus într-o situaţie conflictuală cu un număr însemnat de teologi din acea vreme. Dar nu cu toţi, aşa cum am auzit afirmându-se! Cardinalul Robert Bellarmin, spirit cultivat şi deschis, şi-a pus două întrebări în această „afacere": mai întâi, Galilei dovedea în termeni ştiinţifici teoriile coperniciene? Răspunsul său a fost nu, şi a avut dreptate în acest punct. A doua întrebare era următoarea: discursul lui Galilei este oare compatibil cu Revelaţia biblică? într-o scrisoare din 12 aprilie 1615, pe care am editat-o, Bellarmin răspunde*: „În faţa unei veritabile demonstraţii ştiinţifice a unor ipoteze noi, ar fi mai bine să spunem că nu înţelegem Scripturile, în loc să spunem că ar fi fals ceea ce este demonstrat1*. Concluzia paradoxală a Comisiei de studii pe care am avut onoarea s-o prezidez spune, în esenţă, că Galilei avea dreptate în intuiţia sa cosmologică, dar că a fost incapabil să-i furnizeze dovezi irefutabile în plan ştiinţific; că, de asemenea, cardinalul Bellarmin avea dreptate în intuiţia sa metodologică, dar că membrii Sfântului-Oficiu s-au aflat în incapacitatea de a disocia Revelaţia iudeo-creştină de un sistem cosmologic eronat şi de a-şi revedea concepţiile asupra unor pasaje din Scriptură aparent opuse noilor teorii coperniciene. De fapt.

Galilei şi Bellarmin, prin această aventură pe care au trăitei, au propus o metodologie de ordin ştiinţific, atât pentru o lectură raţională a lumii cât şi pentru o

hermeneutică şi o exegeză a textelor biblice întemeiată pe inteligenţă. Galilei spunea: *„Dacă Scriptura nu poate greşi, unii dintre interpreţii şi comentatorii ei o pot face şi încă în multe* feluri Deja sfântul Augustin explica faptul că, dacă autoritatea Scripturilor părea să fie în opoziţie cu raţiunea, asta însemna că interpretul textelor raţiona în mod inadecvat[78]. În final, Galilei a fost pe nedrept condamnat, căci judecătorii lui au confundat domeniile de competenţă transpunând pe terenul doctrinei credinţei o chestiune ce ţinea de cercetarea ştiinţifică. Sunt recunoscător Papei Ioan Paul al II-lea pentru faptul că a recunoscut public şi solemn acest lucru, pe baza raportului pe care am avut onoarea să i-l prezint, la cererea sa, la 31 octombrie 1992.»

7 – Istoria unei controverse

— Cum să înţelegem duritatea, asprimea schimburilor dintre oamenii de ştiinţă şi credincioşi începând cu a doua parte a secolului al XÂX-lea?

«Rămân convins că afacerea Galilei, pe care tocmai am evocat-o, a lăsat o profundă cicatrice în conştiinţele occidentale. Har Domnului, am reuşit să scăpăm de pseudo-logica scientismului. Şi armonizarea valorilor ştiinţei şi ale credinţei este mai mult ca oricând de actualitate. Este exact faptul că, din secolul al XÂX-lea, gândirea europeană a derapat prea frecvent pe terenul materialismului. Aveam impresia că auzim, prin cuvintele rostite de adepţii lui, glasul enciclopediştilor de pe vremea lui Ludovic al XV-lea! Virulenţa declaraţiilor din „la Belle Époque” merită pur şi simplu să fie reaşezată în contextul lor propriu: succes mediatic al mitului progresului, separarea Bisericii şi a Statului, dificultăţi diplomatice cu

78 Sfântul Augustin, Epistula, 143, 7; P. L. 33,588.

Sfântul-Scaun, victorii electorale ale mişcărilor politice opuse catolicismului, gâlceavă în jurul congregaţiilor dascălilor, prosperitate a unei anumite prese scrise care făcea bani buni din anticlericalism etc. Acele vremuri nu mai sunt ale noastre. Rivalitatea dintre credinţă şi ştiinţă, în lumina descoperirilor contemporane, nu mai are sens. Este momentul dialogului şi al schimburilor fraterne. Această evoluţie îmi apare ca un semn neaşteptat al unui viitor promiţător.»

— Au existat pontifi ai scientismului ateu, precum Marcelin Berthelot, profesor la Collège de France, secretar perpetuu al Academiei de ştiinţe, senator şi de mai multe ori ministru, care declara la 1 februarie 1895: „Triumful universal al ştiinţei va ajunge să asigure oamenilor maximum de fericire şi de moralitate „l. Au fost acei Littré şi Renan, pentru care ultimul cuvânt al ştiinţei moderne consta în a „organiza ştiinţific umanitatea „[7980]. Au fost oamenii politici, precum Emile Combes şi André Lefèvre. Acesta din urmă scria că „valoarea unei civilizaţii este invers proporţională cu fervoarea religioasă”[81]. A fost Jean Jaurès care anunţa în 1904: „Noi combatem Biserica şi creştinismul pentru că ele sunt negaţia dreptului uman şi conţin un principiu de înrobire intelectuală” 4. A fost René Viviani care, în 1914, în ajunul unuia dintre conflictele armate cele mai sângeroase din istoria umană, exclamă: „Am stins în cer lumini ce nu vor mai fi aprinse A fost, în fine, înaintaşul Reţelei Voltaire, clubul Solidarité, al cărui

79 Revue de Paris, 1 februarie 1895.

80 E. Renan, L'Avenir de la science, Paris, 1890, p. 37.

81 Cf. P. Thuillier, Science et société. Essais sur les dimensions culturelles de la science, Paris, Fazard, 1988, şi reed. în ediţie de buzunar, 1997, p. 226.

membru, R. de Fiers, prezicea în 1870, cu peste o sută de ani după ironia sarcastică a lui Voltaire şi materalismul elementar al lui Diderot, că „adevăratul progres uman nu va începe decât atunci când nu va mai fi în Franţa niciun preot viu şi nicio biserică în picioare”[8283]. Dincolo de violenţa acestor cuvinte, cum analizaţi persistenţa cu care o parte a societăţii franceze, îndeosebi, a luat sistematic credinţa şi Biserica drept ţină a controverselor? Totuşi nu se trage asupra unei ambulanţe…

«Ştiinţele, exacte şi umane, n-ar şti să răspundă la întrebările metafizice. Finalitatea lor aparţine unor rânduieli diferite. Persoanele care îşi puseseră speranţa în descoperirile moderne, care, în opinia lor, ar fi satisfăcut din plin setea lor de curiozitate prin golirea lucrurilor de mister, au fost crunt dezamăgite. Aţi citat nume de autori şi de responsabili politici care au trăit la răspântia secolului XX. La rândul meu, îl voi da ca exemplu pe unul dintre contemporanii voştri, pe Ferdinand Brunetière, istoric al literaturii, care, în ianuarie 1895, nota în *Revue des Deux Mondes* că ştiinţa nu-şi respectase promisiunile. Câtă luciditate a spiritului, mai ales dacă ne plasăm în zorii celui de-al treilea mileniu, după două războaie mondiale, două bombardamente atomice, şi sute de conflicte sângeroase după 1945! Renan, Jaurès şi Berthelot sunt copiii lui Condorcet. Acesta, în celebra sa carte *Esquisse d’un tableau des progrès de l’esprit humain*, încearcă să dovedească, alături de atâţia alţii, că istoria are un sens, o direcţie culturală, care ar scăpa logicii creştine, şi care ar fi o elevaţie morală numai prin folosirea raţiunii umane. Dar pentru Brunetière, şi pentru credincioşii din lumea

82C f. H. Guillemin, Histoire des catholiques français au XIX-e siècle (1815-1905), Paris, 1947, p. 389.

83 P. Thuillier, op. cit., p. 236.

întreagă, ştiinţa nu este de ajuns pentru a fundamenta politica şi etica. Să spunem împreună cu Pascal: asta e de alt ordin!

La drept vorbind, lumea oamenilor de ştiinţă nu s-a confundat în mod uniform cu firma scientismului. Mi-e de ajuns să-l citez pe naturalistul englez Alfred Russell Wallace, mort în 1913, care în plină sfadă ideologică privind raporturile dintre credinţă şi ştiinţă, a indicat, în problema darwinismului: *„Forţele care pot să dea seama de transformarea speciilor sunt incapabile să exprime trecerea de la animal la om”*[84]. Această polemică a continuat de-a lungul secolului trecut: doar cuvintele şi, uneori, stilul s-au schimbat. Dar pe fond, n-am văzut nimic nou. Remarc de asemenea că adversarii cei mai îndârjiţi ai creştinismului au fost cei care au luat obiceiul de a-şi îmbrăca discursurile cu expresii şi termeni aparţinând vocabularului religios. Deja Joseph de Maistre, în *Les Soirées de Saint-Pétersbourg*, în 1821, sublinia că *„teoriile lor au devenit un fel de religie*”. Incontestabil, a existat un credo scientist, o etică scientistă, o antropologie şi o escatologie scientiste. Va fi fost nevoie de dezastre pentru ca lumea contemporană să devină în sfârşit conştientă de faptul că ştiinţa nu rezolvă tot, şi că fără Dumnezeu, ea nu mai este în slujba omului ci, pentru a sfârşi, împotriva lui. Această conştientizare constituie o şansă minunată în pragul noului mileniu. Cultura noastră secularizată va lupta eficient împotriva ispitei gnostice care constă în a voi să interpreteze acquis-urile ştiinţei în plan filosofic şi religios. *„Credibile non demonstrabile*” a spus minunat Sfântul Toma de Aquino! Numai credinţa transmisă, trăită şi împărtăşită în Biserică – această *„lume* reconciliatăltl –

84 P. Thuillier, op. cit., p. 287. 174

poate afirma realitatea tainei lui Dumnezeu, Persoană creatoare a vieţii şi a universului”, Taină fără de care totul este taină, ca să reluăm cuvintele lui Pascal.»[85]

CAPITOLUL VIII

Noile păgânisme

1-O nebuloasă

— Cultura contemporană a devenit un teritoriu de elecţie pentru noi forme de religiozitate. Dacă scientismul materialist şi-a satisfăcut stagiul, două noi provocări se ridică de puţin timp în calea creştinilor: cea a atracţiei faţă de spiritualităţile orientale, precum budismul, şi cea a resurgenţei curentelor religioase străvechi, uneori îngropate de secole, care reapar profitând de analfabetismul religios şi de subiectivismele ambiente. Unii nu ezită să vorbească despre neopăgânism. Aşa cum indică titlul unei lucrări apărută recent[86], ne îndreptăm, Eminenţă, către o Franţă păgână?

«Întrebarea dumneavoastră e grea de consecinţe. Subiectivismul pare, într-adevăr, să beneficieze de o poziţie dominantă în sânul valorilor la modă. Succesul lui mediatic permite unui mare număr de expresii ale iraţionalului să reapară dintr-un trecut mai mult sau mai puţin îndepărtat, să germineze în humusul cultural actual aşa cum cresc ciupercile toamna. Dar, precum aceste roade ale solului şi ale pădurii, multe sunt veninoase şi aducătoare de moarte. Trebuie să învăţăm să le recunoaştem ca să nu devenim victimele lor.

Nu este fals faptul că omul ar putea să organizeze lumea fără a face apel la Dumnezeu; dar fără Dumnezeu, el nu poate decât s-o orânduiască împotriva lui-însuşi.

85 Sfântul Augustin, Sermon 96, 7, 9.

86 Mgr H. Simon, Vers une Francepaienne? Paris, 1999.

Istoricul Arnold Toynbee a arătat-o: sacrul este constituent al tuturor culturilor umane. Freamătul lui Dumnezeu este până una alta în inima lumii. Gabriel Marcel a spus deja: „*Lipsită de mister, viaţa ar fi irespirabilă*”. Altfel spus, alungaţi naturalul şi acesta revine în galop. Separaţi credinţa de cultură şi veţi antrena o pierdere a sensului spiritual şi veţi lăsa să se adâncească în breşa memoriei noastre aţipite cine ştie ce religiozitate. Gonindu-l sau uitându-l uneori pe Dumnezeul lui Iisus-Hristos, cultura contemporană se referă la alte divinităţi. Până la criza din anii ’80, nimeni nu mai aştepta nimic de la Dumnezeu, ci totul de la societate; astăzi, fraţii noştri nu mai aşteaptă mare lucru de la această societate, dar setea spirituală n-a fost totuşi potolită.»

— Cuvintele dumneavoastră mă fac să-mi amintesc vorba hazlie atribuită lui Michel Serres: „Acum douăzeci de ani, când voiam să trezesc inteserul studenţilor mei, le vorbeam despre politică; atunci când voiam să-i fac să râdă, le vorbeam despre religie; astăzi, dacă vreau să le trezesc interesul, le vorbesc despre religie, dacă vreau să-i fac să râdă, le vorbesc despre politică!” Platforme de observare a noilor forme de religiozitate există deja în mai multe ţări. Sectele, îndeosebi, au devenit obiectul unei atenţii speciale a puterilor publice. Unii specialişti, precum Jean Vernette sau doctorul Abgrall, luptă cu curaj împotriva acestor mişcări, mai ales prin informaţie. Care sunt, Eminenţă, principalele ingrediente ale acestei noi religiozităţi?

«După părerea mea, acestea sunt în număr de patru. Mai întâi, putem izola un ansamblu de practici legate de magie şi de încercările de prezicere a viitorului. Semne ale unei religiozităţi arhaice, aceste comportamente fac oficiul de rituri compensatoare în faţa dificultăţilor vieţii

cotidiene. Când credinţa scade, anxietatea creşte şi, cu ea, cortegiul ei de false remedii şi de profeţi fără valoare. În 1992, aproape 40.000 de prezicători şi ocultişti de toate felurile îşi exersau legal activitatea, uneori foarte lucrativă, după declararea acesteia, conform legii, la autoritatea administrativă. De la cafeomancie la folosirea pendulului, de la jocul de tarot la invocarea spiritelor care-şi anunţă venirea prin lovituri în masă, de la magi plătiţi din belşug la asceţi africani din metropole, o întreagă panoplie de „tehnici" paranormale este pusă la dispoziţia credulităţii contemporane. Discursul rămâne identic de la

O corporaţie la alta: cică destinul nostru este supus unor agenţi exteriori persoanei noastre – planetelor, „spiritelor", fluidelor, unor fiinţe cosmice, unor entităţi îndepărtate – şi dominat de un fel de fatalitate programată pe care doar un iniţiat ar fi în măsură să o combată şi s-o învingă, evident cu ajutorul unui vărsământ pecuniar! Aceste religii de contrabandă1 îi fac fericiţi pe negustorii de speranţă. „*Nebuloase cu contururi vagt*[8788], aceste practici magice reflectă o sărăcire incontestabilă a culturii religioase. De la pierderea sensului libertăţii, până la crime comise de adepţii unor secte, aceste expresii ale unei religiozităţi elementare neliniştesc pe drept cuvânt.

Al doilea tip religios care e pe cale să recâştige teren în acest moment al istoriei noastre este păgânismul în sensul literal al termenului. De astă dată, părăsim aria iudeo-creştină pentru a ne adânci într-o mitologie extrem de diversificată: atracţia pentru divinităţile precolumbiene, egiptene, hinduiste etc. De la Meditaţia Transcendentă până la Conştiinţa lui Khrişna, totul este posibil pe super-

87 J. Vemette, Jésus au péril des sectes, Paris, Desclée, 1994, p. 22.
88 Ibid, p. 24.

piaţa sacrului, redevenită înfloritoare la acest început de mileniu.

Interpretarea neo-păgână a credinţei creştine constituie cel de-al treilea tip. Ne găsim aici în prezenţa unui creştinism golit de substanţa sa şi redus la cea mai simplă expresie culturală. Credinţa, asimilată unui folclor, serveşte drept obiect de studiu, după exemplul indiferent cărei manifestări religioase. Limitate la o abordare superficială a spiritualităţii, aceste tentative reducţioniste, sub o falsă aparenţă de rigoare, nu fac decât să adauge un pic mai multă confuzie în suflete.

În sfârşit, trebuie să amintim reîntoarcerea în forţă a gnosticismului. Demersul gnosticilor nu este, nici vorbă, o atitudine recentă, de vreme ce deja sfântul Pavel ridica sabia împotriva adepţilor săi. Principiul său de bază rămâne elementar: mântuirea trece prin inteligenţă, din moment ce se obţine prin intermediul unei iniţieri tainice în aşa-zisele învăţături rezervate câtorva adepţi. Este vorba despre o viziune total deformată a credinţei creştine, pentru care mântuirea este dăruită gratuit tuturor de Dumnezeu, şi nu prin intermediul unei iniţieri secrete. De la confreria secretă şi mistică germană *Rosenkreuz* la Scientologie, Iisus din Nazaret nu mai este Cuvântul întrupat, Dumnezeu venit în umanitatea noastră prin Spiritul Sfânt în Maria, ci o vibraţie cosmică, o energie suprasensibilă, un mare maestru al esoterismului. Există aici, sunt convins de asta, o anumită primejdie pentru creştinism. Dar, pe de altă parte, acest bricolaj pseudo-mistic favorizează o anumită apropiere între marile tradiţii religioase cu care Biserica dialoghează în mod constant. Evreii, creştinii şi musulmanii nu pot decât să recunoască de comun acord acest regres păgubitor al neopăgânismului şi să afirme printr-o mărturisire comună credinţa în

Dumnezeul viu, creator al cerului şi al pământului, al tuturor celor văzute şi nevăzute.»

— În opinia dumneavoastră, unul dintre cele mai importante pericole ale acestor reapariţii religioase ale trecutului nu ar fi cel al stingerii progresive a teologiei Bisericii întemeiate pe persoana lui Hristos?

«În situaţia noastră culturală de pluralism fărâmiţat, ca de altfel de două mii de ani, sute, poate mii de mişcări sectare încearcă în van să-şi făurească un Iisus pe măsura lor, în funcţie de idealurile şi de interesele lor. Astăzi, acest fenomen ia o amploare nouă. Nenumărate grupuscule încearcă o abordare total subiectivă a faptului creştin. Rezultatul este evident: atâţia Iisuşi câte secte şi, mai ales, atâţia Iisuşi inconsistenţi şi în mod radical rupţi de tradiţia iudee şi creştină. Ce raport putem, în mod onest, să stabilim între Iisus al ordinului francmasonic al *rosicrucienilor* şi Iisus recunoscut de catolici, protestanţi şi ortodocşi pe baza mărturiei apostolilor? Ce legătură serioasă între Iisus-ul extraterestru al sectelor obnubilate de farfuriile zburătoare şi A Doua Persoană a Trinităţii venită în această lume pentru a aduce mântuirea şi viaţa veşnică?

Două categorii majore se disting din nebuloasa contemporană a religiozităţilor. Prima poate fi alipită, aşa cum afirmă Jean Vremette, trunchiului biblic şi iudeo-creştin[89]. Laitmotivul său moral este acela al „purităţii”. Aflaţi într-o continuă luptă împotriva concupiscenţei şi a dezordinilor acestei lumi, adepţii acestor mişcări se consideră ei-înşişi nişte „puri”, nişte fiinţe predestinate de Dumnezeu, nişte mesageri ai lui Hristos, ba chiar, reîncarnări ale Domnului, însărcinate de Cer să despartă

89 J. Vemette, op. cit., p. 28.

bobul de neghină, şi, deseori, să combată în mod direct forţele răului. Voinţa lor de a salva umanitatea rămâne uneori de nezdruncinat până la un final tragic. Din punct de vedere sociologic, aceste grupări iau cel mai adesea forma unei secte regizată de un mod de funcţionare strict codificat, cu esenţa discursului bazată pe o lectură fundamentalistă a Bibliei.

Cel de al doilea grup este cel al gnozei şi al esoterismului. După cum am spus, de astă dată părăsim atât tradiţia Bisericii cât şi tradiţia biblică. Viziunea lumii apărată de aceste mişcări nu mai este dihotomică, precum în categoria precedentă. Concepţia lor este monistă, de tip panteist. În vârful acestui univers fără început şi fără sfârşit, găsim o divinitate cosmică, un fel de principiu superior, care pluteşte în sferele înalte ale „spiritului”. Aici, întruparea lui Hristos este reinterpretată într-un sens simbolic, ca o prăbuşire a divinului în materie, iar înălţarea la cer ca o re-urcare către principiul cosmic superior, concomitent cu o eliberare a ciclurilor de reîncarnare.

Toate aceste elemente nu aparţin prin nimic de tradiţia iudeo-creştină. Ele accentuează şi mai mult dificultatea de a transmite memoria culturii noastre, întreţinând credulitatea care merge până la controlul conştiinţelor, iar ambiguitatea până la confuzie.»

— Estimaţi că pastorala culturii desfăşurată de Biserică va reuşi totuşi să prevină îndeajuns asupra pericolului psihologic şi spiritual pe care-l constituie aceste practici?

«Aceasta este astăzi o adevărată mizăşi o provocare pentru mâine, pe care credincioşii o revelează într-o perspectivă de dialog respectuos faţă de persoane, dar şi de lumină în adevăr. Esenţa constă în a evangheliza firescul religios redevenit păgân! Este vorba aici de o

aventură interioară şi culturală de prim ordin, inseparabilă de inculturaţia credinţei. Trebuie să recunoaştem, pastorala culturii nu se află decât la începuturile sale. Necesara conştientizare este foarte departe de a fi împărtăşită de toţi cei responsabili. Sarcina este imensă şi se află abia la început. Dar este capitală.»

2 – Creştinism şi înţelepciuni orientale

— Încă de pe la mijlocul anilor ’60, Occidentul a manifestat o atracţie faţă de marile spiritualităţi ale Asiei. Hinduismul a fost mai întâi la mare onoare, apoi, de două decenii, acesta a fost înlocuit de budism. Cea mai mare parte a observatorilor societăţii occidentale constată că acest entuziasm este consecinţa căutării unor noi experienţe religioase fondate pe afectivitate, pe sensibilitate. Într-un cuvânt, un număr considerabil dintre contemporanii noştri ar fi întors spatele credinţei părinţilor lor căci nu au mai găsit în ceremoniile parohiale destulă căldură, veselie, comuniune. Ce părere aveţi despre acest fenomen?

«Hinduismul şi budismul, ca să nu citǎm decât aceste două înţelepciuni milenare, constituie pentru umanitate o bogăţie religioasă şi culturală de prim plan. Biserica se străduieşte să dialogheze cu reprezentanţii acestor venerabile spiritualităţi. Dar Occidentul a văzut înflorind nenumărate succedanee ale marilor tradiţii religioase ale Asiei, de la Conştiinţa lui Krişna până la Mandarom! Din preocuparea de schimbare, din înclinaţia faţă de un exotism aflat la îndemână, unii oameni se agaţă de categorii spirituale care, cel mai adesea, ajung până la noi, nu respectându-şi propria identitate, ci sub o formă edulcorată. Căci, lăsând deoparte o minoritate de cunoscători, cea mai mare parte a adepţilor acestor mişcări nu au decât o cunoaştere extrem de superficială a

adevăratelor tradiţii orientale. Altfel spus, Occidentul bricolează, pentru propria folosinţă, religiozităţi gata-de-afi-consumate cu o nuanţă de folclor. Îndrăznind o comparaţie, vă voi spune că aceste practici sunt faţă de religiile asiatice ceea ce o ilustrată este faţă de un peisaj real: un fel de catalog pentru turişti religioşi, o mâncare exotică adusă „de la Katmandu”! Dar faptul că iei masa într-un restaurant asiatic nu te va face niciodată să înveţi nici chineza nici civilizaţia de cinci ori milenară a Imperiului de Mijloc.»

— Ca să reiau expresia unui prieten drag, este imposibil să faci să crească o plantă viguroasă în vârful Everestului! Cum să vorbim culturii acestui timp despre insuficienţa şi inutilitatea unor asemenea demersuri spirituale?

«Trebuie să regăsim, pe de o parte, sensul simbolurilor credinţei şi, pe de altă parte, sensul întâmpinării, al disponibilităţii, care înlesnesc contactele fraterne şi deschiderea către celălalt. Prea mulţi oameni se îndreaptă către secte sau mişcări care, la început, le aduc ascultare şi reconfortare. Deziluzia urmează după aceea. Aceste persoane, sincere şi uneori descumpănite, aparţin tuturor categoriilor sociale. Ele caută o existenţă mai senină, mai bogată în sensuri şi speranţă. Ele aşteaptă mai puţin discursuri emfatice cât o ureche atentă şi o mărturie de viaţă. Trebuie să restabilim legătura cu înţelepciunea sfântului Francisc de Sales care, mai bine decât oricine, a arătat că credinţa nu este niciodată rezervată unei elite sociale, unui grupuleţ de iniţiaţi sau chiar religiilor însele. Evanghelia este pentru orice om şi pentru orice cultură. Dar pentru a le regăsi, are nevoie să fie exprimată în limba lor, propusă ca o bună vestire şi, mai ales, trăită ca atare.»

— Demersul constând în separarea, în ochii

oamenilor, a celor „puri „de cei „impuri „revine periodic în istoria religioasă a culturilor umane. Eminenţă, credeţi că timpul nostru sucombă cu uşurinţă acestei ispite?

«Da, într-un anumit fel. Pretenţia de a-i separa pe cei mântuiţi de cei damnaţi, afişată de foarte multe secte în cel mai total dispreţ al tradiţiei creştine, pare neliniştitoare la început de nou mileniu. Biserica nu a pronunţat niciodată condamnarea cuiva, chiar a celor mai îngrozitori tirani. Mila lui Dumnezeu transcende modurile noastre de a vedea şi opiniile noastre în materie de justiţie. îmi place să evoc figurile lui Petru şi Pavel, aceşti doi pilaştri pe care credinţa apostolică se odihneşte de două mii de ani. Primul oare nu şi-a renegat învăţătorul de trei ori înainte de cântatul cocoşului? Al doilea nu a participat oare efectiv la lapidarea sfântului Ştefan, primul creştin al cărui sânge a însămânţat pământul? Petru a întâlnit privirea lui Iisus, o privire de iertare, creatoare de viitor şi deschizătoare de speranţă, în care omul îşi citeşte demnitatea. Pe drumul Damascului, Pavel, a cărui umanitate a fost aprinsă de Lumina lui Hristos, a intrat, primul mistic creştin, în noaptea simţurilor. Apoi, ca în dimineaţa de Paşte, ochii săi de came – lut fragil plămădit de Spiritul-Sfânt, „*Izvor al binelui*” * – s-au deschis asupra unei lumi transfigurată de credinţă. Ar trebui să medităm mai des la aceste exemple. Vieţile sfinţilor arată în ce măsură Dumnezeu iluminează tenebrele inimilor în ciuda grosimii orgoliului care împiedică harul să ajungă acolo, aceste inimi, cum în mod minunat zice sfântul Augustin, „*unde Dumnezeu locuieşte ca în templul său*”[9091].

De la culturile milenare ale Africii la Asia, de la

---

901 Liturghie bizantină, Tropar al vecerniei de Rusalii.

91 Sfântul Augustin, De sermone Domini in monte, 2,5, 17.

cultura „care vine” din America latină la culturile secularizate ale Occidentului, nimeni, absolut nimeni nu rămâne indiferent privirii Domnului. Aceasta este vestea cea bună pe care Evanghelia nu încetează să o anunţe la timp şi în contratimp. Acesta este mesajul pe care avem responsabilitatea, întru credinţă, cu umilinţă, să-l transmitem oamenilor din orice cultură. Credinţa este speranţa în iubire. Sfânta Tereza de Lisieux, proclamată recent Doctor al Bisericii, spunea: *„Obţii totul de la Dumnezeu atâta timp cât speri acest lucru1 1*. Crucea lui Hristos poate fi comparată cu o fereastră deschisă către tărâmul de dincolo de vieţile noastre care este veşnicia lui Dumnezeu. Şi speranţa în viitor trece prin Pătimirile Domnului, în care Hristos pentru om a învins pe veci forţele urii, ale dezbinării şi ale morţii. Părintele Christian de Cherge, stareţ la Notredame de Atlas, unul dintre cei şapte călugări asasinaţi în Algeria, ne împărtăşeşte gândirea sa în testamentul său spiritual: >*răş putea, dacă este plăcut lui Dumnezeu, să-mi cufund privirea în Cea a Tatălui pentru a contempla pe copiii Islamului, aşa cum El îi vede, cu totul iluminaţi de gloria lui Hristos, roade ale Pătimirii sale, investiţi cu darul Spiritului*”. Iubirea este prunc al adevărului şi tată al iertării.»

CAPITOLUL IX

La cumpăna dintre milenii

1 – Viitorul nu mai este ceea ce a fost

— Eminenţă, doresc să ducem la bun sfârşit această convorbire evocând sensul şi influenţa unei veritabile pastorale a culturii la trecerea în cel de-al treilea mileniu. Societăţile economice dezvoltate sunt în plină transformare. Planeta a devenit un spaţiu total cunoscut în care schimburile culturale şi întâlnirile interreligioase se fac cu viteza puternicelor noastre mijloace de comunicare.

Pe de altă parte, „creştinismul sociologic”, urmând expresia consacrată, şi-a pierdut considerabil din vigoare. Instituţiilor de educaţie le este foarte greu să transmită mesajul Evangheliei. În ciuda eforturilor a mii de binevoitori, catehismul pare să fie în pană. Am ajuns la o cotitură culturală majoră, în pragul unei noi ere care se anunţă pasionantă. Eminenţă, cum să luăm în considerare viitorul?

«Viitorul nu mai este ceea ce a fost. Am trecut de la o secularizare umanistă la un secularism dezumanizant. Astăzi ne rămâne de trecut o nouă etapă, să propunem acestei lumi indiferente noutatea radicală a Evangheliei, creatoare de cultură şi mântuitoare a omului. Aceasta este o mare responsabilitate într-o lume sfâşiată între dezamăgirea lumii industriale şi reamăgirea postmodernităţii. Consensul cultural s-a rupt într-un pluralism fărâmiţat: ştergerea normelor se conjugă cu

187

uitarea moştenirilor şi cu absenţa unui proiect colectiv. Am luat act de aceste realităţi pregnante. Şi de asemenea de faptul că cultura actuală este din plin antropocentrică.

Până şi în pornirile sale inumane, lumea noastră continuă să fie îngrijorată de om până la angoasă. De aceea, trebuie să începem prin a reînvăţa trecutul pentru a înţelege prezentul şi a clădi viitorul. Viitorul culturii creştine are acest preţ. A face abstracţie de această moştenire bimilenară ar însemna să fii constrâns să traversezi epoca noastră precum un amnezic care-şi caută în zadar punctele de reper. Europa, în cultura sa, se bazează pe o concepţie biblică despre univers şi despre om. Istoria formării naţiunilor acestui continent merge mână-n mână cu evanghelizarea lor. Identitatea europeană

e de neînţeles fără creştinism. Seva Evangheliei umple de douăzeci de secole arborele spiritual plantat în humusul greco-roman, german şi slav.

Am uitat acest lucru: fiecare generaţie nu se iveşte din neant, ci îşi asigură, dimpotrivă, creşterea umană şi spirituală graţie vigorii rădăcinilor sale culturale. A uita trecutul înseamnă a face lectura prezentului cu lunete deformante. Percepţia noastră despre istoria creştinismului ţine mai adesea de anacronism decât de un veritabil efort de înţelegere. Eroarea de judecată şi aproximaţia metodologică merg mână-n mână. Şi să mai declari cu seninătate că civilizaţia occidentală, supusă de două mii de ani unei permanente frustrări doar pe problema moralismului creştin, va putea în sfârşit să treacă de la întuneric la lumină, debarasându-se de constrângerea insuportabilă a religiei şi a metafizicii! Peter Brown, ca specialist recunoscut în domeniul creştinismului din primele secole, a arătat în ce măsură această perspectivă ţine atât de incultura teologică şi istorică, precum şi de o anume suficienţă. În această viziune, culturile păgâne ale antichităţii sunt idealizate pentru a devaloriza mai mult credinţa în Hristos. Dar această constatare nu este pesimistă. Ba dimpotrivă, dacă viitorul nu mai este ceea ce speram noi de la el, avem responsabilitatea de a propune lumii actuale noutatea Bunavestirii lui Iisus Hristos. Ne bucurăm împreună cu toţi fraţii noştri de fragmentele de adevăr şi de fâşiile de frumuseţe pe care culturile le deţin. Dar noi vrem să împărtăşim cu ei plinătatea adevărului şi a frumuseţii Cuvântului lui Dumnezeu care ni s-a revelat a fi Calea, Adevărul şi Viaţa.1»

2 – Cum să-l spui pe Dumnezeu omului de azi?

— Lumea contemporană se face adeseori că plouă

când aude mesajul evanghelic. Dar, în acelaşi timp, nu încetăm să punem întrebări propriilor culturi despre Dumnezeu, despre sensul vieţii şi al morţii, despre tărâmul de dincolo. Principalul obiectiv al pastoralei culturii, a cărei însărcinare o aveţi în Biserică, nu este oare acela de a adapta, de a traduce mesajul Evangheliei şi tradiţia creştină în termeni limpezi şi de înţeles pentru culturile prezente? Oare nu acesta este un aspect determinant pentru însuşi viitorul creştinismului?

«Într-adevăr! Consiliul pontifical al Culturii îşi orientează activitatea în jurul unei axe principale pe care aş putea s-o calific astfel: în ce fel, concret şi pe ce baze biblice, filosofice şi teologice, să aduci Evanghelia în inima persoanei umane, femeie şi bărbat, fiecare în cultura sa, pentru ca Bunavestire a lui Hristos să-i transforme dăruindu-le acces la un umanism plenar? Cum să-l spui pe Dumnezeu omului de azi şi cum să-i dăruieşti astfel plenitudinea umanităţii sale revelându-i începutul şi sfârşitul, grandoarea sa în acelaşi timp, de vreme ce este creat după chipul şi asemănarea sa, şi, prin urmare, precum el creator şi chemat să împărtăşească împreună cu el o plenitudine de viaţă veşnică.

A vorbi despre pastorala culturii înseamnă nu numai să grefezi credinţa pe culturile epocii noastre, dramatică şi fascinantă în acelaşi timp, dar înseamnă şi să o reînnoieşti profund din interior. În calitate de creştini, avem datoria de a incultura mesajul evanghelic care este destinat tuturor, fără excepţie. Ajuns la „o *nouă vârstă a istoriei umane*”[92], poporul lui Dumnezeu înţelege noile aspecte ale culturii în lumea de azi. Doi parametri revin constant sub pana observatorilor: marginalizarea credinţei şi

92 Gaudium et spes, nr. 54. 190

dezrădăcinarea culturală, legată, în parte, de un exod rural pronunţat, antrenând o urbanizare prost stăpânită. Oraşul devine inima culturii. Printr-o pastorală adaptată, Biserica a ştiut să creeze o cultură milenară în care ţăranul păgân – cei doi termeni fiind în acest caz sinonimi – a devenit în mod firesc creştin, cu biserica sa în mijlocul satului, ritmându-şi muncile şi zilele după cadenţa clopotului ei. Prima şi principala provocare culturală de remarcat în oraş este fără îndoială aceea a indiferenţei religioase. Ateismul virulent şi uneori instituţional, care a marcat cea mai mare parte a secolului XX, a dispărut din majoritatea naţiunilor de pe pământ. Dar cultura dominantă este astăzi, îndeosebi în marile aglomeraţii, marcată de scepticismul individual, relativismul moral şi indiferenţa religioasă. Peste tot în lume, cel puţin acolo unde Biserica este liberă şi unde cetăţenii se bucură de o reală libertate de conştiinţă, se manifestă tot mai mult o respingere a oricărei manifestări publice a credinţei, cantonată în zona privată, şi, fără jocuri de cuvinte deplasate, privată de acel fapt al proiecţiei sale sociale indispensabile. Ca întotdeauna, cei mai săraci din acea cultură sunt cei care suportă consecinţele acestui fapt. În această cultură a indiferenţei – care este mai degrabă, la drept vorbind, o incultură – creştinii sunt admişi sau mai bine zis toleraţi, cu condiţia să nu-şi manifeste în mod public convingerile spirituale. Doar exemplul credincioşilor angajaţi în viaţa politică sau în lumea afacerilor este suficient pentru a înţelege imensele dificultăţi ridicate de profesiunea lor de credinţă declarată, dacă au curajul să se aventureze s-o mărturisească. Proba lor de generozitate şi acţiunile lor caritative sunt apreciate, cu condiţia să nu îmbrace în mod oficial. culorile creştinismului. Creştinii întâmpină dificultăţi în a-şi manifesta diferenţa lor religioasă şi etică.

Dar în acelaşi timp niciun ucenic al lui Hristos nu poate să se împace cu o religie care se ruşinează de sine însăşi şi care parcă s-ar ascunde în cutele culturii aseptice a indiferenţei, care pe termen lung nu poate decât s-o asfixieze. Prin urmare Biserica îşi urmează misiunea pastorală pentru a-i sensibiliza pe toţi creştinii şi pe oamenii de bine faţă de marea provocare a schimbării de mileniu: indiferenţa religioasă. Aceasta se manifestă atât în planul gândirii cât şi în cel al acţiunii. Este vorba, în consecinţă, de a avea în vedere integralitatea culturii contemporane, şi nu doar domeniul ideilor. Persoana umană în întregimea sa este cea pentru care pastorala culturii trebuie să afle căile adaptate credinţei în Hristos.»

— Există domenii de activitate pastorală privilegiate?

«Da, într-un anumit fel. Provocarea esenţială constă, mi se pare mie, în a ne conduce contemporanii de la indiferenţă la admiraţie prin anunţul Bunavestirii lui Hristos, mereu nouă în pragul celui de-al treilea mileniu.

De asemenea, mai multe sectoare de activitate ale lumii contemporane sunt cu adevărat vizate de pastorala culturii. Unul dintre primele areopaguri cu care Biserica intră în dialog rămâne lumea comunicărilor sociale. îmi amintesc de întrebarea pusă de Ioan Paul al II-lea: oare Hristos are un loc în media actuale?[93] Radio, televiziune, presă scrisă, casete, benzi desenate, domeniile posibile de colaborare sunt vaste, fără a uita suporturile sofisticate ale informaţiei, precum Internetul, care trebuie în mod imperativ să devină „o nouă *frontieră a Bisericii*”.

Există multe alte locuri propice pentru întâlnirea creştinilor cu alte culturi. În mod aparte, filosofia şi ştiinţa

---

931 Ioan-Paul al II-lea, Message pour la 31-e Journée mondiale des communications sociales, 24 ianuarie 1997, Documentation catholique, 1997, p. 201-202.

constituie două domenii determinante. Prima, şcoală de înţelepciune, pune problema semnificaţiei, în timp ce a doua explorează funcţionarea legilor naturale şi organizarea vieţii. Mai mult ca oricând, Biserica doreşte să dezvolte o teologie pe deplin fidelă datului credinţei biblice. Oamenii de ştiinţă dovedesc, cu rigoarea criteriilor lor epistemologice şi cu metodele specifice, capacitatea de adevăr 4 inteligenţei umane. Ştiinţele pretind o adevărată înţelepciune graţie căreia cunoştinţele, dobândite prin experimentare şi analiză discursivă, pot să se desfăşoare într-un cadru luminat de credinţă. Ar trebui să ne însuşim formula sfântului Augustin: *„Cred pentru a înţelege şi înţeleg pentru a crede mai bine”* 1. De vreme ce evanghelizarea culturilor este rânduită după aceea a persoanei umane, trebuie să facem totul pentru a înlesni dialogul dintre credinţă şi ştiinţă. Este în joc viitorul. În 1965, Max Bom, laureat al premiului Nobel pentru fizică, stabilea sub formă de constatare ravagiile pe care o ştiinţă ce a devenit inumană le-a putut produce în cursul secolului al XX-lea. Ar trebui să reţinem următoarele cuvinte: „S-ar putea ca ororile politice şi militare şi completa prăbuşire a eticii la care am fost martor în timpul vieţii mele să nu fie simptomul unei slăbiciuni sociale trecătoare, ci o consecinţă necesară a avântului ştiinţei – fapt care este, în sine, una dintre cele mai mari reuşite intelectuale ale omului”[94]. Acestea sunt cuvinte grave care dau de gândit.»

— Formularea este explicită şi ilustrează pe deplin sensul cuvintelor noastre. Aţi putea, Eminenţă, să citaţi alte puncte de dialog între credinţă şi culturile actuale?

«Voi vorbi imediat despre etică. Utilizarea mijloacelor tehnologice dezvăluie în fiece zi în ce măsură ştiinţa şi

94 M. Bom, Bulletin in Atomic scientist, 1965.

morala sunt legate. Dispunem acum de tehnici admirabile, dar la ce bun? E chiar omul, în umanitatea sa, cel care e beneficiarul acestei extraordinare înfloriri a mijloacelor contemporane în toate domeniile. În realitate, fiecare ramură a cunoaşterii este implicată. Să ne gândim la bioetică, de la procrearea asistată medical la donarea genomurilor umane. Legislatorul a avut iniţiative într-un număr considerabil de ţări, ceea ce dovedeşte voinţa statelor de a conserva un drept de control asupra experienţelor înfăptuite în laboratoarele private. Neuropsihiatria, ştiinţele vieţii, în numele formidabilei lor dezvoltări şi a extensiei continue a câmpului de investigaţie, îi invită pe credincioşi să găsească, sub semnul respectului şi al rigorii, cuvintele necesare pentru a exprima într-un limbaj limpede concepţia lor despre om şi lume. Într-o asemenea stare de spirit, ecologia merită atenţie. Natura nu este proprietatea umanităţii care a obţinut administrarea sa, adică, graţie muncii sale, respect şi înfrumuseţare. Dumnezeu singur este Creator. Acquisurile ştiinţifice, reuşitele tehnologice conduc prea adesea la o autosatisfacţie care mutilează viziunea omului despre destinul său. O adevărată pastorală a culturii, în căutare de adevăr şi de schimburi constructive, conduce persoana pe calea transcendenţei. Şi ce să spui despre familie şi despre educaţie? *„Prima societate umană”*[95], familia traversează astăzi o perioadă tulbure. Leagăn al vieţii şi al iubirii, aceasta este în aceeaşi măsură izvor de cultură. Doar ea face posibilă creşterea afectivă şi spirituală a copilului. Loc privilegiat de educaţie şi de înflorire, de ea depinde calitatea raporturilor sociale şi vigoarea culturală a civilizaţiilor. Dacă persoanele merită

95 Ioan-Paul al II-lea, Lettre awc familles, nr. 7. 194

să fie primite cu braţele deschise în milă şi bunăvoinţă, în niciun caz sfâşierile, dezbinările, descompunerile familiale nu pot fi prezentate ca un nou model de relaţii sociale.»

— Sunt surprins de discursurile care pun pe picior de egalitate „descompunerile” şi „recompunerile” nucleelor familiale cu nişte simple modalităţi de existenţă, întocmai ca şi în biologie, dacă aceste celule mor sau se dislocă, întregul corp riscă să dispară. Ştim foarte bine că mai ales copiii sunt cei care au mai mult de suferit de pe urma dezunirilor.

«Da, şi la fel stau lucrurile în materie de educaţie şcolară, acest areopag special cu care Biserica dialoghează şi mai abitir la cumpăna noului mileniu. Viitorul depinde de educaţia prezentă. Aceasta din urmă nu se poate reduce la o simplă transmitere de cunoştinţe. În credinţă, ea devine locul privilegiat al formării persoanei, al maturaţiei sale psihologice şi spirituale. Ea îi pregăteşte pe tineri pentru a-şi asuma responsabilităţile în cetatea de mâine, pentru a trăi relaţiile sociale şi legăturile personale pe baza respectului şi a iubirii faţă de semenii lor. Viitorul umanităţii trece – să fim conştienţi de acest fapt – prin dezvoltarea integrală a fiinţei umane.»

— Omul dispune astăzi în Occident de timp liber. Credeţi, Eminenţă, că Biserica acordă suficientă importanţă domeniului rezervat timpului liber?

«Biserica se străduieşte să ia în consideraţie toate aspectele vieţii umane. Şi este cert faptul că îndeletnicirile timpului liber, turismul şi sporturile îndeosebi, au devenit centre de interes pasionante pentru pastorala culturii în Biserica de azi. Pastorala timpului liber e de altfel tradiţională. Să ne gândim la părinţii Bisericii şi la coloniile de vacanţă de ieri şi la pastorala turismului azi.

Dar înainte de orice, domeniul artelor rămâne de cea

mai mare importanţă în viziunea noastră. Arta creştină este expresia concomitentă a frumuseţii şi a adevărului. De două mii de ani, creatorii au desluşit, în limbajul lor propriu, tainele credinţei. Opera de artă autentică este purtătoare de experienţă spirituală, căci ea constituie *„un fel de amprentă a* invizibilului Patrimoniul cultural al Bisericii îi este mărturie. Arta dezvăluie prezenţa invizibilă a harului. Expresie a unei profunde simbioze între credinţă şi cultură, operele artistice manifestă tensiunea interioară a omului în căutarea de sensuri, în setea de frumuseţe, în nostalgia sa către infinit.

Arta creştină participă la transfigurarea lumii prin frumuseţea dăruită privirii pe care o aşezăm asupra lucrurilor şi fiinţelor. Sensibilitatea artiştilor este într-un fel co-naturală cu adevărul şi frumuseţea lui Dumnezeu. Tocmai prin aceasta Biserica recunoaşte în procesul creaţiei estetice o putere incomparabilă de elaborare a unor semne şi simboluri care sunt tot atâtea expresii ale tainei lui Hristos. În acest sens, arta rămâne un izvor nesecat din care se pot adăpa credincioşi şi necredincioşi.

În fine, adineaori aţi pomenit despre sport. La fel ca şi corurile bisericeşti, uniunile sportive creştine sunt câtă frunză şi iarbă. Activitatea sportivă ca atare, prin dezvoltarea armonioasă a corpului pe care o permite şi prin relaţiile umane la a căror înnodare contribuie, este excelentă în sine. Pe vremuri spuneam: *„O minte sănătoasă într-un corp sănătos*”. Cu toate acestea, sportul devenit tributar unor imperative economice, ba chiar politice, dă prea adeseori ocazia unor explozii de violenţă. O competiţie situată în afara limitelor raţiunii antrenează dezordine şi confuzie. Dimpotrivă, sportul rămâne un minunat mijloc de înflorire şi de uniune între persoane şi chiar între popoare. Cu condiţia de a nu transforma cutare

sau cutare jucător în idol viu!»

— Faimosul zeu al stadionului... Sunt emoţionat la fiecare deschidere oficială a Jocurilor Olimpice. Tot aşa, precum mulţi alţii, am putut experimenta, în iulie 1998, comuniunea francezilor în jurul balonului rotund! Dimpotrivă, am constatat în mai multe rânduri fenomenul de idolatrie care pune stăpânire pe numeroşi amatori pe tema sportivilor la modă. Îngăduiţi-mi să citez o mică anecdotă: acum câteva luni, aşteptând un avion, la aeroportul din Chicago, am intrat într-un magazin care, spre marea mea surpriză, vindea bucăţi de ciocolată cu efigia unei vedete planetare a baschetului! Erau oferite mai multe mărimi şi clienţii manifestau o bucurie nestăvilită căci puteau să se apropie deşi să-şi devoreze jucătorul preferat. În fond, în diversitatea culturală şi pluralismul religios care caracterizează lumea actuală, problema esenţială nu rămâne oare aceea a evanghelizării religiosului ca atare?

«Poftă bună! în ce mă priveşte, prefer delicioasele şi savuroasele prăjiturele „Mozart” de la Salzburg. Mai în serios, superficialitatea etică şi ignoranţa religioasă favorizează creşterea indiferenţei şi a sincretismelor de tot felul pe care toate marile tradiţii religioase religioase ale umanităţii le resping în mod categoric[96]. Biserica trebuie să ajute cercetarea umană a divinului ca să se deschidă Revelaţiei lui Dumnezeu. Evanghelizarea religiozităţii îmbelşugate începe în prealabil cu mai buna identificare şi respectare a specificului creştinismului. Astfel, dialogul interreligios, una dintre cele mai extraordinare realizări contemporane ale Bisericii, n-ar putea fi confundat cu o tentativă oarecare de sincretism. Lumea noastră se află

96 Ibidem.

sub firma lui Pilat care l-a întrebat pe Iisus: „Ce *este adevărul*?” [97]Această întrebare este pe buzele tuturor oamenilor aflaţi în căutarea semnificaţiei. Ea este pusă Bisericii de o lume care ignoră atât de ades faptul că Beatitudinile lui Hristos sunt cuvintele pe care ea nu încetează să le aştepte. Creştinii, martori ai lui Dumnezeu înviat, trebuie să răspundă fraţilor lor într-un spirit de adevăr şi de pace. În zorii noului mileniu, unul dintre obiectivele pastorale ale Bisericii constă în noua evanghelizare a expresiilor multiple şi difuze ale religiozităţii contemporane. În particular, pericolul reprezentat de secte merită toată atenţia. Noi reuşim să-l spunem pe Dumnezeu lumii contemporane atunci când ne străduim să reconstituim ţesutul social creştin, care trece prin redescoperirea parohiei şi a pioşeniei populare. În această calitate, pelerinajele – atât regionale cât şi internaţionale – joacă un rol foarte important. Suferinţa existenţială şi respingerea dimensiunii instituţionale a religiei pot fi combătute graţie întâmpinării călduroase şi disponibilităţii autentice a creştinilor. În niciun chip, cultura nihilismului şi întoarcerea neo-păgânismului nu constituie o fatalitate. Este de datoria pastoralei culturii de a face în aşa fel încât toate faţetele activităţii umane să fie irigate de o veritabilă trăire spirituală. Pastorala culturii este cheia de boltă a noii evanghelizări3, care nu este alta decât vestirea Evangheliei către culturile contemporane, folosind resursele lor proprii în expresia lor multiformă pentru a le propune ca veste bună credinţa Bisericii, Mireasa Adevărului.

Această nouă evanghelizare va ajuta, prin crearea condiţiilor unei noi culturi, la surmontarea dramei

97C f. Ioan-Paul al II-lea, Exortation apostolique post-synodale Ecclesia in America, 1999, nr. 64.

umanismului ateu. Aşa cum Ioan Paul al II-lea nu încetează să repete de-a lungul celor cinci continente: „*Evanghelia conduce cultura către perfecţiunea sa şi cultura autentică este deschisă Evangheliei* Sanctificarea culturilor, această întâlnire dintre mesajul lui Hristos şi oamenii acestui timp, dă o nouă dimensiune lumii noastre, aceea a speranţei în împărăţia lui Dumnezeu.»

3 – Iisus-Hristos, izvor al unui nou umanism

— Eminenţă, afirmaţi că Evanghelia este mereu nouă pentru om. Dar cultura contemporană consideră că

O parte a limbajului moştenit de Biserică reflectă o concepţie depăşită a credinţei. Unele cuvinte par cu totul desuete, cum ar fi suferinţă reparatoare, ispăşire, sacrificiu etc. Mai mult, unele gesturi de smerenie obişnuite în trecut au fost uitate masiv de credincioşi, 1

Începând cu frecventarea sacramentului reconvertirii. Chiar termenul de iubire este în mod regulat compromis. Este aceasta uitarea de Dumnezeu sau abandonul omului?

«Amândouă. Literatura de expresie creştină, de-a lungul secolelor, arată că vorbele sunt purtătoare ale realităţii inimii şi trupului. Claudel a putut să scrie că Hristos nu a venit pentru a suprima suferinţa ci pentru a o sălăşlui cu Prezenţa sa. Sunt convins ca şi dumneavoastră că ar trebui să vorbim mai mult despre bucuria şi speranţa pe care le dă credinţa. Despre această bucurie de a te simţi imit cu Cel care s-a unit cu umanitatea noastră, bucurie care nu exclude suferinţa, dar care o asumă în intensitatea iubirii. Strigarea psalmistului răsună, ca un ecou purtat din veac în veac, în toată istoria mântuirii: „*Jumnezeule*! *Dumnezeule*! *Pentru ce m-ai părăsit*?[98]”

98 Psalmi, 22, 2.

K. Jaspers, Situation spirituelle de notre époque, Paris, Alcan, 1951,

Hristos, supus caznelor de lipsa noastră de iubire, a repetat, în umanitatea sa crucificată, aceste cuvinte veşnice. Care fiinţă umană poate să afirme cu adevărat că nu s-a întors niciodată către Dumnezeu? Care agonie nu a fost niciodată plină de rugăciune? De la profeţii lui Israel la micuţa Tereza care a trecut proba mistică a nopţii spirituale, fiecare fiinţă umană a putut fi încercată de ceea ce filosoful Karl Jaspers numea *„oroarea de nespus a abandonului său”*[99]. Atingem aici profunzimea conştiinţei umane. În aceste adâncuri Domnul vine să ne vorbească, în timp ce vacarmul asurzitor al culturii mediatice pare să impună Cerului liniştea. Aşa cum afirma poetul P. de La Tour du Pin: *„El nu are nimic uman fără Dumnezeu ascuns”*. Credinţa este ultimul răspuns la chestionarea pe care omul şi-o pune în condiţia sa muritoare.

Aţi semnalat în special acest lucru, cuvântul „iubire” este prea adeseori rău interpretat. Faţă de *„tiranul Eros”* creştinii vorbesc despre *„agâpe”*, iubirea dezinteresată pentru Dumnezeu. Trebuie să recunoaştem dificultatea, într-o societate în care valorile dominante tocesc sensul păcatului – luat în adevăratul sens al termenului – exorcizând orice formă de culpabilitate, de a exprima misterul lui Dumnezeu care e Cuvânt de lumină în noaptea noastră. Bunăvestire a triumfului carităţii şi al iertării asupra urii şi a morţii. Este dificil să spui iubirea lui Dumnezeu pentru om într-un context cultural care aşază pe umerii Bisericii povara tuturor frustrărilor noastre. Să ştim să reaşezăm lucrurile la adevăratul lor loc şi să spunem adevărul: m şi prin Evanghelie iubirea umană, realitate fundamentală şi abisală, îşi găseşte expresia plenară. Prin credinţă femeile au putut să dobândească

99p . 61.

rang social şi demnitate. Să ne amintim că Antichitatea greco-romană cunoştea o moralitate sexuală care varia în întregime după statutul social al persoanei în cetate. O opoziţie radicală între oameni liberi şi sclavi servea drept morală în această privinţă. Pe urmele lui Paul Veyne, afirmăm că Roma Imperiului-Târziu nu a fost un loc paradiziac şi că un număr semnificativ de cetăţeni ai săi au dus o existenţă dură şi chiar crudă.

Unii au afirmat că virtutea şi făţărnicia au fost inventate de creştinism. Dar, atât prima cât şi cea de-a doua fuseseră deja întrupate în eroul tragediei greceşti de Xenofon şi Filostrate cu mult înainte de naşterea credinţei în Hristos. Pudibonderia nu-i invenţia Bisericii, nici represiunea sexuală nu-i invenţia sfântului Pavel! Deja, Filon din Alexandria, reprezentant luminat al culturii iudee elenizate a timpului său, actor al unificării credinţei biblice cu stoicismul, se arătase partizan al unei moralităţi sexuale de – o severitate incomparabilă, chiar înainte de apariţia celor dintâi comunităţi creştine. În mod curios, am uitat acest lucru, cei mai buni autori păgâni au fost cei care s-au revoltat împotriva moravurilor creştinilor, acuzându-i de slăbiciune, ba chiar de imoralitate. Scrierile lui Tacitus şi ale lui Plinius cel Bătrân debordează de aluzii pe marginea acestui subiect. Credincioşilor le este adresat un reproş special, anume caracterul mixt al ceremoniilor religioase! Tot aşa, apostolul Pavel, pe care perioada contemporană îl acuză că ar fi creat dispreţul faţă de femeie şi puritanismul cu nouăsprezece secole *avant la lettre*, chiar că nu merită aceste critici nefondate. Fin cunoscător al Scripturii, al cărţii Leviticului, iudeu cetăţean roman de limbă greacă, el nu urmărea decât un lucru: inculturaţia mesajului lui Iisus în cultura păgână căreia îi împărtăşea limba şi valorile reale. Cu ajutorul lui Dumnezeu, cumpătarea şi castitatea

au fost puţin câte puţin trăite în bucurie de către fideli, ca un semn al împărăţiei ce va să vină şi ca o contrapondere a valorilor păgânismului, ajutaţi în aceasta de scrierile Părinţilor Bisericii şi de via şi iradianta mărturie a sfinţilor.

Pe de altă parte, scrierile Părinţilor Bisericii celebrează căsătoria creştină. De pildă, Clement din Alexandria, în *Stromates*, ia apărarea căsătoriei care asigură stabilitate şi securitate. Pentru acest Părinte al Bisericii, trupul nu este un duşman, în sensul în care curentul platonician putuse considera învelişul carnal: el rămâne *„aliatul natural şi tovarăşul de drum al sufletului*: *u*. Ioan Chrisostomul, în ce-l priveşte, a făcut elogiul familiei în cetatea sa din Antiohia aproape în întregime dedată unei permisivităţi, vai, atât de redutabilă pentru cei mai săraci. Pentru el căsătoria este o alianţă care-i ajută pe soţi să-şi trăiască umanitatea din plin în lumina Evangheliei. Această percepţie a relaţiilor amoroase şi a corpului este aidoma celei din Revelaţia biblică, prin care aflăm că Facerea voită de Dumnezeu este bună în sine însăşi. Păcatul a rănit-o şi a înjosit-o. Hristos a restituit-o în demnitatea sa primară, într-un fel încă şi mai frumos.

În acelaşi fel în care creştinismul a penetrat în profunzime păgânismul antic, iar Hristos, aşa cum a subliniat Henri-Irenee Marrou, a devenit *„principiul director al atmosferei culturale a secolului al IV-lea* Biserica aflată la cumpăna noului mileniu lucrează la evanghelizarea culturilor prin inculturaţia credinţei. Această dinamică impune ca adevărul asupra istoriei creştinismului să fie restabilit.»

— Într-o optică identică, aţi putea să ne spuneţi câteva cuvinte despre faimosul „păcat originar” atât de rău înţeles?

«Media contemporane insistă asupra faptului că

sfântul Augustin ar fi gândit şi scris că păcatul originar ar fi de ordin sexual şi îl transformă pe autorul *Cetăţii lui Dumnezeu*, prelungind astfel rigorismul moral al secolului XVII, în campion al rigidităţii. Dar păcatul originar, pentru sfântul Augustin, ca şi pentru Biserică în întregime, este nesupunere faţă de Dumnezeu prin orgoliu[100][101]. Consecinţa sa nu este o oarecare înnegrire a iubirii umane, ci incapacitatea voinţei de a stăpâni, să zicem, mai degrabă, de a evangheliza impulsurile cele mai puţin controlabile. În consecinţă, sanctificarea trupului în creştinism nu constă în mortificarea inumană rezervată atleţilor ascezei – cum încă cred mulţi – ci într-o întâlnire dintre două libertăţi, una sfântă, aceea a lui Dumnezeu, cealaltă păcătoasă, a noastră. Asceza creştină – *Agon* – al cărei sens veritabil ar merita să fie redescoperit, semnifică simplu moderaţia ego-ului nostru în relaţiile noastre cu Dumnezeu şi cu fraţii noştri.

La drept vorbind, credincioşii nu au încetat să frecventeze forme culturale negatoare ale iubirii omeneşti, care este întotdeauna dăruire de sine. Să ne gândim la duritatea codurilor amoroase ale popoarelor germanice din Evul mediu timpuriu. Concepţia lor despre trup ţinea de păgânismului cel mai negator al libertăţii persoanei. În afara cutumei de repudiere a femeilor, burgunzii şi francii pedepseau adulterul cu excluderea socială sau cu moartea.

Biserica a evanghelizat culturile prin inculturaţia credinţei. Instalarea progresivă a calendarului creştin a permis populaţiilor să cunoască intervale de răgaz în războaie, precum şi bucurii colective comunitare în timpul

100 H. I. Marrou, L'Église de l'Antiquité tardive, Paris, Le Seuil, 1985, colectia „Points-Histoire“.

101 Cf. Catéchisme de l'Église catholique, 1992, nr. 396-409.

sărbătorilor creştine. Disoluţia acestor ritmuri religioase şi sociale în fărâmiţatul timp trăit al postmodernităţii pune dificultăţi serioase omului de azi. În fine, preocupat de adevăr şi de echitate, aş vrea să adaug că nici filosofia Luminilor nici discursurile actorilor Revoluţiei franceze nu au subscris niciodată la o viziune permisivă a amorului omenesc, contrar la ceea ce afirmă unii. Voltaire şi Montesquieu au blamat homosexualitatea cu termeni de o deosebită severitate[102][103]. Un Fouquier-Tinville vedea în toleranţa amoroasă o armă în mâinile *„tiranilor"*. În lima martie a anului 1794, mai multe arestări în masă a homosexualilor au fost organizate în grădinile de la Palais-Royal, în inima Parisului.»

— Sunt convins de faptul că acuzaţia nedreaptă adusă Bisericii privind aşa-zisul ei dispreţ faţă de trup se trage din trei factori constitutivi străini de credinţă: avântul geografic şi cultural al puritanismului anglo-saxon, intensitatea delirurilor scientiste care şi-au făcut apariţia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi vitalitatea crescândă a culturii liberalismului propriu burgheziei din negoţ şi industrie în secolul XIX. Afectivul a devenit astfel o vastă piaţă comercială şi un factor de integrare a persoanei la economia de piaţă. Mai mulţi gânditori ne atrag atenţia, pe bună dreptate, asupra faptului că limbajul iubirii a fost corupt de folosirea publicitară care nu încetează să desfăşoare un arsenal semantic rezervat până acum categoriilor economice: performanţă, concurenţă, consum, partener etc. Cultura dominantă actuală transformă omul în gestionar al propriului trup. Fără a fi alarmist, mă gândesc la cei mai tineri. De la criza

102 Cf. A. Dupront, Puissances et latences de la religion catholique, Paris, Gallimard, 1993.

103 Montesquieu, De l'esprit des lois, cartea VII, capitolul VI.

petrolului din 1973, mijloacele de informare în masă nu încetează să le repete că criza corodează corpul social. În acel an eu aveam doisprezece ani. Şi mi se pare, efectiv, că un consens de limbaj elaborat pornindu-se de la o percepţie pesimistă despre lume, a fost folosit cu largheţe în lumea mediilor, pentru a descrie evoluţia societăţii contemporane. În legătură cu aceasta, îmi place să o citez pe Sophie Chaveau, care scrie următoarele despre tineri: „Li se împoaie capul cu imperativele momentului: sida, sida, şomaj, şomaj... precum tic-tacul unei bombe cu explozie întârziată[104]. „Sunteţi de această părere?

«O iubire denaturată în erotism este întotdeauna o ameninţare reductoare a demnităţii infinite a persoanei umane. Acel „corect din punct de vedere politic" a dat naştere unui „corect din punct de vedere sexual". Aţi evocat anii '70. S-a întâmplat o ruptură între

„Individualismul prometeean[105]*"* din mai '68 şi narcisismul galopant de la sfârşitul anilor '70 şi '80. De la o concepţie colectivă, chiar colectivistă a politicii, am trecut fără menajamente la o schemă sociologică reductoare, aceea a unei comunităţi umane care n-ar fi compusă decât dintr-un conglomerat de cetăţeni fără legături culturale constitutive. De la ideologia colectivismului la domnia lui Eu, şi, pentru a parafraza un eseist la modă, ne-am schimbat „gulerul Mao" pentru un drept de intrare la clubul Rotary! Dar iubirea împărtăşită va fi întotdeauna iubirea multiplicată. Şi mi se pare imposibil de conceput o existenţă demnă de acest nume

---

104 S. Chaveau, Eloge de l'amour au temps du sida, Paris, Flammarion, 1995.
204

105 Cf. H. Weber, Vingt ans après, que reste-t-il après mai 68?, Paris, Le Seuil, 1988.

fără un minimum de sens comun şi de proiecte de împărtăşit. Fără această bază spirituală, comună tuturor culturilor, omul îşi riscă din serios chiar umanitatea.

Înainte să fi apărut primele fisuri în viziunea creştină a lumii, care se voia globală, antropologia determina participarea graţiei divine şi partea de responsabilitate umană în procesul de inculturaţie a credinţei şi de evanghelizare a culturilor. Eram siguri că Evanghelia transcende natură şi cultură şi că este oferită în Biserică în calitate de principiu de creştere spirituală şi de mântuire pentru toate culturile. Este această certitudine că pastorala culturii contribuie la regăsirea în cadrul noii evanghelizări. Creştinismul nu are altă raţiune de a fi, în fundamentele sale, decât de a înnobila omul, restituindu-l demnităţii sale originare şi destinului său etern întru Iisus Hristos, *Redemptor Hominis*, Mântuitorul omului. Acesta este punctul de implementare determinant pentru inculturaţia creştinismului în lumea contemporană[106], pentru ca pastorala culturii să reuşească să-şi atingă unicul ţel: să dăruiască lumii un nou umanism creştin în zorii noului mileniu…

Acest nou umanism format de credinţa creştină în inima culturilor propune un fel de proiect susceptibil să intereseze în aceeaşi măsură pe non-credincioşi ca şi persoanele considerate ca fiind indiferente la credinţă. Aceste întâlniri implică faptul ca acţiunea pastorală să fie fondată pe o cunoaştere veritabilă a Revelaţiei lui Hristos. Peste tot se afirmă necesitatea unui discernământ evanghelic deschis şi exigent, pentru a nu absolutiza unele trăsături culturale în detrimentul Evangheliei care nu poate fi niciodată relativizată în profitul culturilor

106’ Cardinal P. Poupard, Le Christianisme à l'aube du troisième millénaire, op. cit., p. 179

contingente. Misiunea pastorală a Bisericii nu se epuizează în dialog. Creştinii au de dat pur şi simplu seamă cu blândeţe şi respect de speranţa care este în ei, cu *parrhesia*[107] apostolului, această deplină siguranţă şi mândrie de a se şti iubiţi de Dumnezeu. Cu acest preţ, Iisus-Hristos, sursă a unei noi culturi pentru omul noului mileniu, va putea fi iarăşi auzit de toţi.»

— Ce v-ar place să spuneţi acestei lumi în plină evoluţie, tinerilor îndeosebi, pe tema speranţei creştine în faţa acestei formidabile mize pe care o constituie inculturaţia credinţei şi evanghelizarea culturilor astăzi?

«Eu le spun: dragi tineri, prieteni, voi sunteţi viitorul Bisericii şi al lumii. De voi depinde întruparea acestei civilizaţii a iubirii intense prin întoarcerea la izvoare a concepţiilor noastre privind viaţa întru Hristos. De voi depinde regăsirea temeliilor filosofice, teologice şi antropologice ale credinţei. De voi depinde găsirea de noi resurse ale familiei, ale educaţiei, ale şcolii şi ale universităţii în Bunavestire evanghelică; este misiunea voastră aceea de a reînnoi umanităţile, artele şi comunicarea irigându-le în profunzime. În mâna voastră se află regândirea existenţei bărbatului şi a femeii în cetate, care-şi găseşte dimensiunea plenară într-o tensiune vitală între cultura care întrupează credinţa şi credinţa care-i este sufletul.

În acest scop, prezentarea idealului lui Hristos omului celui de-al treilea mileniu, într-o perspectivă de dialog intercultural şi de evanghelizare a culturilor, trebuie întreprinsă cu toate resursele prodigioase şi noile condiţii ale timpului nostru care sunt tot atâtea căi inedite pentru a purta acolo Evanghelia. Mă gândesc mai ales la Europa,

107 Cf. Ep 3, 12; He 3,6; In 2,28. 206

unde noile structuri politice instaurate progresiv constituie tot atâtea posibilităţi noi în favoarea acţiunii pastorale a Bisericii.

Ansamblul culturii şi al patrimoniului creştin constituie un semn tangibil al iubirii lui Dumnezeu pentru epoca noastră şi pentru fiecare dintre noi, *paideia* vremilor de azi. Aceste nenumărate realizări sunt tot atâtea icoane, reflectări vizibile ale Celui pe care ochii noştri nu pot să-L vadă. Cultura creştină este o punere în mişcare care îl poartă pe om deasupra lui-însuşi. Într-un suflu creator, ea ridică materia către Fiinţă.

Astfel, viaţa cotidiană, modelată de Evanghelie, seamănă cu o invitaţie permanentă de a contempla Gloria celui înviat în fiecare om înnoit prin harul divin, *„Gloria lui Dumnezeu este omul viu, iar viaţa omului este viziunea lui Dumnezeu"*. O cultură fundamentată în credinţă este eliberatoare. În ea, Dumnezeu trezeşte, porunceşte şi dilată puterile creatoare ale umanităţii. În legătură cu aceasta, ar fi profitabil să ne cufundăm din nou în scrierile Părintelui Marie-Alain Couturier, animator al revistei *L'Art sacré*! Evanghelizarea culturilor deschide calea construcţiei viitoare a civilizaţiei iubirii, această reînflorire a umanităţii pe care lumea de azi o aşteaptă, dincolo de divizările şi de limitările sale.

Sfântul Cesaire din Arles, de la mănăstirea Lerins, zicea cândva: *„Aşa cum trupul nostru moare dacă nu este hrănit, tot aşa sufletul nostru se stinge, dacă nu primeşte Cuvântul lui* Dumnezeulred că această maximă rămâne în mod fundamental adevărată. Societăţile umane seamănă cu organismele vii care au o nevoie vitală de hrană spirituală. Altfel, riscă asfixia. Pentru ca să respirăm aerul înălţimilor, Biserica îşi însuşeşte porunca dată de Iisus lui sfântul Petru: *„Du-te în apa adâncă" 2*. Acest apel al

Domnului merită să fie ascultat în toată vigorea sa. Căci, pentru a ajunge la izvoarele credinţei, trebuie să acceptăm să părăsim malurile şi să ne aventurăm în larg, pentru ca Evanghelia să fie într-adevăr vestită în lumea de azi3. Această vestire este de negândit fără referire fidelă şi permanentă la cultura biblică. Iisus s-a exprimat, în timpul misiunii sale în Galilea, într-un limbaj care trimite fără încetare auditoriul la Vechiul Testament din care acesta era plămădit. Şi cum să dai mărturie de bucuria şi de speranţa creştine altfel decât favorizând cât mai mult posibil întâlnirea culturilor cu Biblia, această Scriptură divină care nu este, după părerea lui Hugues de saint Victor, *„decât o singură carte, iar această singură carte*

A A

este Hristos”. În această calitate, exortaţia apostolică *Evangelii Nuntiandi* a lui Paul al VI-lea rămâne carta, împreună cu enciclica *Redemptoris missio*, a evanghelizării culturilor la intrarea în cel de-al treilea mileniu.»[108]

— În secolul al XIX-lea, cardinalul John Henry Newman considera că realitatea invizibilă a Cerului este mai reală decât universul vizibil şi palpabil. Umanitatea trăieşte într-o tensiune permanentă între categoriile lumii sensibile şi dorinţa sa nepotolită de a ajunge dincolo de aparenţe. Şi ne fabricăm prea adeseori o divinitate pe măsura limitării noastre. Dar pe Dumnezeul lui Iisus-Hristos, nimeni nu-l transcende, şi nicio lege, nicio cultură, nicio filosofie nu-l conduce. El este Creatorul tuturor vieţuitoarelor şi, aşa cum scrie André Chouraqui: „fiind universal imanent în inima mea şi pe buzele mele, el este cu toate acestea, şi prin esenţă, absolut distinct de univers,

108 H. de Saint-Victor, De Area Noé, 2, 8.

ireductibil la orice creatură”[109]. Cultura creştină este oare mijlocul prin care civilizaţiile trec de la materialitate şi materialism la viaţa întru Spirit şi la speranţa în veşnicie?

«Da, cultura creştină este chiar acel extraordinar instrument căci ea sfinţeşte Creaţia la care noi, fiecare după puterile lui, trebuie să contribuim pentru ca să o facem mai bună. Dar Dumnezeu nu este un magician, şi niciun alchimist care să transforme noroiul în aur. El face infinit mai bine chemând la convertirea inimii în mijlocul realităţilor care sunt ale noastre. Credinţa, transfigurând privirea pe care o îndreptăm asupra vieţii, este creatoare a unei culturi a iubirii pentru om, deschisă dialogului întru adevăr, împărtăşindu-se în milostivenie şi în bucuroasă dăruire de sine. Prin prezenţa Celuilalt la realităţile acestei lumi, raportarea la Tatăl nostru întru Spiritul Sfânt trece prin iubirea ce o purtăm semenilor noştri, a căror umanitate a fost asumată de Fiul venit să sfinţească culturile noastre. Cum atât de frumos scria Saint-Exupéry:

Nu există nicio pasarelă de la tine în celălalt fără calea lui Dumnezeu. „[110].»

CONCLUZIE

Hristos, adevărata vestire la început de nou mileniu Viitorul este al speranţei

— Iată-ne ajunşi la sfârşitul discuţiei noastre. Eminenţă, aţi putea să exprimaţi esenţa mesajului pe care Biserica vrea să-l anunţe culturilor contemporane acum când lumea a trecut pragul celui de-al treilea mileniu?

«În 1998, papa Ioan Paul al II-lea a rezumat în câteva

109 A. Chouraqui, Moïse, Paris, Flammarion, reed., 1996, colecţia „Champs“, p. 391.

110 Cf. A. de Saint-Exupéry, Citadelle, Paris, Gallimard, 1959, „Bibliothèque de la Pléiade“.

cuvinte speranţa creştinilor în lumea actuală: „Iisus este adevărata vestire care întrece orice aşteptare în umanitate” 1. Credinţa în Hristos, speranţă în iubire şi în adevărul întrupat în viaţa cotidiană, permite omului ca şi culturilor să se depăşească, să năzuiască mereu mai mult către idealul Beatitudinilor. Astfel, credincioşii reintroduc o reflecţie creştină asupra problemelor esenţiale ale fiinţei umane şi ale societăţilor. Ei îl propun pe Hristos ca model al omului nou. Într-un cuvânt, pastorala culturii dă mărturie a credinţei Bisericii – de o noutate absolută, actuală, mereu contemporană – în Evanghelie, vesteşte pentru toţi oamenii că prin moartea lui Hristos ne-am eliberat de moarte[111]şi că în taina învierii sale noi suntem deja înviaţi[112]. Inculturaţia şi evanghelizarea înseamnă să facem din Evanghelie însăşi cultura noastră. Iată formidabila propunere a Bisericii: să regăsească universalitatea speranţei evanghelice printr-o înrădăcinare a particularismelor culturale tot mai profund în Hristos. Hristos nu este universal decât pentru că El este particular, unul dintre noi şi în acelaşi timp Unicul, născut din Fecioara Maria, într-o cultură specifică, într-un obscur cătun din Galilea, cum zicea Hegel nu fără ironie.

Aporia hegeliană este abisală pentru cultura noastră căci ea pune problema fundamentală a particularismului întrupării şi a universalităţii mesajului creştin. Aceasta este cu siguranţă noutatea eliberatoare şi creatoare pentru culturi: venirea lui Hristos în această lume, fapt datat şi circumstanţiat, este normativă şi eliberatoare pentru oamenii din toate locurile şi din toate timpurile. Creştinii îl trăiesc conform cuvintelor sfântului Augustin: uniţi în

111 I oan-Paul al II-lea, Bulle d'indiction pour le Grand Jubilé de l'an 2000 Incamationis mysterium, 29 noiembrie 1998.

112 Préface de la messe du temps pascal

nevoie, liberi în contingent, iubindu-se unii pe alţii, după exemplul Domnului. Ce speranţă! Singură iubirea evanghelică este capabilă să facă să dospească enorma plămadă umană şi să transfigureze lumea.

Fericiţi sunt cei care ascultă şi pun în practică Beatitudinile, întrupând astfel moravurile lui Dumnezeu în inima istoriei. Fericiţi cei care au un suflet de sărman, căci a lor este împărăţia cerurilor, cu Maria, înfloriă pe firul de trandafir al celor cu inima pustiită, plantat chiar inima lui Israel, a cărui floare neasemuită şi fruct miraculos este ea. Aceasta-i taina tuturor sfinţilor pe care Biserica îi propune lumii ca tot atâtea pilde de credinţă în spiritul Beatitudinilor; aceşti sfinţi care, împreună cu Maria, au cântat imnul Magnificat închinat Fecioarei Maria şi l-au întrupat în viaţa lor dăruită, golită de bogăţii materiale dar preaplină de Iubirea de Dumnezeu.»

— În pragul celui de-al treilea mileniu, poate mai mult ca oricând, omul devine om în măsura în care se sprijină pe bogăţia culturii sale. În faţa lumii noastre, pradă vitezei şi schimbării, reînnoirii şi dispersiunii, Evanghelia rămâne fondatoarea unui umanism autentic şi plenar. Aceasta este ceea ce exprimă marea Tereza: „Nimic să nu te tulbure! Nimic să nu te înspăimânte! Totul trece! Dumnezeu nu se schimbăumanitatea visează veşnicia. Dar noi ştim că trebuie să murim într-o bună zi. În fond, Eminenţă, marea provocare la care creştinii trebuie să răspundă în pragul celui de-al treilea mileniu rămâne aceea pe care Biserica, de două mii de ani, nu încetează să şi-o asume: vestirea minunată a triumfului vieţii asupra morţii şi asupra tuturor puterilor răului întru Iisus Hristos. Aşa cum a spus Olivier Clément: „În zorii mileniului trei, spiritul arată tinereţea creştinismului” 1. Nu este aceasta piatra unghiulară pe care civilizaţia trebuie să se

clădească?

«Da, căci prin pătimirea şi învierea Domnului, iubirea se arată mai tare ca moartea. Aşa se face că în Evanghelie omul găseşte sensul vieţii şi lumina care îi revelează demnitatea sa de prunc al lui Dumnezeu. Cuvintele lui Iisus, aşa cum îmi place să repet, sunt tufişuri arzând şi stele în noaptea lumii? Pentru bărbaţii şi femeile care pun în practică beatitudinile, viitorul este al speranţei. Preafericiţi, preafericiţi, aceasta este făgăduinţa lui Iisus celor care-l urmează pe calea pe care culturile umane sunt invitate să înainteze de către însuşi Hristos. Biserica este purtătoarea darului lui Dumnezeu care e bucuria: bucuria de a se simţi iubit, recunoscut, ajutat, respectat printr-o[113]

Iubire care întrece toate iubirile omeneşti, cărora le este începutul şi sfârşitul. Civilizaţia iubirii este aceea a triumfului vieţii asupra morţii, misterioasă trecere de la această existenţă pământeană la împărăţia cerurilor, patria noastră unde vom deveni în sfârşit în deplinătate ceea ce suntem chemaţi să fim, familia lui Dumnezeu reunită în Iubirea lui, împărtăşind viaţa sa plină de bucurie, de pace şi de lumină cu toţi cei pe care i-am iubit. Sfântul Ignaţiu de Antiohia a exprimat aceasta într-un mod minunat: „când voi ajunge acolo, voi fi un om”[114].

Ioan Paul al II-lea a spus-o când i-a primit, la 3 februarie 2001, pe episcopii de Albania, pentru prima oară după căderea dictaturii comuniste care proclamase această ţară drept primul Stat ateu din lume: „impresionanta masă a provocărilor cu care vă confruntaţi nu trebuie să vă descurajeze. Menţineţi inima ferm ataşată lui Hristos. Domnul înviat continuă să vă repete şi vouă:

113 Cardinal P. Poupard, Le Christianisme à l'aube du troisième millénaire, op. cit., p. 247.

114 Sfântul Ignaţiu de Antiohia, Epistula ad Romanos 6, 1-2. 214

voi fi cu voi în toate zilele până la sfârşitul veacurilor. SĂ NU VĂ TEMEŢI.»

CUPRINS

INTRODUCERE 5
MIZA VITALĂ PENTRU BISERICĂ ŞI PENTRU LUME 5
CAPITOLUL I
CULTURI, RELIGII ŞI CREDINŢĂ DE-A LUNGUL ISTORIEI...13
1 – UNIVERSALITATEA FAPTULUI RELIGIOS 13
2 – ANTROPOLOGIE ŞI CULTURĂ 16
3 – MISTERUL PERSOANEI ÎN SÂNUL SOCIETĂŢII 17
CAPITOLUL II
EVANGHELIE ŞI CULTURI 23
1 – SOLUL FeRTIL AL BIBLIEI ŞI CULTURA EI SPECIFICĂ...23
2 – PARTICULARITATE A ÎNTRUPĂRII LUI HRISTOS ŞI
UNIVERSALITATE A MESAJULUI 26
3 – DIMENSIUNEA CULTURALĂ A CREDINŢEI 29
CAPITOLUL III
BISERICA ŞI CULTURILE 39
1 – A CIVILIZA SAU A EVANGHELIZA? FUNDAMENTELE
CULTIVĂRII [INCULTURAŢIEI1 39
2 – ANTICHITATEA GRECO-LATINĂ 44
3 – CULTURA MEDIEVALĂ 51
4-RENAŞTEREA 55
5 – EPOCA LUMINILOR 58
6 – MODERNITATEA 66
7TREI EXPRESII ALE MITULUI PROGRESULUI... 79
8 – PENTRU O REABILITARE A RAŢIUNII 84

9DOUĂ ÎNTÂLNIRI RATATE 86
CAPITOLUL IV
SCHIMBAREA PRODUSĂ DE VATICAN ÎI 93
1 – Prima abordare 93
2 – înnoirea. Biserica la întâlnirea cu lumea 95
3 – Un dialog de calitate 101
4 – Artă şi muzică sacră 103
5 – Către o pastorală a culturii 107
CAPITOLUL V
CONSILIUL PONTIFICAL AL CULTURII 111
1 – VOCAŢIE ŞI FUNCŢIONARE 111
2 – IDENTITATE ŞI CREATIVITATE: UN DINAMISM PENTRU
AL TREILEA MILENIU 118
3MOŞTENIREA CONCILIULUI 121
CAPITOLUL VI
PROBA FAPTELOR 129
1 – EVANGHELIZAREA CULTURILOR ŞI INCULTURAŢIA
CREDINŢEI1 29
2 – DE LA CULTURA *ADVENIENTE* LA CULTURILE
SECULARIZATEI 32
3 – DESPRE BEATITUDINI ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ... 145
4PROBLEMA LAICITĂŢII 150
CAPITOLUL VII
ŞTIINŢĂ ŞI CREDINŢĂ PENTRU UN NOU DIALOG 157
1 – SPRE UN NOU DIALOG 157
2 – CONFUZIA GENURILOR 116
3 – O BĂTĂLIE PENTRU OM 160
4 – DOUĂ DISCURSURI ACTUALE 163
5 – CĂUTAREA SENSULUI 164

6-AFACEREA GALILEI 169
7 – ISTORIA UNEI CONTROVERSE 171
CAPITOLUL VIII
NOILE PĂGÂNISME 177
1-O NEBULOASĂ 177
2 – CREŞTINISM ŞI ÎNŢELEPCIUNI ORIENTALE 183
CAPITOLUL IX
LA CUMPĂNA DINTRE MILENII 187
1 – VIITORUL NU MAI ESTE CEEA CE A FOST 187
2 – CUM SĂ-L SPUI PE DUMNEZEU OMULUI DE AZI7…189
3 – IISUS-HRISTOS, IZVOR AL UNUI NOU UMANISM 198
CONCLUZIE
HRISTOS, ADEVĂRATA VESTIRE LA ÎNCEPUT DE NOU MILENIU. – 211

1 Cardinal Poupard (sub conducerea lui), *Dicţionar al Religiilor*, Paris, P.U.F., reeditat 1993, 2 volume.

Consiliul Pontifical pentru Cultură, *Pentru o pastorală a culturii*, 23 mai 1999, nr. 3.

24

1 Pentru acest subiect a se vedea operele cardinalului J. Danielou.

1 Cardinal Poupard, *Creştinismul în zorii celui de-al treilea mileniu*, Paris, Plon-Mame, 1999, p. 80.

kerygma – în lb. greacă, proclamarea cu voce tare a unui adevăr; anunţul Veştii celei Bune. *n.t.*

50

1 P.P. Grassé, *L'Homme en accusation*, Paris, Albin Michel, 1980, p. 216.